

Сүйіндік
ЖАНЫСБАЙ

АҚБАЙДЫҢ
АЛА ҚАБЫ

Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ

АҚАБАЙДЫҢ АЛА ҚАБЫ

(Әзіл-оспақ, сын-сықақ, фельетондар)

Алматы,
2009 ж.

УДК 512.122
ББК 84(Каз 7)-4.
Ж 26 18

Пікір жазғандар:
3. Тайшыбай, ф.ғ.к., профессор

Жанысбай Сүйіндік
Ж 26 Ақабайдың ала қабы. Әзіл-оспақ, сын-сықақ, фельетондар. Қызылжар: «Астана» баспасы, 2009 ж., 232 бет.

ISBN 9965-9553-6-0

Жұртшылыққа сықақшы ретінде танылған қаламгер бұл кітабына әзіл-оспақ, сын-сықақ әңгімелері мен фельетондарын топтастырған. Оқырманның сүйіп оқитын тақырыбына арналған, өмірде болған, дуалы ауыз адамдардың айтып қалған шағын әңгімелері де «Біздің ауылдың Қожанасырлары» бөліміне берілген. Жинақ қызықты оқылады, тілі жатық.

Ж $\frac{4702250201}{00(05)-09}$

ББК 84 Каз 7-4

ISBN 9965-9553-6-0

© Жанысбай С., 2009

ІШПЕЙ-ЖЕМЕЙ ТОЙДЫРҒАН

Біреудің үйі қонаққа шақырса болды, менің Сұлубикемде титтей ес қалмайды. Соның үйіне барып жұмсақ орындығына отырып, әдемі ыдыстарынан ас жеп, дәмді тағамдарына тойып отырғанша менің құлағымнан маза кетпейді. Сондағы айтатыны не дейсіз ғой – санай беріңіз. Ең бірінші – ол үйдің дәулеті, барлығы мен байлығы, екінші – үйінің кеңдігі мен тарлығы, үшінші – әйелі мен еркегінің қызмет орны, төртінші – балаларының білімі, бесінші... алтыншы... жетінші... Мен айта берсем сол сияқтылар толып жатыр. Әйтеуір қанан сол үйдің табалдырығынан аттағанша жағы бір сембейді ғой жарықтықтың.

Бүгін көршідегі Әтір жеңгеміздің үйі қонаққа шақырғалы сол әдетіне қайта басты. Әлгі менің сізге санап көрсеткен тізімдегі жағдайлар түгел қайталанып болды да, түк шықпады-ау деймін бір кезде ыдыс-аяғына ауыз салды.

- Білесің бе, Бөде, ондай ыдыс-аяқты мен әлі ешбір үйден көргенім жоқ. Сервистің неше түрі бар. Хрусталь дегенің (қолмен ымдап көрсетпек болып аз тұрды да) тіпті сөзбен айтып жеткізе алар емеспін. Бірақ ол ыдыстардан әлі ешкім тамақ жеген жоқ-ау деймін. Амандық болса, бүгін біз....

- Қойшы, Сұлужан, сол да сөз болып па екен?

- Мынаны қара, ей! Өзің эстетика дегеннің не екенін сеземісің!

Сұлубикем біраз өршелеінін барып тоқтады. Токтамайтын ба еді, қонаққа баратын уақытымыз болып қалмағанда. Бірақ мен онымен сөз таластырып жатпаймын, әдетке сіңбеген жай ғой. Менің бұлай жеңісті қолдан беріп жеңіле салатыныма ыза болып кейде

бүйірімнен түйіп өтетіпі де бар. Бұл жолы да солай бір рет «ыңқ» ете түстім де, туфлиімді аяғыма іле салып, есіктен шыға бердім.

Жайшылықта жайбасар басым кішкене озыңқырап кетсем керек, Сұлубикем иығымнан жұлқып тоқтатты.

- Байқа, ана жолғыдай көп ішіи қойып жүрме. Бүгін олар ана Бәдірді де шақырыпты. Ұят болады.

Мен басымды изедім. Оным мақұлдағаным. Бірақ ана «Бәдір» дегені кім болды екен. Ішім қылып ете түсті. Ана жолы бір қонақта «Мыналардың ішінде қыз кезімде сөз айтқан бір жігіт отыр, байқап іш, күйеуі маскүнем екен деп кетеді» - деп аузымды қаңтарып қойып еді. Мынасы да соның бірі ме екен. Менің ойымды Сұлубикем бөлді.

- Неғып бедірейе қалдың? Кәдімгі Бәдірді білмейсің бе? – Ол маған осы қаладағы үлкен бастықтардың бірі екенін түсіндіріп жіберді. Көңілім сонда барып орнына түсті. Қапелімде қай Бәдірді айтып келе жатқанын қайдан білейін. Әйтпесе оны білем ғой.

- Біз келсек қонақтардың дені жиналып қалыпты. Әйелдер бір бөлмеде «пыш-пыш» әңгіме құрыпты, еркектер бір жақта «сарт та сұрт» қарта ойнап жатыр. Мен де келе өзіме тиесілі жақтан орын тептім.

Байқаймын, Бәдір көрінбейді. Қалбалақтап үй пәсі жүр. Бәдірді күтіп жүргенге ұқсайды.

- Аздап шыдандар, қазір келіп қалар, - деп басу айтып қояды анда-санда. Күдігім расқа айналды. Соны күтіп отыр екенбіз. Әйтпесе уақыт дегеніңіз зымырап өтіп жатыр. Дастархан басына отыратын мезгіл жеткен сияқты.

Бір мезгілде қарта ойнап отырғандардың ішіндегі конге жиналған ақшаны басып алған қара шұбар үй иесіне:

- Кокеке, - деді сағатына қарап, - Мен білетіп Бәдір болса ол тура сағат тоғызда келеді. Былтыр біздің үйге де солай келген. Қазір тоғызға дәл он минут бар. Біз стол басына жайғасқанша ол да келіп қалар.

Сол-ақ екен елдің бәрі «ақшасы бар болсын» деді-ау дейміп, қара шұбар ұтқан ақшаға көңіл аударған да жоқ, әншейінде қарымта қайтаруға шуласатын олар қартаны жиып тастап, стол басына қарай ойысты. Бәрінің аузында – Бәдір. Айтатындары – оның ақылдылығы, оның – адамгершілігі, оның – кішіпейілділігі, оның – қызметінің мықтылығы, оның – мәдениеттілігі. Не керек, Қарашұбардың әңгімесіп ауыздарынан сілекейі шұбырып тұрып тындап қалыпты. Мен болсам, бағанағы Сұлубикемнің сөзі есіме түсіп, жан-жағыма барлай қарай бастадым.

Шынын да да менің Сұлубикемнің бар ғой білмейтіні жоқ. Жағалай парсы кілем, шетелдік ғарнитур. Еденге де түгі тобығына дейін келетін қалы кілем төселген. Ал, жасаулы стол ше? Тура ертегідей. Жағалай алтын жиекті ыдыс-аяқ. Алтын жалатқан қасықтар мен шанышқылар, хрусталь вазалар мен салатқа арналған табақшалар. Басқаның сөзімен айтқанда інпей-жемей тоятын дүниелер. Ал, өз сөзіммен айтсам – мына ыдыстардан желіпетіп астың дәмі аузыма келіп, шегім шұрқырап қоя берді.

Әйелдер де әңгіменің шырқау шегіне жеткен болуға тиіс, үй иесін мақтауға кірісті.

- Біздің Әтір жеңгеміздің өзі тіпті лаладай ғой шіркін! Мынандай дүние ұстап, жиһаз жинау екінің бірінің қолынан келе ме? – деп бір көтерін тастаса, – Бәле, бұл кісінің беделі дегеніңіз бүкіл қоғамдық тамақтандыру басқармасына түгел жүреді ғой, - деп екіпшісі іліп әкетеді.

Сойтіп тұрғанымызда өрт сөндіргендей болып, барлығып Комекең жетті.

- Келмейтін болды, - деді сылқ етіп отыра кетіп, - Баласы звондады. Тығыз шаруамен бір ауданға жүріп кетіпті.

Сілейіп тұрып қалыппыз. Мен үшін бәрі бір, тек асын беріп, арағын құйса болғаны. Бәдірсіз де ас өтеді.

Шынында да Өтір жеңгеміз алтын адам екен. Сасқан жоқ, абыржыған жоқ, жаймен ғана қолымызды жуып, стол басына отыруымызды өтінді.

Бірақ қол жуып стол басына жиналған қонақтардың көңілі іркіт қосқан сүттей бұзылған. Батып айтуға шамалары жоқ бір-біріне қарасып көздерін жыпылықтатады, бір ғажайып уақиға болғанға ұқсайды. Байқасам, әлгінде ғана жайнап тұрған стол үстінен сиқыршы жүрін өткендей. Алтындатқан ыдыстардың бірі қалмапты. Олардың орнына өзіміз күнде ас ішіп жүрген қарабайыр аяқ-табақтар тұр. Жанынан темір пышақтар мен қалайы қасықтар орын тепкен. Хрусталь вазалар мен рюмкалардың орнын шыны ыдыстар басыпты. Ішінде «общепить» деген жазуы бар тарелкалар да көрінеді.

Әлгінде ғана лепіріп отырған елдің көңіл-күйін Бәдір өзімен қоса алыс ауданға алып кеткендей. Үнсіз отырып, ас ішілді. Бірақ сұғана жеп, сарқырата ішіп отырған ешкім жоқ. Үй иелері де рәсім жасап «ішіңіздер-жеңіздер»-демеді. Сорпа келді. Бірақ сорпа шала ішілді. Түгел ішілетін еді отырыста анау қарашұбардың жуан сары келішшегі бүлдірді.

- Ойбу, әлгі көйлегімді өтектеген өтекті тоқтан суырмай кетіппің, - деп шыж ете түсті. «Сонша әкесінің басын беретіндей асыққаны не екен. Тіпті деймін-ау ең құрмаса, елді дүрліктірмей ақырын тұрып кетпей ме? Арқам жаңа жінсін келе жатқанда. Қап»....

Оның сөзін керттеш мұрын қара келіншек қостады.

- Ойпырым-ай, менің де жүрегім лүпілдеп отырғаны. Балалар бірденеге ұрынып қалып жүрмесе, - деп күйеуін түрткіледі. Елдің бәрі орнынан дүркірей көтерілді.

Мұндайда менің Сұлубикем қалыса ма:

- Мен газ пешті сөндіруді ұмытсам керек.

- Мен сөндіргенмін...

Сөзімді аяқтай алмадым. Байқап отырған шығарсыздар, кеш бойы дыбысымды шығарғаным осы

еді. Оның өзінде сөзімді толық аяқтай алмай жалғыз рет «ыңқ» дедім де жайыма кеттім.

Әншейінде қонақтан қайтқанда ауыз жаппай әлгі үйді дәріңтейтін Сұлубикем бұл жолы жеткенше үндеген жоқ. «Үнемі осылай томпиып жүрсен ғой, сенен артық жан жоқ, Сұлубикешім! Ешқандай алтындатқан ыдыс ас болмайды» деймін мен. Бірақ оны ішімнен айтамын. Даусымды шығарсам тағы бір түйіп өтеріне дау жоқ.

АҚАБАЙДЫҢ АЛА ҚАБЫ

Сағат оннан аса бере енді ғана ұйықтауға ыңғайланып, шешінін жатыр едік, есіктің қоңырауы шыр ете түсті. Түннің бұл уағында келген қонақтан жаман не бар екен, өне бойым тоқ өткендей болып, әлгі қоңыраудай тыз ете түсті. Әсемгүлім де тыжырына қалыпты.

Ақырын барып есікті аштым, Ақабай деген ауылдас ағайынның бірі екен.

- Оу, інім, үй-ішің тегіс аман ба? Тез астына түс, көтеріп шығара алмай бір қап етті қалдырып кеттім, - деп тез-тез айтып жатыр.

- Менде ес қалған жоқ. «Япырм-ай, деймін іштей, мынау жақсы болды-ау, қазір магазинде ет жоқта». Ішім жылып қоя берді. Әсемгүлімнің де ақсұр бетіне қан жүгіріпті. Тез қолыма іліккен кінімнің бірін іле салып астына жүгірдім. Шынында да адам көтеріп болар емес, атан түйенің жарты еті сиярлықтай ала қапты есіктің алдындағы отырғышқа көлбетіп салып қойыпты. Автовокзалдан осы араға қалай жеткізгенін білмейміш, төртінші қабатқа зорға көтеріп шықтым.

Мұндай қонаққа не берсең де рауа. Жылдам кише салып, жақын ресторанның бірінен бір жарты коньяк алып келдім.

Ақабай мен келісімен ауыздан оза алмай тұрған ала қапты балконға шығартып тастады. «Онысы да дұрыс, - деп ойлаймын іштей, - тоңазытқышты дайындап, реттеп алғанша тұра тұрсын».

Біз ауыл жайын әңгімелесіп отырғанымызда Әсемгүлдің қуырған картобы да дайын болды. Біраз әңгіменің басын қайырған Ақабай коньяктан ұрттап отырып, біздің Әсемгүлдің қуырған картобының да мақтауын жеткізді.

- Картобың жақсы қуырылған екен, келін. Бір мезгіл өстіп картоп жеген дұрыс. Әйтпесе, ертелі-кеш жеген еттен ішіміз сасып кететін болды, - деп қарқ-қарқ күледі. Қонақ күлген соң біз де күлеміз.

- Жеңіз... Алыңыз... Жеп отырыңыз... Сен құйыңқырап қойсаңшы, аузыңды ашып қарап отырмай, - деп қояды Әсемгүл де. Көп ішпесем де қонақтың көңілі үшін мен де аздап алып қойып отырмын.

Коньяққа біраз қызып алған соң Ақабай осы қалада біздің үйден басқаға бармайтынын айтып мақтанды. Оған біз дардай болып қалдық.

Аядай бөлмедегі жалғыз диванға Ақабайды жатқызып, ас ішетін бөлмеде Әсемгүл екеуіміз шүңкілдесін отыр-мыз.

- Жақсы болы-ау, - деп қояды ол. - Үйде ет жоқта. Ана шақыра алмай жүрген қонақтардан ұялып-ақ жүруші едім.

Әрі ақылдасып, бері ақылдасып осы жексенбіге қонақ шақыруға келістік. Екеулеп отырып шақыратын қонақтардың тізімін жасап, кешірек жаттық.

Таңертең тұрсам – Ақабай әлі сол қалпы, тыпыр етпестен пыр-пыр етеді. Әсемгүл ертерек жұмысына кетіп қалыпты. Әмірі өзім тұрмай орнынан қозғалмайтын көк шәугім газ пештің үстінде сақұр-сұқыр қайнап тұр. Түннен қалған картопты стол үстіне қойып шай жасап кетіпті.

Жуынып, аққұмайға шай салып, ағызғанымша Ақабай да киініп болды.

- Түһ! Көбірек ішіп қойыппын. Ақаңнан жалыққан басым коньякқа іліккен соң кішкене басыңқырап жіберсем керек. Келін жұмысына кетіп қалған екен ғой, - деп аз ойланып тұрды да, стол басына отырып жатып: - Қап, ұйқышыл басым, ұйықтаңқырап қалыппын. Жарайды, уақа емес, әлі ертерек қой. Телефоныңмен звондап такси шақыра сал, кешікпей жүрін кетейін.

Магазинге жүгірмек болып едім:

- Соны қайтесің, інім, қазір осында бір үйге кіріп шығамын. Сол үйден де бірдене табылдар бас жазарлық, - деп тоқтатып тастады.

Қимағанмен бола ма, үйге такси шақырғанмен бәрібір келмейді. Өйткені, үйіміз такси аялдамасының дәл жанында. Сондықтан да Ақабайдың шайын құйып бере салып, такси әкелуге жүгірдім. Жұмысқа баратын да уақыт болып қалыпты. Асыққаным орай аялдамада бір-екі такси бос тұр екен. Біреуін ұстап үйге келсем – Ақабай есік алдында тұр. Жанында түндегі ала қап. Менің екі көзім шатынап шығып барады. Оған қарап жатқан Ақабай жоқ. Ала қапты тік көтеріп машинаның артқы жағындағы жүк салатын орынға жайғастырды да:

- Ал сау болып тұр. Бүгін сағат екінің автобусымен жүріп кетемін. Кейін бір ретін тауып тағы келермін, асықпай жатып қыдыратын болып. Қазір ана қапты Дәукендікіне апарып тастаймын. Ол биыл кандидаттық қорғады ғой, білімді жігіт. Балалар өсіп келеді, алды биыл оныншыда оқып жүр. Соның бірі оқуға тұяғын іліктіруге септігі тие ме деген далбаса ғой менікі. Әйтпесе соны қай бір жақын тартып барады дейсің.

Ақабай аттанып кетті. Үйге кірсем қара телефон безбез етеді. Көтердім. Әсемгүл екен. Дауысы қуанышты естілді.

- Шақырдым.

- Кімді? – дедім түсіне алмай.

- Қонақтардың барлығын да, түгел үйлерінде екен. Жаксы болды. Бәрі де «келеміз» дейді.

Әрі қарай тындауға шамам жетпеді. Телефонның құлағы қолымнан түсіп кетті.

ТУЫСҚАН ЕКЕНБІЗ...

Бір-екі жас шамасы үлкендігі бар, бір жағынан жерлесім болған соң, әуелі Қабанбайдың кабинетіне келіп кірдім. Мүмкін ақыл берер. Келген шаруамды айтып болған соң, ол жас адамға лайықсыз мол денесімен жұмсақ орындықтың арқалығына маңғаздана шалқайып, быртиған жуан майлы саусақтарының буынын шытырлатып, асықпай ойланып ұзақ отырды.

- Осы сендер ауылдан неге қашасыңдар? Мұнда кім көрінген өз бетінше жұмыс тауып, қызметке орналасып кете алмайды. Маған жерлесім деп келген екенсің, оның дұрыс. Дегенмен, қазір туған бауырыңа да сену қиын. Өйткені, заман солай, шырақ.

Амал қанша, өз бетіммен тірлік құруға тура келді.

Сөйтіп, мекемеден мекеме ақтап жүріп, біреуінен орын табылды да, соған тұяғымды іліктірдім.

Бір күні көшеде келе жатып, Қабанбайға жолығып қалдым. Сәлемдесіп, қолымды созып едім, ол қолыма емес, бетіме қарады.

- Мен анада өзіңізге келген, ауылдағы ініңіз Сәлімбайдың жолдасымын...

Қапелімде аузыма сөз түспей, созған қолымды қайда қоярымды білмей, абдырап қалдым.

- Иә,иә... Есіме жаңа түсті, шырақ. Қалай жұмысқа орналастың ба?

Мен оған осындағы бір мекемеге кіші қызметкер болып орналасқанымды айттым.

- Дұрыс, дұрыс. Қалаға келін, солай адам болу керек. Ауылда малмен алысқаннан не шығады?

Мұнан әрі Қабекең көп-көп ақыл айтып, кеңестер берді. Кетеріште «звандап тұр» деп телефон номерін беріп кетті.

Жылжып уақыт өте берді. Бұл уақытта мен аға қызметкер болып ауысқам. Бір күні қызметтес достарымның бірі Қабанбайдың шақырғанын айтты. Қанша айтқанмен жасы үлкен ғой. Көңілі қалмасын деп, шақырған бетте жолығуға ұмтылдым. Келсем - баяғы кабинет, баяғы столы мен орындығы. Сол отырған маңғаз беті.

- Кел, шырақ кел. Сен өзі жоғарылай бастадың ғой. Бәсе біздің жерлестер солай болуы керек. Айтпақшы, сен жерлес қана емес, туыс болып шықтың. Жиеннен туған жиеншар екенсің.

Бұдан соң да біраз уақыт өтті. Бір күні телефоным шыр еткенге котерсем – Қабекең екен.

- Бұл мен ғой, Қабанбаймын. Халың қалай, шырақ? Иә, қызметіңнің өсуімен құттықтаймын. Бөлім меңгерушісі болғаныңды звондап неге айта салмадың маған. Телефонымды берген едім ғой. Өзің тіпті жақын бөле болып шықтың. Біздің шешеміз Құдаболды руынан. Бір-біріне апалы-сіңлілі болып келеді. Біз де осы салақпыз. Саған үйді бір көрсететіп жөніміз бар еді. Жарайды. Сау бол. Өзің звон-дап тұрсаңшы, звондап...

Содан біраз уақыт өткеннен кейін тағы да жоғарыладым. Бастықтың орынбасары болып орнала-сып, столыма жаңа жайғасып отырғам.

Біреу есік қаққанға елең етіп қарай қалсам, әуелі қалпағының маңдайы, онан мұрыны, сонан соң басы көрініп, сүйретіліп Қабекең кіріп келе жатыр. Бұрынғы паңдығының бірі жоқ.

- Оу, Секен, сен өзің жоғарылап кеттің ғой. Бәсе, біздің туысқандар солай болуы керек қой. Хал қалай, туысқан, денсаулық қалай? Жиен келіпнің хал-жағдайы қалай? Айтпақшы, ұмытып барады екенмін, сен өзің

маған жиен болып шықтың. Сенің шешен Сәруар біздің апай ғой.

Қабанбай әңгіме айтыш көп отырды. Әдеттегісінше ақыл-кеңес берді. Сөз арасында өзінің осы мекемеге ауысқысы келетінін де білдіріп қойды. Бір орында тапжылмай он жылға жуық отырып қалғанына өкінетін сияқты.

Кетерінде үйінің адресін беріп, қонаққа шақырып кетті.

- Міндетті түрде келіңдер, - деп шегеледі. Ақыры көп сөзіннің аяғын «Жиен келінге сәлем айт», - деп қолымды қыса ұстап, қоштасып барып тамамдады да, есікті жапты.

Онаша қалған мен ойға кеттім. Өмірде мұндай да адамдар болады екен-ау! Егер мен бұдан да жоғары қызметке ауыссам ше? Онда мен Қабекеннің туған бауыры болып шықпасыма кім кепіл?

ТЕЛЕДИДАР ХИКАЯСЫ

Таңертеңнен кешке дейін толассыз қақсап тұратын телевизорымыз бір күні құлаққа ұрған танадай дыбысы тынды да қалды. Бетіне қарап уақыт өткізіп жүрген бала-шаға у-шу болды. Шулағанның есесін келесі күні көрдік. Екі балам екі жағымнан қыңқылдап болғаны сол еді, Әсемгүлім «әнғе» басты.

- Осы елдің еркегіне таңым бар. Бүгін бірдеңесі бүлінсе, ертеңіне орнына келтіріп жатады. Біздің еркегіміздің ойыша ештеңе кіріп шықпайды. Салқын сыраға тойып алып, диванды бір босатпайды. Немесе, аяғы жаңа шыққан баладай столды жағалайды да жүреді. Өзіндей анау Тәпекті қарашы, сервантының шынысы жексенбі күні сынып қалып еді, дүйсенбі күні басқасыш салдырып қойыпты.

Әсемгүлім одан әрі Тәпектің қызулау келін, шыныны қалай сындырғанын, Төлжан екеуінің қалай ұрысканын, түгел жанында тұрғандай айтып берді.

- Әсемжан-ау, екеуіміз төбелесіп қиратқамыз жоқ қой. Мен кінәлі болсам кеше жөндетіп қоймаймын ба?

- Түүһ! Саған дауа болмас. Бірдеңе десең кісімен тайталасып, діңкені құртасың.

Сан рет үйге түн ортасында мас болып келіп жүргенде «бәленмен іштім, түгенмен іштім» деп көпіруші едің ғой. Солардың ішінде бір телевизор жөндейтін мастер жоқ па? Ылғи бір қайдағы-жайдағыларды терін жүруші едің.

Нарыққа іліккеннен бері неден тарлық көргенін кім білсін, теледидар, тоназытқыш сияқты тұрмыс заттарын жөндейтін орындар жаппай жабылып қалған уақыт. Енді не істеу керек?

Ойыма орала кетті. Тәпек көршім анада: «Телевизор жөндейтін бір мастердің үйінде қонақта болдым», - деп отырған.

Жүгіріп көршіме келдім. Қоңырауын он бес минут шырылдатқанда барып, ұйқылы-ояу Тәпек есік ашты. Екі көзі қызарып, беті ісініп кеткен.

- Хал қалай, Тәпеке?

- Хал дегеніңіз – қалпақтай, - Үні зорға шықты, - басым сынып тұр. Уақыт қанша болды... – Есінеді. Онысы есінеген емес, соған ұқсас бірдеңе болып шықты. – Кеш батып барады ғой дейміс,ә? Ой, басым...

Керіліп-созылған көршім есік аузында біраз тұрды.

- Кел, жоғары шық. Жай жүрсің бе? Қазір жағдайды жөнге келтіретін бірдеңе табылып қалар.

Дудар-дудар шашын қолымен тарақтап қойып, тоназытқыштың ішін, шкафтың ішін, серванттың ішін түгел тексеріп шықты. Кәдімгі тіпту жүргізген тергеуші сияқты. Не арақ іздегені, не ақша іздегені белгісіз. Тіпті, шкаф сөресіпе төселген қағаздың астына дейін көтеріп қарады.

Түк таппаған соң, менің жаныма келді. Екеуіміз диванға қатар жайғастық.

- Бүгін жұмысқа да бара алмай қалдым. Кеше қатты ішіп қойыппыз. Ана жылы Алматыға бір айлық оқуға

барғанда бірге оқыған бір жігіт кездесіп қалып...Өзінің аты да есімде қалмапты... Алматыдағы уақытты еске аламыз деп... Ойбай, басым....

Тәпектің мына мүсәпір түріне жаным ашып кетті.

- Жүр, мына жерден сыра ішіп қайтайық.

«Іздегенге - сұраған» дегендей, анау лезде дайын болды. Әуелгі саптыаяқты екеуміз де бір демде қағып салдық. Іле екіншісін орталап тастадық. Тәпектің тілі сол кезде ғана икемге келе бастады.

- Ал, сөйле....

- Нені? – дедім түсінбей.

- Неге келгеніңді.

- Қайда? Осы жерге ме? Сыра ішуге келдік емеспе?!

- Біздің үйге деймін. Көп келе бермеуші едің дегенім ғой.

- А-а.. Сіздің үйге ме?

- Шынында да ұмытып барады екем ғой, мен сіздің үйге өте маңызды шаруамен келгенмін.

Балаларым телміріп отырған телевизордың «тағдырын» баяндап шықтым.

Осы кезде қалпағын оң шекесіне оқшырайта киіп алған Олжабай көрінді.

- О, сабаздар, сендер де осында екенсіңдер ғой. Ыржиып келіп алдымызға екі саптаяқ сыра қойды.

Әңгіме әңгімеге жалғасты. Қатарымызға Олжабайдан соң, Қараман қосылды. Қатарымыз толыққан сайын қалтамызды қаға бердік, «Қызылдың» әлденеше құтысы босап қалды. Тек соңғысы есімде, қалтамды тазалап ортаға салғанымды білем. Одан соңғысы есімде жоқ. Оянсам таң атып қалыпты. Диванда киімшең жатырмын. Басым әкетін барады. Тілім таңдайыма жабысып қалғандай. Түрегеліп ұйқтайтын бөлмеге келсем - Әсемгүлім кіші ұлымды бауырына қысып алып, тәтті ұйқының құшағында жатыр. Ептеп келіп ас үйден бір стакан су іштім де, түнде ұйықтап шыққан

жеріме қайтадан қисайдым. Көзім ілініп кеткен екен, Әсемгүлімнің даусынан ояндым. Не айтып, не қойып жүргенін санама жеткізу қиын. Оған зер салып тыңдауға жүзім шыдар емес. Тұра салып, жұмысыма ұмтылдым. Тек артымнан:

- Ана телевизорды қашан жөндетесің? – дегені миымның бір нүктесін зырқ еткізді. «бәрі де осы телевизордан басталып еді-ау?» Қалтамда кешегі ақшадан автобусқа мінетін жиырма теңге де қалмапты.

Кешкісін жұмыстан келген соң, қалтама тағы да азын-аулақ тиын-тебен салып алып, Тәпекке тарттым.

- Кеше тауып беремін деген мастерің қайда?

- Ой, басым әкетіп барады...

- Мастерді тап басты сосын жазамыз. Менің де жағдайым оңып тұрған жоқ.

- Кеттік онда.

Екеуміз ескі қаланың біраз жерін шарладық. Анда да апарды, мында да апарды. Біреуінің дуалы оған ұқсамайды, біреуінің иті ондай емес, енді біреуінің есігінің түрі келмейді. Айналасы бір-екі сағат ішінде оншақты көшені аралап барып, таптық іздеген адамымызды. Оның өзін Тәпек қарсыдағы сыраханадан екі саптыаяқ сыра сыңғытқан соң ғана, есіне түсірді.

- Мен білсем анау қарсыдағы кең қақпалы, биік үй.

- Анық танып тұрсың ба?

- Анық танымағанда ше?! Откен жылы екеуміз осы жерде сыра сіміріп тұрғанымызда анау қақпадан шыққан сары келіншек оны үйіне қарай қақпалап әкеткен.

- Сол есікке барып кірді ғой?

- Сол есіктен шыққанын анық көрдім. Ойткені; Барак: «Анау келе жатқан менің әйелім», - деп кірерге тесік таба алмай сасқан. Бірақ, қай қақпаға кіргені есімде қалмапты. Ал, енді, анық сол есіктен шықса – сол есікке кірмей қайда кетуші еді.

- Жүр, онда, барып білейік.

Қақпасын сықырлатып айна бергенімізде-ақ арлан қасқырдай ала төбет атып шығып, қарсы ұмтылған. Итінің арсылығын естіген иесі де оның текке үрмейтінін білсе керек, албарға шықты.

- Сәлем, Барақ, - Тәпек бұрын амандасты.

- Жай жүрсіндер ме жігіттер? – ала төбетті үйшігіне қамады. Жартылай ашық есігінен қызыл «Жигулидің» бұрышы көрініп тұрған гаражды жауып, құлып салды. Тазалығы бет көрінетіндей асфальт төселген ауланың ортасында жатқан ұзын сыпырғышты бұрышқа апарып қойды да, жанымызға келді.

- Кештетіп жүргендерің не? Келетін кісі таңертең ерте келуі керек. Қазір күн ыстық, ет көп сақтауға келмейді. Семіз қойдың еті тез бұзылады. Ет керек болса, ертең ертерек келіңдер. Аппақ қардай тап-таза ғып сойып қоямын. Құйрық керек пе, жамбас керек пе – таңдағандарыңды аласыңдар.

Мен мынаның не айтып тұрғанына түсінбей Тәпекке қарадым. Ол маған қарады. Сірә, іздеген адамымыз бұл болмаса керек.

- Бізге еттің керегі жоқ, - дедім мен шыдамай.

- Иә, біз ет алу үшін келгеніміз жоқ, - деді Тәпек те.

- Онда жай келдіңдер ме? Тоқта, тоқта.... Мен сені бір жерден көрген сияқтымын, - Барақ ойланған кейіппен Тәпекке шегір көзін қадады.

Тәпек оның телевизор жөндеуші болып істемей жүрген кезінен бері білетінін, өзінің телевизорын жөндегенін, екеуінің сол жолы «лықия тойғандарын» айтып берді.

- Е-е, жігіттер, біз не істемедік. Телевизор жөндеуші деген не тәйірі?! Түк табысы жоқ. Бір айлығы екіншісіне жетпей тақылдайсың да отырасың. Ішсең ішкеніңе, жесең жегеніңе жетпейді. Біреудің оны-мұнысын жөндеп беріп, бір жартысын ішкенге мәз боласың. Ондай кәсіпті қойғаныма жыл болды. Қазір қасапшылықты кәсіп етіп жүрмін. Әйтеуір ішіп-жемі мол.

-Өзіңіз жөндемейтіп болсаңыз, бізді таныстырсаңыз. Мына жігіттің үйіндегі телевизоры бұзылып қалыпты.

- Иә, иә. Жөндейтіп біреумен бізді таныстырып дегендей, тіпті уақытымыз болса қазір барып шықсақ. – Гараж жаққа қарап қоямын. Ойымда қызыл «Жигули». Алыс болса, мініп баратын көлік тұр ғой.

Екінші көшепі қиып өте бергенімізде, сол жағымызда маңдайындағы жасыл шамы жарқырап, такси көрінді. Қолын көтеріп тоқтатқан Барақ алдыңғы орынға жайғасты.

Зымырап келеміз. Қайда келе жатқанымызды жан білмейді. Бәкең қайдағы бір қасқыр әңгімені бастаған. Оның сөзіпен ұққаным-телевизор жөндеуді неге тастап, қасапшы болуға қалай көшкені. Тәпек оған телміре қарап, басын шұлғыпты да қалыпты. Қызық әңгімеге ден қойып, «елтіп» отырғанға ұқсайды.

Сол беті ықшам ауданның біріне келдік. «Киіз кімдікі болса – білек соныкі» деген ғой, жол ақыны мен төледім.

Абырой болғанда біз іздеп келген дәу сары үйінде екен. Бірақ, онымен сөйлесіп барқадар таппадық. Қып-қызыл мас.

Есікті әйелі ашты.

- Немене, күні бойы ішкендерің аз болды ма?!

Бетімізге кішкене қарап тұрды да, түріміздің ішкен адамға ұқсамайтынын байқаған сон: - Кешіріңіздер, мен онымен бүгін стақандас болғандар екен деп қалсам, - деп жоғары өтуімізді сұрады.

- Жоқ, біз оны бүгін көргеніміз жоқ.

- Майпаңның келгені жаңа. Енді ғана шешіндіріп жатыр едім, - әйелінің қабағы қатыңқы, ренжулі сияқты.

Диванда шалбарының бір балағы шешулі, бір балағы киюлі сары дәу жатыр.

- Бәке, осындайды қашан қоясыздар? Күнде біреулеріңіз ертіп әкетіп, таныстарыңыздың оны-мұнысын істетіп аласыздар да, мас қып әкеп тастайсыздар.

Бәкең жағын ашқан жоқ, үндемей құтылды.

Мына тұрыспен іс бітпейтінін білген соң, сыртқа беттедік. Артымыздан есік тарс жабылды.

- Қайта мынаның әйелі жуас екен. Біз анадай боп жатқанда біреулер іздеп келсе, оқтау жеп қайтар, - деп Тәпек үнсіздікті бұзды.

- Бұл өзі бір тамаша мастер. Қолынан келмейтіні жоқ. Ақкөңіл, адал жігіт. Басқалар сияқты телевизорыңның бөлшегін ауыстырып алып кетпейді... – Барақ оның мақтауын жеткізді.

Тәпек екеуміз Бәкенді таксимен апарып салып, қайттық. Үйге келгенде қалтамның түбінде тағы да майда тиындар ғана қалған екен.

Бұл кезде телевизор көрін телмірін отыратын қарасирақтарым қисайып қисайып ұйқыға кеткен.

- Бір телевизордың жыры әлі біткен жоқ па? - Әсемгүлім айғайға басты дерсің. Оның даусынан балалар оянып кетіп, жылауға айналды. Әсемгүлім қояды деген қайда, қайта өршелене түсті, - «Анаған апарып жөндетем, мынаған апарып жөндетем» деп күнде қыруар ақшаны араққа сілтеп жүрсің. Бүгін де қалтаңда бір тиын қалмаған шығар. Бүйтін жөндеткеніңнің құны оның өзінің құнынан асып кетер.

Әсемгүлімнің айтқаны айдай келді. Ертеңіне Майпаңға бардым. Былқ-сылқ етін отыр екен, басын «жаздым». Үйге келгісі келмеп еді, бір жарты беріп тағы да үгіттеуге тура келді. Е, дегенше екі жартыны қағып алып екеуміз үйге келгенбіз. Телевизорды «алып соғып» жөндемек болып едік, Майпаңның қолы еркіне көнбеді. Бір-екі жіңішке сымын байқамай іліп кетті.

- Майке, осыны ертең жөндетсек қайтеді.

- Жо-оқ, бүгін бітіріп тастауым керек. Ертең қол тимейді.

Майпаң тағы бір сымды үзіп алды. Көзім бұлдырап тұрса да өз дүнием емес пе, ішім удай ашыды. Айтқанға көнбейтін болған соң, басқа айлаға көштім.

- Майке, ептеп ауыз жылытып алсақ қайтеді?

- А-а. Не дейсің? – деді телевизорға тұқырған беті. – Бірдене дедің бе?

- Жүз грамм ішейік.

- Ішуге болады. – Ол басын көтерді.

Шөлмектің аузын енді аша бергенімізде Тәпек жетіп келді. Үшеуміз оны тауысқан соң, іске қайта кірістік. Бірақ, жұмыс та болмады. Майпаң ісімен айналыса берді. Ол екі арада Тәпек екі рет магазинге «командировкаға» барып келді...

Ертеңіне әдетімше ертерек тұрып алып, сыбысымды білдірмей, мысықша басып үйден шығып кеттім. Кешегі қылықтарымның кейбірі есіме түсіп, күйіп барам. Ұят-ай, Төлежанның бетінен сүйемін деп, ұмтылдым ба керек. Тәпекті үйден неге қуып шықтым? Ал, Майпаң қай уақытта қайтты екен? Айтпақшы оған: «Өсемгүліме неге қырындайсың?!» - деп соқтықтым гой деймін. Өзі де бір күжірейген дәу пәле еді. Қайта аман қалғанмын. Бәрінен бұрын өзі телевизорды жөндеді ме екен, не істеді екен?

Кешке қарай жағдайымды «дұрыстаңқырап» алған соң, іштей психологиялық дайындық жасап, қандай шабуылға болсын төтеп беруге әзірленін, үйге қарай аяндадым.

Есіктен кіргенде-ақ телевизордан сөйлеп тұрған таныс диктордың дауысы құлағымға жылы ұшырады. «Жарайсың, Майпаң! Еңбегімді өтедің. Қап! Кеше өзіне ұят жасадым-ау!»

Төргі бөлмеге өтсем – балаларымның барлығы теледиар алдына тізілген. Телехабарды тамашалап отыр. Әрі баруға аяғым жүрмей есік аузында тұрып қалдым. Өз көзіме өзім сенер емесін.

Өзіміздің ескі телевизор кешегі стол үстінде шашылып жатыр. Ал, бұрышта су жаңасы сайрап тұр.

ҚАЙЫН АҒАМ КЕЛЕДІ

Төбел менің Сұлубикеммен ағайындас. Ол біздің қалаға жиі келеді. Келген сайын ұзақ жатып, ағайын-туыстарды түгел аралап шығады. Жұмысы бітіп қайтар күні біздің үйде болуы да оның әдетіне айналған. Өзі сондай әңгімешіл адам. Түні бойы ауылдың амандығын, өзгерген жаңалығын әңгімелейді. Осы қаладағы туған-туыстарынан көрген сый-сияпатын да ұзақ сонар жыр етеді.

Жасы үлкен адаммен сөз таластырып жатқан мен жоқ, басымды шұлғып қойып тыңдай беремін. Сұлубикем де анда-санда мақұлдағандай белгі жасап, шайын құя береді.

- Бала, - дейді қайнағам, шайын сораптай отырып, бір-екі жүз грамм тастап алған соң. – Сен тым жуассың. Кішкене, былай, тірлік жасасаңшы. Мына біздің қарындастың ептеп еті тірілеу. Әйтпесе, аштан өлесіндер. Біздің үйдегі жеңгеңнің бордақылап отырған екі ту қойы бар. Машина-көлік, бірдеңе тауып соның бірін алып қайт. Бала-шағаға талшық болсын.

Біраз әңгіме айтып отырды да, біраздан соң:

- Жоқ, қарақтар, көлік іздеп босқа сандалмандар. Қазір кім бара қояр дейсің. Келесі келгенде совхоздан ебін тауып бір нән қой ала келермін, - дейді.

Біз Төкеннің мұндай сөзіне үйреніп алғанбыз. Бір-бірімізге қарап жымыңдасамыз да қоямыз.

Сол қайнағам кейін тағы келді. Бірақ бұл жолы әдеттегідей кетін бара жатып соқпай, аттың басын келген бетте біздің үйге тірепті.

- Бала, - деді маған шай ішіліп болған кезде. - Мен сендердікіне бүгін әдейі келдім. Осы қалада өзің білесің бірталай жекжат-жұрағаттарымыз бар, құдайға шүкір. «Мыңның түсін білгенше, бірдің атын біл» деген бар. Мен солармен бүгін сені таныстырғалы отырмын. Басқа жұмысың болмаса менімен жүрні аралап қайт.

Әдеттегісінше Сұлубикеме қарадым. Ол басын изеді. «Қашайын деп тұрған қоянға «тәйт» деген соң не сорым» дегендей, онсыз да ебін таба алмай отырған басым, лездің арасында сықиып киінін шыға келдім.

Әуелі жолыққанымыз – қайнағамның өзі сияқты жалтыр маңдайы күнге шағылысқан жуан сары болып шықты. Емен столдың ар жағында жұмсақ креслоға шалқая түсіп, маңғаз қозғалады. Алдындағы шомбал стол алынбайтын баррикада сияқты. Қайнағамның сәлеміне аузын жыбырлатты да қойды, маған көз қырын да салған жоқ. Созған қолыма быртиған жуан саусақтарын тигізер-тигізбес етіп сүйкеп өтті де, тартып әкетті.

- Әреке, мына бала бізге күйеу бала болады. Қолынан іс келетін өзі бір оңды бала, - деп таныстыра бастады. Төкең амандық саулық сұрасып бастаған соң.

Әреkesі кабинетте екеуінен басқа үшінші адамның бар екенін жаңа білгендей маған бұрылып, ежірейе қарай қалды. Не ұнатқаны, не жақтырмағаны белгісіз шегір көзін анда-санда жыпылықтатып қойып, тыңдап отыр. Менің мақтауымды жеткізген қайнағам «айтып болдым» дегендей, сөзін аяқтады да, үлкен іс тындырған кісіше терлеп кеткен маңдайын қол орамалмен сүрте бастады.

Әрекең былқ еткен жоқ, не «қыңқ» деп дыбыс білдірген жоқ. Ежірейіп маған қараған беті тыбыр етер емес. Шегір көзі өңменімнен өтін бара жатқан соң мен жанарымды тайдырып әкеттім.

Төкең екеуміз қоштасып есікке беттедік. Анау болса мешел болған баладай, мелшиіпті де қалыпты.

Сыртқа шыққан соң Төкең әлгінің лауазымын судырата жөнелді. Өзінің мықтылығын, мықтылармен байланысын – бәрін білетін болып шықты.

- Мұндай адаммен «связь» болған кісі өлмейді. Көрмейсің бе – тау қозғалса да ол қозғалмайды.

Әңгімемен келіп, келесі мекеменің есігін аштық. Мұнда танысым Қарғабай деген жігіт болып шықты. Бөлім бастығы болып істейтін бұл жігіт иненің көзінен өткендей жылпос адам екен. Осы заманғы үлгімен істелген жылтырлығы бет көрінетін әсем қоңыр мебельдер, жұмсақ орындықтар көз тартады. Тал шыбықтай сымбатты қара торы жігіт бізді көрген бетте құрақ ұшып қарсы алып, төрге шығарды. Ауыл жайлы сұрап, Төкеңмен көп әңгімелесті. Сөз арасында мен жайлы да өзі сұрап білді. Адамның ішіне кіріп кетердей бауырмал екен. Төкеңнің мені озімен таныстырмақ ниетін де мақұлдап біраз отырды. Менің телефонымды жазып алып, өзінің телефон номерін айтты. Үзбей хабарласып тұруымды өтінді.

Бізбен әңгімелесіп отырып екі қолы бір тыным тапқан жоқ. Столының үстін тәтпіштеп жиыстырып, сия сауыттарды дұрыстап қойып шықты. Қоштасып, жылы шыраймен шығарып салды.

- Кейін асықпай келіп, келіннің қолынан дәм татып кетіңіз.

Ауылға көп-көп сәлем айтып, сөзінің соңында Төкеңе қыстық соғым қажет екенін білдірін қойды.

Көшеде келе жатып Төкең Қарғабайдың да мақтауын жеткізіп, аяғын жерге тигізбеді.

- Солай, бала, біздің жұрағатымыздың ішінде нашары жоқ. Барлығы да бауырмал, әлі-ақ өзің көресің – қолдарынан келгендерін олар аямайды.

Сол күні Төбел қайнағам екеуміз біраз мекеменің есігін аштық-ау деймін. Бірталай жаңа қайнағаларыммен таныс болдым. Кешке қарай үйге шаршап-шалдығып зорға жетіп едік. Төкең Сұлубикеге күні бойы көрген қызығын әңгімелеп, «Қазақстан» коньягін ұрттап-жалап отырды.

Сөйтіп, Төбел қайнағам қалаға жұма араламай келуін жиілете түсті. Келерінде тағы телефон соғып «Мен келе жатырмын» деп қоңыраулата келеді. Екі-үш

Әдеттегісінше Сүлубикеме қарадым. Ол басын изеді. «Қашайын деп тұрған қоянға «тәйт» деген соң не сорым» дегендей, онсыз да ебін таба алмай отырған басым, лездің арасында сықиып киініп шыға келдім.

Әуелі жолыққанымыз – қайнағамның өзі сияқты жалтыр маңдайы күнге шағылысқан жуан сары болып шықты. Емен столдың ар жағында жұмсақ креслоға шалқая түсіп, маңғаз қозғалады. Алдындағы шомбал стол алынбайтын баррикада сияқты. Қайнағамның сәлеміне аузын жыбырлатты да қойды, маған көз қырын да салған жоқ. Созған қолыма быртиған жуан саусақтарын тигізер-тигізбес етіп сүйкеп өтті де, тартып әкетті.

- Әреке, мына бала бізге күйеу бала болады. Қолынан іс келетін өзі бір оңды бала, - деп таныстыра бастады. Төкең амандық саулық сұрасып бастаған соң.

Әрекесі кабинетте екеуінен басқа үшінші адамның бар екенін жаңа білгендей маған бұрылып, ежірейе қарай қалды. Не ұнатқаны, не жақтырмағаны белгісіз шегір көзіп анда-санда жыпылықтатып қойып, тыңдап отыр. Менің мақтауымды жеткізген қайнағам «айтып болдым» дегендей, сөзін аяқтады да, үлкен іс тындырған кісіше терлеп кеткен маңдайын қол орамалмен сүрте бастады.

Әрекең былқ еткен жоқ, не «қыңқ» деп дыбыс білдірген жоқ. Ежірейіп маған қараған беті тыбыр етер емес. Шегір көзі оңменімнен өтіп бара жатқан соң мен жанарымды тайдырып әкеттім.

Төкең екеуміз қоштасып есікке беттедік. Анау болса мешел болған баладай, мелшиіпті де қалыпты.

Сыртқа шыққан соң Төкең әлгінің лауазымын судырата жөнелді. Өзінің мықтылығын, мықтылармен байланысын – бәрін білетін болып шықты.

- Мұндай адаммен «связь» болған кісі өлмейді. Көрмейсің бе – тау қозғалса да ол қозғалмайды.

Әңгімемен келін, келесі мекеменің есігін аштық. Мұнда танысым Қарғабай деген жігіт болып шықты. Бөлім бастығы болып істейтін бұл жігіт иненің көзінен өткендей жылпос адам екен. Осы заманғы үлгімен істелген жылтырлығы бет көрінетін әсем қоңыр мебельдер, жұмсақ орындықтар көз тартады. Тал шыбықтай сымбатты қара торы жігіт бізді көрген бетте құрақ ұшып қарсы алып, торға шығарды. Ауыл жайлы сұрап, Төкеңмен көп әңгімелесті. Сөз арасында мен жайлы да өзі сұрап білді. Адамның ішіне кіріп кетердей бауырмал екен. Төкеңнің мені өзімен таныстырмақ ниетін де мақұлдап біраз отырды. Менің телефонымды жазып алып, өзінің телефон номерін айтты. Үзбей хабарласып тұруымды өтіңді.

Бізбен әңгімелесін отырып екі қолы бір тыным тапқан жоқ. Столының үстін тәтпіштеп жиыстырып, сия сауыттарды дұрыстап қойып шықты. Қоштасып, жылы шыраймен шығарып салды.

- Кейін асықпай келін, келіннің қолынап дәм татып кетіңіз.

Ауылға көп-көп сәлем айтып, сөзінің соңында Төкене қыстық соғым қажет екенін білдіріп қойды.

Көшеде келе жатып Төкең Қарғабайдың да мақтауын жеткізіп, аяғын жерге тигізбеді.

- Солай, бала, біздің жұрағатымыздың ішінде нашары жоқ. Барлығы да бауырмал, әлі-ақ өзін көресің – қолдарынан келгендерін олар аямайды.

Сол күні Төбел қайнағам екеуміз біраз мекеменің есігін аштық-ау деймін. Бірталай жаңа қайнағаларыммен таныс болдым. Кешке қарай үйге шаршап-шалдығып зорға жетін едік. Төкең Сұлубикеге күні бойы көрген қызығын әңгімелеп, «Қазақстан» коньягін ұрттап-жалап отырды.

Сөйтін, Төбел қайнағам қалаға жұма араламай кетуін жиілете түсті. Келерінде тағы телефон соғып «Мен келе жатырмын» деп қоңыраулата келеді. Екі-үш

күн асықнай жатып, кетерінде бұйымтай білдірін, бір нәрсеі қалап сұрап әкетеді. Анығын айтқанда – мезі болуға айналдық.

Өтірік-шыны белгісіз қорасындағы екі қой қыстай бордақыланып шықты. Сірә, семіздіктен аяғын баса алмай қалған шығар-ау! «Машина тауып, алып қайтайын» десем – «Жоқ, бала, шұрқ етпе, келесі жолы өзім әкеп тастаймын», - деп шыр ете түседі.

Бірде Төкең тағы телефон соқты.

- Шырақ мен Төбелмін ғой. Ертең барып қалармын. Ана Әрекең мен Қарғабайға звондай салшы. Маған бір жүк машинасын тауып берсін, қайтарда көмір ала қайтайын. Мен айтты десең болды, береді ғой.

Қара телефонды алдыма таядым. Көз алдыма жауыннан соң жағаға шыққан көлбақаша ежірейіп, емен столдың ар жағынан қарай отырған Әрекең елеетеді.

- Сәлеметсіз бе, Әреке? Мен ... Мен ана Төбел ағайдың күйеу баласы едім...

- Иә, иә. Есімде... Сен бала, өзің бір тәуір бала сияқтысың. Бірақ ана Төбелден аулақ жүргенің дұрыс болар, қарағым.

- Әреке, неге олай дейсіз?

- Сөйт, қарағым. Одан аулақ жүр... Түсіндің бе?!

Әрекең телефонның трубкасын орнына қоя салды. Бұдан соң Қарғабаймен сөйлестім.

- Бұл мен ғой. Әлгі Төбел ағайдың...

- Ә, білем, білем... Сен, жігітім, қой еол алғаннан басқаны білмейтін суайтты. Тағы не сұрайды екен?

- Машина...

- Не дейді?! Жоқ машина! Қайнағаң да құрысын, өзің де құры! Мен автобаза ұстап отырғамын жоқ...

Аяқ астынан әңгіменің барысы бұлай өзгереді ден кім ойлаған. Бірақ бұл әңгіме біздің көзімізді ашты. Содан бері Төбелдің сыбдыры білінсе Сұлубикем екеуімізді бір жолдаеымыздың үйі «қоиаққа шақыратын» болып жүр.

ӘСЕМ СУРЕТШІ

Кешкілікте кездесін, лезде тіл табысып кеттік. Қараймын да күлемін, ол да күледі. Қолын ұстаймын, тыбыр етпейді. Құшақтамақ боламын, сонда ғана қарсылық білдіреді. Мұның өзі есірген көңілге от ұшқынын шашқанмен бірдей ғой. Құштарлық дегеніңіз шоқ түскен бір құшақ қураған шөптей лап ете түседі.

- Сіздің шашыңыз қандай қып-қызыл, өзіңізге сондай жарасады, - деймін басқа сөз таба алмай.

- Иә, боялған ғой.

- Ерніңіз қандай, үлбіреп...

- Оған да бояу жаққанмын.

- Көзіңіз...

- Оны да сүрмелегем.

- Бетіңіз қандай аппақ, қоянның етіндей десем бе екен, жоқ әлде, жаңа жауған ақша қардай десем бе екен... Теңеу таба алар емеспін.

- Бетімді де опалағам, - деді күлімдеп. Жымиғаны қандай әдемі. Эрмитаждағы полотноның бетінен түсе қалған Мадоннадай тірі суретке тесіле қарап тамсанамын.

- Сіз, сірә, артистка шығарсыз? Даусыңыз да әдемі болар, сірә? Ән сальңызшы...

Көз алдыма мына жанның сахнадағы бейнесі елестеп, құлағым сыңғырлаған әсем әуенге толып кетті.

Өзімнен өзім қыздың көркіне қарап көз тоймай мау-жырап тұрғанымда:

- Жоқ, мен суретшімін. Керек етсең өзімнің творчестволық кухняммен таныстырайын. Әрине, егер де сен қарсы болмасаң, - деді ол.

Күткенімнің өзі сол еді, аузынан әлгі сөз шығаршықпастан:

- О, мен бәріне де даярмын. Сізбен жердің шетіне дейін баруға әзірмін.

- Жүріңіз, онда кеттік.

Қанша жүргеніміз есімде жоқ, қай көшемен келгенімді де білмеймін. Әдемі қыздың жанында, әсем әуенге толы көңілімен көп қабатты үйдің әйтеуір бір қабатындағы бір нәтерге келін кірдік.

Ольга мені кең залда қалдырын төргі бөлмеге өтіп кетті. Мен болсам жағалата иолотноларға майлы бояумен, қағазға қарындашпен салынған суреттерді қарап, тура сурет көрмесіне кіргендей болып тұрып қалдым.

Қанша тұрғанымды білмеймін әлгі Ольга кірген есіктен үй халатымен шыққан қартаң әйел картиналармен таныстыра бастады. Менің сәлсмдсскеніме таңдана қараған сыңай танытты. Мен оған көңіл аударғам да жоқ, ойым басқада. Әлгі Оля кірген есікке қарап қоямын.

- Мынау – «Ондірістік нейзаж», мынау – «Еңбек симфониясы», - деп таныстыра келін, оның туу тарихына тоқталады.

- Ал, енді, портреттер туралы әңгімелеп берейін. Мынау менің ажырасқан күйеуім, мынау – балам, ал, мынау болса – менің өзімнің автопортретім...

- Тоқтаңыз, тоқтаңыз... – дедім мен кенет. Мына әйелдің көрсеткен суретіне енді зер салын қарасам – «Мынау автопортретім» деп көрсеткені – Ольғаның суреті. Бір қырындай отырып, қиыла жымиғаны бәрі аумайды.

- Мынау кім дсдіңіз?

- Бұл – менің өзім.

- Оля сізге аумап тартқан екен, - дедім мен бұл әйел оның шешесі гой ден ойлап.

- Қалай дедіңіз.

- Оля сізден аумапды екен.

- Сен иені шатып тұреың?! Оляң кім?! - Әйелдің түсі бұзылып сала берді.

- Сіздің қызыңызды айтамын. Оля, немесе, Орынтай. Ол осында емес пе? Жаңа мына бөлмеге кіргеи.

- Әйел енді сақ-сақ күлді.

- Ол бөлмеде ешкім де жоқ. Көзіңе бірдеңе көрінген болар? Сен әлгінде менімен келмедің бе осында? Ольга, яғни, Орынтай деген мына мен боламын, жігітім.

Көзім қарауытып, тұрған орнымда шайқалып кеттім.

Киінін далаға шықсам – күн алай-түлей боран екен. Аснанда ақ түтек бүркеп, маңайдан ештеңе көрінер емее. Көшедегі шамдар сығырайын қана көрінеді.

Жалғыз аяндап келе жатырмын. «Әйелім қалай қарсы алар екен? Ол, әрине, екі көзі төрт болып, әлі күнге көз ілмей есікке қарап күтін отыр. «Қайдан келдің» деп сұрайды ғой, оған не ден жауап беремін?»

Жарайды, не болса да бара көрермін.

Долы боран құтырынып соға түсті. Жентектелген суық қар қойны-қонышыма толып, мазамды алды. Ілгері басқан аяғым ксіін кетін, өз жазамды өзім тартып келемін.

«ҚЫЗ ҚАШТЫ»

Сары самауырынды жалғыз өзі орталай бергенде көрші тұратын Күлима есіктен жылмаң етіп кіріп келді. Бабына келін, қою шайды сыздықтата сораптап отырған Түйметайдың тершіген денесі жылап көргендей жиырыла қалды. Шып-шып терлеген маңдайы көйлегінің етегімен сүртіп тастан, төр алдында жатқан камзолын иғына жамыла берді. Күлиманы көргенде арқасы тоңазып кеткендей болған. «Осылар-ақ елдің шайын ішкізбей шайқалады да жүреді екен? Жалақтап ел қыдырмаса іштері кебе ме? Тағы да кімді жамандағалы келді екен?»

Кесе еуртетін орамалмен табақтағы қаймақтың бетін жаба салып, столдың аетына қарай итеріңкіреп қойды.

- Есенбісіз, жеңеше?

- Шүкіршілік.

- «Таңертеңгі асты тастама» деген, бір шыны ауыз тиейін, - деді де Күлима етолға отырар-отырмастан бес бауырақтың бірін оң жақ ұртына жытыртты.

- Кел, іш, әйтпесе, анау жаман қайыым қарамай, тастап кетіп жүрер.

- Е, сол жамаи қайыңыз мені тастап кеткенде кімді қарық қылады ғой дейсіз. Өзі екі аяғын зорға сүйреп жүргенде, - Күлима қолындағы кеседегі шайыи бір-екі ұрттан қойды. – Сіздің шайыңыздың бал татын тұратыны-ай осы, жеңеше. Қаймақ қатқансыз ба, таңдайыма жағып, тілімді үйіріп барады. Осы ауылда сіздің шайыңызды ғана сүйсінін ішемін. Аиа Теңге, Тана сияқты қатындардың шайыиан ауыз да тнмеймін. Кейде бір-екі шыны ұрттасам кеудемді толтырып, адамды күнті қылады.

Күлимаиың озінің шайын мақтап, ана сұханы сүймейтіндерді даттап, аяғына жығып бергеніне риза болып кетее керек.

- Іш, іш, келін. Жаңа ғана демдегенмін. Шығып тұр, жеп іш, - ден табақтағы қаймақты стол үстіне шығарды. Ентеп ориынан тұрып барып серваиттан әр түрлі конфеттер әкен салды.

Екі үйі талай жылдан бері көрші. Бірақ аса көп араласын кетиее де кейде бас сұғысыи жүреді. Күйеулерінің жас шамасына қаран бірін «жеңеше», бірін «келін» деп сыйлайтыны бар.

«Ілмиген денесімен осынша шайды қай жеріне іше береді екен» ден ойлаған Түйметай мол денесін шайқап, бір қозғалып қойды. Осы кезде бағанадан аузы-аузына жұқпай сайрап отырған Күлима бір нәрсе есіне түсе қалғандай кілт тыиды. Пышақ жанығандай екі жағы мен аузын жеңінің үшымен асығыс еурте салып:

- Жеңеше, - деді маңызды бір оқнға айтын отырғанына мән беріп. Біреу естімесін дегендей сәл сыбырлай түсіп. - Естіген жоқсыз ба?

- Жоқ. Нені? – Түйметай да ынтыға түсті.

- Ойбай-ау, ана Ақмырзаның кітапханашы қызы таң елеңде сиыр саууға тұрғанымда Әлтайдың бензавозының кабинасында кетін бара жатыр еді. Сірә, сол қызды алып қашып бара жатыр- ау деп ойладым.

Меніңше екеуінің сөзі бар сияқты еді. Бүгін сол күдігім расқа шыққандай.

Екі әйел біресе сыбырласып, біресе сампылда-сып, болар істің «жоспарын» жасаған болды. Келісе алмай біраз отырысты. Ақыры сөз бір жерден шығып, бір тоқтамға келісті. Апыл-ғұпыл кеселерін төңкерін далаға шықты.

Екеуінің көзіне алғаш бүкең-бүкең етін есік алдында бірдеңе істеп жүрген Сақина түсті. Одан соң бір баланы жүгіртпін Сырғажанды шақыртты. Ештеңеге түсінбей көздері бадырайған екі келішшекке мән-жайды түсіндірін, Ақмырзаның үйіне қарай қатарымен аяндай жөнелді.

- Осы күні бір осындай заң шығыпты ғой. Жөн жоқ, жосық жоқ «Мен кеттім» деп тайып тұрады. Ана қызды айтамын-ау. Ең құрмаса ауру әкесіне біраз күн қарайласайшы.

- Қазіргінің жігіттері де не боп бара жатқанын білмейміз. Қолына іліккен қызды тақымына басып алып зымырата жөнеледі.

- Сен оны айтасың, анада мына көрші ауылдағы біреу келіп түсірмек болып дайындалып отырғанда біреумен қашып кетіп, үйге баласының өзі келіпті. Содан ана қызға ыза болған жігіт ертеңіне барып қаладан бір қызды алып қашып келген екен. Шашу шашып, келіннің басына жапқан бүркенішін жұлып алса, масқара-ай, мұрты аузына түскен еркек көрінеді. Өзі ыржиып күледі дейді. Сөйтсе, аналар шашы иығынан асып тұрғанға қыз екен деп ойлапты. Ылғи араққа тойып алған қулар қайдан білсін.

- Иә, оны біз де естігенбіз.

- Біздің балалар да сондай бірденені естідік ден жүрген.

- Ей, қатындар! Қайда беттедіңдер? Айттан бара жатқаннан саусындар ма? – Барлығы бірдей дауыс шыққан жаққа жалт қараса Бидайгүл екен. Бөдеиедей майпаң басып барып, шарбақтың есігін ашты.

- Ей, майбасар! Жүр бізбен бірге. Ана Ақмырзаның қызы күйеуге қашып кетіпті. Соған барып қайырлы бол-сыи айтып келейік. Сеи ондайды елден бұрын естуші едің гой. Бүгін өзің түкірігіңе шашалған жоқсың ба? – Шыдамсыз Сақина бірінші болын сөйледі. Басқасы да «жүр-жүрдің» астына алын шу ете түсті.

- Не дейді маскара-ау?! - Басқа сөзге келген жоқ. Бидайгүл де ере жөнелді. Сойтіп, олар Ақмырзаның үйіне жеткенше жиналғандардың ұзын саны жиырмадан асын кетіп еді.

- Ей, қатындар! Біз неге осынша жөңкілін, оқалақ тиген снырдай ойнақтап келеміз? Шешесі «Қызымның жігіті әкерде» деп жүретін. Мен білсем соның қашын кеткені өтірік, - Бидайгүл маймаңдап соңдарына ермей қала берді.

Бұл сөз Күлимаға шаншудай қадалды.

- Қара мынаның ділмәрсі қалуын. Бармасаң қал. Әй, иеғып ошарыла қалдыңдар. Осы демалақ бірденені біледі ғөй дейсіндер ме? Әйда, кеттік...

Бидайгүл үйіне қарай жөнелді. Артынан қарап қалған әйелдер оның «сыбағасын» беріп жатты.

Барлығы үй сыртындағы шарбақтың есігін ашқанда бұрыштаи сонаң етін жанар май таситын машина шыға келді. Кабинасында «қашып кетті» деген қыз отыр. Аналардың көздері шарасынан шығып, не алға, не артқа шегішерін білмей тұрысып қылысты.

Секіріп түскен қыз ауданнан әкелген кітаптарын алып жатыр. Өзінің бір көзі машинаның дыбысын естіп үйден шыққан шешесінде де, бір көзі жиналғандарда. Ауру әкесі есіне түсіп, өне бойын суық өй қарып өтті.

- Бірдеңені былықтырмасаңдар жүре алмайсыңдар ғой, ә, - деп күңк етті көп сөйлемейтін Сырғажан кейін қайтып бара жатып. Қалған әйелдер оның соңынан шұбатылып, бірінің соңынан бірі шығып жатты.

Түкке түсінбей аң-таң болған қыз бен шешесі орындарында қимылсыз тұрып қалды. Май таситын машина болса, шаңын бұрқыратып көшеің екінші баеында кетін бара жатыр сді.

ҚЫМЫЗДЫҢ «ҚЫЗЫҒЫ»

Жол үсті болған соң ауыл шетіндегі аласа там үйге бетімізді бұрдық.

Оң жақ бұрышта аяғыидагы шұлығыиың жыртығын киген беті коктеп отырған жас келіншек біздің кіргенімізді аңғарған жоқ. Менің амандасқан дауысым төрдегі екі баланың әлденеге таласын жылағанынан естілмей қалды. Серігім Ерғали жуан дауысымен гүж еткенде ғана келіншек бұрылын, шұлығын аяғынан шешіп алып, бұрышқа атып ұрды да екіншісін шешпей-ақ ориынан тұра берді.

- Торлетіңіздер, - ден амандасқаннан кейін екі бөлмелі үйдің төр жағын нұсқады.

Зор денелі Ерғалидің соңынан еріп жүре бергенімде ол кілт тоқтады да оған байқауеызда соғылып қалдым. Бұрылын карасам шынында да әрі қарай аяқ басуға мүмкіндік жоқ екен. Түс ауып кетсе де, түндегі тосек төр алдынан әлі жиналмапты. Есіктен төсекке дейін ішкіімнен бастан сырт кнімге дейін шаңылған. Інінде аяқкнімдер де бар.

- Жоғарылатыңыздар, жоғарылатыңыздар, -мен қазір-ақ жинап жіберіп, інай қоямын. Отырыңыздар тамақ істеймін.

Біз асығыс екенімізді, жолшыбай сусын ішуге бұрылғанымызды айтып, бөлмеге өтуге болмайтын

болған соң, жаңағы ауыз үйдегі жалаңбұт екі ұлға қарай бұрылды.

Шайға қарамайтынымызды білген соң жасыл шыны шелек ернеуіне дейін қымызға толып, алдымызға келін те қалды. Дастарқан төселмеген жер үстелдің үстіне бір уыс құрт пен бес алты бауырсақ төгілді. Сол бауырсақтардан гөрі ана құрттардың жұмсақтау екенін мен сезіп отырмын.

Жас келіншек екі кесеге толтыра құйып, қымыз ұсынды. Сол-ақ екен екі ұлдың кішілеуі шелекке итінс келіп, ыңырысып тұрып алды. Ол – қымыз сұрағаны екен. Ожаумен көсін алған қымызды шешесі астына алақанын тосып, баласына жұтқыза берді. Ожаудың ұзын сабы маңдайына тіреліп, толық іше алмаған ұлдың езуінен сорғалаған қымыз келіншектің алақанына, одан асып шелекке құйылып жатыр. Баласының жалаңбұт борбайы шелектің жиегіне үйкеліп, ортасына қарай өте түсті. Мына көрініске шыдай алмай, Ерғалиға қарадым. Ол ештеңе сезбестен қымызын сарқып ішіп, кесесін итеріп қояды. Мен зорға отырмын. Дегенмен, әдеп сақтап үндемедім. Еріксіз кесемді көтеріп, инетінен ауыз тидім. Тілім дәм сезгіш-ақ еді. Сонда да екінші рет ұрттап кордім. Қымыз деп ішіп отырғанымыз ашымаған саумал.

- Әбден пісіліп өлген қымыз, жуастығы содан. Ішіңіз, ішіңіз, - деп қояды үй иесі.

Бір жағынан әдейілеп бұрылып келген соң ұялғанымнан, екінші жағынан шөл қысып бір кесе қымызды зорға тауыстым.

Бұл кезде Ерғали үшінші кесені басына көтерген. Басқада ісі жоқ, екі көзі келіншекте, аузы қымызда, қалжыңдап қояды.

Қаланың сыраханасынан бес-алты саптыаяқ сыраны мүдірмей сыңғытатын сабаз біраз сімірді ғой деймін «өлген» қымызды.

Жүрмек болып орнымыздан тұрғанда шелектегі қалған қымызды ауыз үйдегі жайпақ пештің үстіне

қойып жатты. Пешке от жағылмаға да, үстінен тартылған жіпке баланың жуылған киімдері жайылған екен. Қазір сол киімдер беті жабылмаған қымызға сәл ғана тимей тұр. Бұл қымызды тағы біреу ішеді-ау деген ой басыма келіп, жүрегім айнып кетті.

Ауылдан жарты шақырым шықпай жатып, ал құсайын келін, жүрегім айнып, лоқсып-лоқеып құсамын. Ішімде ас қалмай, өкне-бауырым аузыма тығыла да, қоймай жүрегім лоқсиды.

Ерғалида шек жоқ. Кабинада отырған бсті сылқ-сылқ күледі. Әлден уақытта барып:

- Күлерсің әлі, саспа, - деуге ғана зорға шамам келді.

Сүйретіліп келіп машинаға отырдым. Содан бері бір-екі сағат шамасы өтті-ау деймін:

- Тоқтат машинаны, - деді Ерғали бір кезде. Жалт қарасам – түсі бұзылып кетіпті.

- Не болды, ей?

- Ойбай, ішім әкетіп барады.

- Е, бәсе, күлін сдің маған. Жаңа замандасыңның «өлген» қымызын ішіп едің өлердей. Сол тіріліп кеткен ғой.

Машина тоқтар-тоқтамастан Ерғали секірін түсті. Мен күлкіге кенелдім де қалдым.

Бірақ күлуін күлеем де ішімде ащы запыран қайнап жатты. «Жібекті түте алмаған жүн етеді» деп осындай-дан айтылған ғой.

КӨРШІСІНІҢ КӨМЕГІ

Қою шайды қанып ішіп, тер басуға төр алдына жантайғаны сол еді, жанына келген Қатыш езуіп қайыстай созды. Сипат әуелде құлықсыздық сыңай танытып, әйеліне қарап, бір-екі есінеп те қойды. Бірақ Қатыш оған қарайтын емес әріден де, беріден де қозғаған әңгімесін аяқтап шығуға бел байлаған түрі бар.

- Япыр-ау, - деді ол күйеуіне қысық көзін одан сайын сығырайта қарап, - өсы сен бар ғой біздің үйдің есігі мен жұмысындағы кабинетіңнің есігінен басқа есікті таба алмайсың, мені мен қарамағындағы жалғыз қызметкер Құттыбайдан басқаны танымайсың ғой деймін. Анау елді қарашы ашпайтын есігі, кірмейтін тесігі жоқ. Солар бастық атаулының бәрін біледі, базаның директорынан бастап мына есік алдындағы газет сататын дүңгіршектің сатушысына дейін танысып алады. Сен болсаң бір соқпақтан шықпайсың...

Сипаттың көзі жұмулы болғанымен құлағы түрулі. Қатыштың сөзіне кейде ашу шақырғанымен, кейде шындап ден қоятыны бар. Бұл жолы да үн шығармай тындап, мол денесіне бар айтқанын қалт жібермей сіңіруде.

- Өзің өз болғалы осы үйге көлденең табыс тауып, бір бұрау әкелген жоқсың. Өзіндей ел жүзіктің көзінен өтеді. Мына Майқан биылдың өзінде гарнитурын екі рет айырбастап, тұрған пәтерін төрт жылда екі рет жөндеуден өткізді. Танымайтыны жоқ. Жүрген жері пайда. Тиіп кетсе бірдеңені іліп кетеді.

Сипат бұл сөзбен де келісті. Рас, ондай адам өзімен бірге істейтіндер арасында да бар. Кеше Қикым бір дөрба апельсин алып келеді. Бұл көзінің қиығын салып еді:

- Сауда базасында көршім істеуші еді, содан барын алдым, - деді.

Осы жуырда қарамағындағы жалғыз қызметкер Құттыбай да былтырдан бері үстінен тастамайтын койлегін:

- Көршім әперген, шетелдікі, - деп қоймай жүр.

Бастықтың қабылдау бөлмесінде отыратын қырау шеке қара қыз да мереке жақындаған сайын қорап-қорап шоколад ұстап:

- Көршім әперді, - деп мақтанып жүреді.

Осындайлар ойына түскенде іші-қарны ойран-асыр болады. Елдің бәріне елгезек көрші қайдан табыла беретініне таң қалады.

- Әй, - деп Қатыш түртін қалғанда, селқос жатқан ол селк ете түсті. – Немене, ұйықтап қалғаннан саумысың?

- Жоқ, ұйықтағам жоқ. Айта бер...

- Осы, мына қарсы пәтердегі көршіміздің қайда істейтінін білесің бе?

- Білмеймін.

- Білмесең – енді, біл. Ол – қаладағы бақандай бес автопарктың бірінде білдей бастық. Жатнай-тұрмай жақсылап танысып ал. Ең құрығанда ел құсап автобусқа тегін мінетін бол.

- Жарайды, болды енді... Маза бер, - деді Сипат әйеліне.

Оның қашанғы әдеті. Қатыш сөйлеп кеткен кезде «қой» демейді. Әбден болған кезде басу айтады. Ал, ойындағысын айтып болғанша оның тілін кеспей тоқтамайтынын біледі. Міне, айтарын айтып болған Қатыш үнсіз. Оны өзінің ақырып «тоқтатқанына» Сипат іштей мәз. Дегенмен, Қатыштың сөзінің жаны бар деп түйген іштей.

Ертеңіне қарсы пәтерде тұратын көршісі Бергенбай Беделович бетпе-бет кездесті. Сатыдан зорға көтерілін келе жатыр екен:

- Осы біздің лифт қашан дұрыс жұмыс істер екен? – деп ол өз жанына батып жүрген мәселе жайлы бірінші сөз қозғап еді:

- Бергенбай Беделович, еіздің арқанызда автобусқа тегін мінейік те, ай сайын бәленбай сом ақшамыз босқа кетеді, - деп бұл өз жайын түйеден түскендей топ еткізді.

- Е, мініңіз, мініңіз, Секе... Сәке.. Сиеке... – деп не қалжың, не шын екенін білмей тұрып қалды.

Тағы бірдеңе дейін деп келе жатыр еді оған Синат қараған жоқ, Қатыштың тапсырмасын қатырдым деп ойлап, төмен қарай жөнөп кетті. Ыңырына басқан Бергенбай Беделович иығын бір қозғап, жоғары беттеді.

Сол күннен бастап Сипат автобуска билет алмайтын болды. Талон тестіріп әуре болып жатпайды, мініп алады да тартып кетеді.

Жарты айдан аса бергенде билет тексерушілер кездесті.

- Билетіңізді көрсетіңіз, - деді олар.

- Билетім жоқ, - деді бұл.

- Ендеше – айып төлеңіз.

- Төлемеймін.

- Неге?

- Мен Бергенбай Беделовичтің көршісімін...

Ақыры олар айып салып, суретке түсіріп, қызмет орнын, мекен-жайын жазып алып жайына кетті. «Түк те етпейді, - деп жұбатты бұл өзін-өзі. – Бекең аман болса ешқандай пәле жоламайды».

Содан екі күн отпей бастығы шақырды. Барып еді:

- Бес тиыныңды аяп, билет алмай бала болдың ба? – деп қолындағы қағазды көрсетіп, жерден алып жерге салды.

Кешке үйге келсе телефон шар-шар етеді. Осындағы бір құрдасы екен:

- «Қоян» болуыңмен құттықтаймын. Бүгін бір автобустың ішінде ілулі тұрған суретінді көрдім, - деп мәз болады.

Ыза кернеген Сипат телефонның құлағын орнына сарт еткізді.

Ертеңіне төртінші класта оқитын қызы келіп:

- Папа, автобуста билет алмағаны үшін біздің кластағы Байпақтың суретін магазиннің алдына іліп қойыпты. Класымызбен барып көріп едік, жанында сіздің де суретіңіз тұр екен. Балалар мені мазақ қылды, - деп қос жұдырығымен көзін уқалады.

Сипат теріс айналды. Қатыш бірдеңе дейін деп келе жатыр еді:

- Ей, болды енді, тоқтат! – деп өмірінде бірінші рет сөзін айтқызбай тыйып тастады.

Сөйтiш, Сипат көршiсiнiң арқасында бүкiл қалаға танымал болды.

«ҚИСЫҚ ТҮС»

Жалтырай қоятын маңдайы жоқ болғанымен президиумдағы бұған елдің назары ауған. Көпшiлiктiң көзi жаудырап, бәрi бiрдей қадала қалыпты. «Көз – адам сезiмiнiң айнасы» дегендi тауып айтқан осы жұрт. Әне, анау күжiрейiн отырған – Сыбан. Көздерi жаудырап, екi езуiшен сiлекейi шұбыра түскен. Сiрә, мұның бастық болғанына қызығатын сияқты.

Мына жақ бүйiрде екi көзi қанталап, құтырған қасқырдай тiсiн шықырлатып Бодық отыр. Бұның бастық болғанына қарсылығын солай бiлдiргiсi келетiн сияқты. Оны елең етiп отырған ешкiм жоқ. Отырсын солай бейшара. Елдің бәрi президиумдағы Таңатарға қарап «көзiмен iшiп-жеп, жалап» отыр. Ертеңгi күнгi басшысына жағына түскiлерi келетiн сияқты.

Баяндаманы бiрiншi хатшының өзi жасап тұр екен дейдi. Тура өңiндегiдей.

- Совхоз жұмысшы-қызметкерлерi бiр ауыздан ұсынған Таңатар Тәуiровты директор етiн сайладық, - дедi де ол мiнбеден түстi. Жұрт ду қол шапалақтады.

Жалғыз ғана Бодық тiсiн шықырлатып әлi отыр. Орнынан қозғалмайды.

Жүрегi лүп-лүп соғып, мiнберге Таңатардың өзi шықты.

- Жолдастар, сiздердiң сенiмдерiңiздi ақтап, осы совхозды өрге сүйремесем оң қолдарыңызды берi әкелiңiздер, - дейдi жиналғандарға.

Қалай болғанын өзi де бiлмей қалады, қас қағым сәтте мiнберде емес, стол басында отыр. Әлдеқандай жиналыс өткiзiн жатқан сияқты. Анау бұрышта Бодық отыр. Баяғы жауыққан көзiмен қараудан таяр емес. Тiсiн

қайрап, шақыр-шұқыр еткізеді. Айтпақшы, бұл жиналыста Бодықтың тәртібін қарап жатыр екен-ау, өзі.

Бодық осындағы үшінші бөлімшенің агрономы. Таңатар екінші бөлімшеде агроном болған еді, енді міне, бағы жанып, пенсияға шыққан совхоз директорының орнына отырды. Өзімен бірдей қызметтес адамның жоғарылап кеткенін көре алмайды-ау, сірә? Сонымен бірге бас араздықтары тағы бар.

Сонау жылдары осы әйелі Райкүлге Бодықтың үйленбекші болып, сөзбайласып қойған жерінен Таңатар алып қашып кеткен. Содан бері ит пен мысықтай. Оны екеуінің ғана іші біліп қоймайды, бүкіл ел біледі.

...Бодыққа шүйілген Таңатар оның шаруашылыққа қырсыз қарайтынын шегелеп айта келіп:

- Жұмыстан шығару керек! Понимайш-ш! – деп столды жұдырығымен қойып қалды.

Солақ екен, бүйір тұсынан әлде не түйіп өтті. Көзін бағжаң етін ашқанда көргені - өзінің Райкүлі.

- Не болды саған, албасты басқыр? Жамбасымды ондырмадың ғой. Тағы кіммен төбелееіп жатырсың? Жатар алдында ішпе десе болмайсың.

Таң бозарып атып қалыпты. Райкүл сөйлеп жатыр. Таңатар болса көрген түсінің әсерінен айыға алмай әуре. Онысы рае, жатар алдында «жақсы ұйықтатады» деп жүз грамм тастан алған болатын. Соның әсері ме, кім білсін?

Райкүл еөйлеп-еөйлеп ұйқыға кеткен. Таңатардың енді ұйқысы келер емес. Көзі жұмулы, көңілі ояу. «Әлгі түсті қайта көрер ме едім, шіркін!» - деп іштей армандауда.

«Түс көру» дегенді ғалымдар мидағы бір нүктенің дем алмауы деп түсіндіреді. Бос сөз! Сонда менің директор болғым келгенін біліп сол «нүкте» дем алмай шаршан жүр деген.

Бұл түсімді кімге жорытеам екен, ә? Кім жақсы жорыр екен? Айтпақшы мұндай түсті ешкімге айтуға бол-

майды. Ол «секрет» болуы керек. Өзім-ақ жорыыншы. Қалай еді? ... «Түсінде ренжісең – өңінде қуанасың» демеуші ме еді жорығыштар. Мен түсімде директор болған екенмін, ал өнімде... Ойбай, бұл болмайды гой... Қалай дегенмен де бұл бір қисық түс болды. Қой ұйықтайын, бір жөні болар. Ұйқым қанбай қалып жүрер.

Көзі ілінін барады екен, кішкене сәбиі қыңқылдады. Сол-ақ екен Бодық қайтадан тісін шықырлатып қайрай жөнелді. Әбден ыза болған Таңатар жастықтан басын жұлып алды да, есенгіреген адамдай сілейіп отырып қалды.

«Сенделіп бос жүргенше Секентайдың бесігін жөндесең болмай ма, әбден тозып, шиқылдауық болып кетті» деген Райкүлдің сөзі есіне түсті. Түні бойы Бодық болып тісін шықырлатқан осы бесіктің шиқылы екен гой. «Қой жөндеп қоймасам болмас».

Көзін жұмып біраз жатқанымен ұйқысы келмеген Таңатар орнынан тұрып кетті.

«ДӘРІГЕР ПАРЫЗЫ»

Басым ауырған кезде ентеп аналгин жұтатыным болмаса дәрігер алдын көрген жан емеенін. Анда-санда бір ауруға қареы еалатын инесінің өзінен зәрем ұшады. Дегенмен, кейінде баеым жиі айналып, асқа тәбетім шабудан қалды. Сөйтіп жүргенде институтқа түспек болып документ қағаздар жинадым. Дәрігерлік байқаудан өткендігім туралы аиықтама алу үшін емхапаға келдім. Тәртін солай болған еоң амал қанша, кабинет атаулыны ақтап шығуыма тура келді. Ееік біткенді түгел өткердім. Бәрінен бұрын көз дәрігері мен терапевт көн ұетады.

- Көзің жақсы көре ме? – деді алғашқысы, қабырғадагы әрінтердің бәрін екі көзімді кезек жұмғызып көрсетіп шығып.

- Қиырдағыны шаламын, - дедім мен. Бірақ басым айналған кезде көзімнің қарауытатынын бүгіп қалдым. Ойым тезірск анықтамаға жету. (Айтып қойсам қағазыма қол қоймай жүре ме деп қауінтендім). Қойған сұрақтарының бәріне жауап беріп жатырмын. Ол да оны-мұныны сұрап жатыр. Әйтеуір бір кезде босатты-ау, тәңірі жарылқағыр.

Босатқаны бар болсын қағазыма қол қойып жатып:

- Жақсылап көзіңді тексертпесең болмайды: «Денсаулық зор байлық» - деді шегелеп.

- Еш жерің ауырмай ма? – деді терапевт жалаңаш кеудемді тындап болып. - Өңің сынық, түсің қашып, сұрланып тұрсың, сірә қаның аз болар. «Дәл солай» деу-ге шақ қалып, ернімді тістей қойдым.

Ол сөйлеп отыр:

- Мүмкін анда-санда басың айналатын шығар?

- Жоқ. Денсаулығым тастан берік.

- Оның жақсы екен. Бірақ жақсылап қаралмасаң болмайды. Білім алғаның жақсы, дегенмен, адамға әуелі денсаулық керек. Ал, артық болса кешір. Бұл біздің дәрігерлік парызымыз. Жарайды, оқуға түсуіңе тілектеспін. Сау бол, - деп жақсы ниетпен есікке дейін шығарып салды.

Осыдан кейін шын ойға қалдым. Екі бірдей дәрігер бірінің сөзін бірі дөп басып қайталады. Және де тура ақиқатын айтты.

Институттың кешкі бөліміне түсіп, орнығып алған соң, бір күні жұмысымнан сұранып, салып отырып емханаға келейін. «Не болса да денсаулығымды бір тексертіп алайын», - деп ойлады.

Бірден көз дәрігеріне кірдім. Көзімді тексертуге келісімді айттым. Сол ағайдың өзі екен, сұрақ бере бастады. Мен жауабын бердім.

- Ә, түсінікті институтқа түстім де. Оқымысты болдым дессеңші. (Зор денесі селкілдеп күліп алды). Енді саған керегі көзәйнек екен ғой. Бұлардың әдеті -

оқуға түспей жатып көзілдірікке жүгіреді... Жарқыным, көзіңнің өткірлігі алмастай. Ал, басың айналса, басқа дәрігерге бар, - деді де «сөз осымен бітті» дегендей, көзілдірігін стол үстіне қойып, маған тесіле қарай қалды.

«Шешінген судан тайынбас» деген ғой, не болса да терапевттің кабинетіне келіп кірдім.

Ол да сұрақтың неше атасын қойып шықты. Мен жауапты беріп жатырмын.

- Институтқа түскен екенсің, ол – жақсы. Адамға білім керек. Оның дұрыс. Космос заманында біліміз адам болмайды.

«Басым айналады дейсің. Ол – көптен қарамай кеткен кітап қағазға бірден көп үңілгеннен болады. Сонымен бірге оның екінші жағы да бар, - деді ол қулана жымылып. – Біз кім көрінгеннің «Басым ауырады» дегеніне сабақтан босататын анықтама жазып бере салмаймыз».

Басқа сөз айтып оған түсіндіріп жатуға шамам келген жоқ, басымның айналғанына қарамастан есіктен ептеп шығып, коридордағы ұзын орындыққа сылқ етін отыра кеттім.

Содан бері міне, екі айға жуық уақыт өтті. Екі рет басым айналып құлап қалғанымда «жедел жәрдем» келіп «тірілтіп» алды. Инесін шаншып, витаминін жазып беріп:

- Қаныңыз аз, емделіңіз, -деп жайына кетеді.

Бірақ менің шайлыққан көңілім емханаға қарай басар емес.

ОҢ КӨЗІМ ТАРТЫП ЕДІ

Оң көзім тартса қуанып, сол көзім тартса ренжитін әдетім. Бұл менің өз тәжірибемде әбден зерттеліп, қаныма сіңген жай. Соған қарап бүгін бір қуанышқа қатты кенелетінімді еезіп, жүрегім күпті бола қалды.

Өйткені, тынымсыз тыржыңдаған оң көзім келе жатқан қуаныштың хабарын жеткізгендей қоймай мазалайды.

Не де болса сол жақсылықты үйде күтін алмаққа асығып, жұмыс аяғы бітпестен автобуска отырдым. Билет алмақ болып қалтама қолымды салып жібергенде әлде не қағаз іліге кетті. «Бұл не болды екен» деп суырып шықсам – квитанция. Иә, кәдімгі киімдерімді химиялық тазалау орнына тапсырғаным туралы қабылдау пунктiнiң берген қағазы. Таңертең сол киімдерімді алмақ болып, әдейі ала шыққанмын. Тазалап бітіретін мерзімінен екі күн өтіп те кетіпті. Жолшыбай түсіп тұрмыс қажетін өтеу үйіне тапсырылған киімдерімді ала кетпек оймен қағаздарды қалтама салып жатыр едім:

- Жас жігіт, сіз әлі билет алған жоқсыз! – деген ескертпе дауыс шықты.

Жалт қарасам алдымда екі бүйірің таянып, енгезердей кондуктор тұр. Ә, дегенше екі аялдамадан өтіп кетіп, түсетін жеріме де келіпмін. Ананың қолына бес тиынды ұстата салып, тұрмыстық үйге үмтылдым.

Екі аялдаманы билетсіз өтіп, айып төлемегешіме іштей қуанып келемін.

- Тура білгендей келдің, - деп қуантты тағы да қабылдау пунктіндегі келіпшек. – Сенің костюм-шалбарың мен желеткенді жаңа ғана әкелді. Қазір дереу түймелерін қадап бере қоямыз, отыра тұр.

Елдің дабырласқан сөзіне құлақ асқан мен жоқ, бір жігітпен «Шахтердің» кезекті ойыны туралы әңгімелесіп тұрып, уақыттың қалай өткенін байқамай қалыппын. Дайын болған киімдерімді іліп алып, үйге қарай тұра жүгірдім.

Өректіген көңілмен алып-ұшып үйге келсем – зайыбым да жұмыстан оралып, балалар бақшасынан келген ұлымызды шешіндіріп жатыр екен. Түйіпшегімді алдына жайып салдым. Өзімше «тазалап беруге ерініп

едің, енді саған жалынбайтын болдым», деп бір түйреп өтпекшімін.

Костюмді бір айналдырып, менің бетіме қарады, мен оның бетіне қарадым. Шалбарды айналдырып тағы қарады, мен де қарадым. Желеткеге назар да салмады.

«Ал, енді не айтар екенсің?» - деймін іштей.

- Сенде көз бар ма?

- Бар, - дедім. Күні бойы қуанатын оң көзімнің тартқанын айтайын деп келе жатыр едім:

- Көз емес, жараның орны ғой. Мынау не?

Қолымен нұсқаған жерге қарасам – шынында да өз көзіме өзім сенер емеспін. Химиялық тазалау көрген мүлік сияқты емес. Бұрынғы кірі сол беті түр. Костюмімнің жеңінің аузы, ішкі қолтығы, жағасы баяғы беті. Түймелерін де асығыс бүрін-бүріп қадаған. Шалбарының екі жамбасында өтек табы қалыпты. Ал, ішкі астарының кірі орнынан тыбыр етпеген. Сонымен бірге, шалбарымның артқы қалтасының аузындағы және алдындағы бір түймесі үшті-күйлі орнында жоқ.

Абырой болғанда Әсемгүлім ашуға қамшыны бір баеса үйдің бұрыш-бұрышынан пана таба алмай қалатыным болушы еді, бұл жолы өйтпеді. Мені үйде қуырғанмен химиялық тазалау фабрикасының жұмысы оңалмасын сезсе керек. Кінімді ішім ашып тұрса да, Әсемгүлімнің бүгінгі мінезіне қатты қуандым. Айттым ғой оң көзім тартса, қуанамын деп. Шіркін, үй-ішінің тыныштығына не жетсін. Киімі құрсын.

- Мынаны көрді ме, әлгі қабылдау пунктіндегілер?

- Жоқ.

- Ендеше, ертең барып айтарсың мән-жайды.

Сол сөзбен ертеңіне қабылдау пунктіне келдім. Қабылдаушы келіншектің алдына жағдайды жайып салмақпын.

- Қайным, - деді ол, менің әңгімемді кеше тыңдап алғандай-ақ аузымды аша бергенімде. - Айтайын деп тұрғаның он жылдан бері таныс шаруа. Онымен еш-

кімді таңдандыра алмайсың. Сенің киімдерің қолында ғой. Әйтеуір аман-есен бе? Соны олжа көрмейсің бе, қайным, - деп сүрме жаққан көзін сүзе қарады. Күлкім келмесе де, келіншектің көңілін жықпасқа еріксіз езу тарттым.

Осы кезде оң жағымнан шыққан баж еткендей барқыраған әлдене дыбыс тұла бойымды дір сткізді. Жалт қарасам, жайындай жайқалған жуан әйел екен. Ойдым-ойдым ойылып, теңбіл-теңбіл дақ түскен койлегіп көтере қарап тұрды да, тағы да ышқына шыңғырып жіберді.

Құлағым біткендіктен козімді жұмып, басымды шайқап-шайқап қайта ашсам – бір жуан әйел плащын шешіп, білегін түрініп жатыр екен. Ашық есіктен қалай ырғып шыққанымды сезбей қалдым. Тұра жүгіруге елден ұялып, адымдай басып ұзай бердім.

СЫЙЛЫҚ

Бүгін менің туған күнім. Кейбір сәтте есіктің қоңырауы мен екі иығынан деп алып, қара телефон қатар шырылдағанда қайсысына жүгірерімді білмей қалатын сәттерім де бар. Келіп жатқан достарым құлағымнан жұлқыласа, келіншегі бетімнен сүйіп есімді тандырады. Дүниеде беттен сүйгенді жаным жек көретін басым, ерін тиген жерді жеңіммен сүртіп тастап шапқылап жүрмін. Ә, дегенше құшағым гүлге толды да қалды.

Бір кезде Тәпек құлағымнан аямай-ақ жұлқыды.

- Нешеге келдің-ей, сүрбойдақ? Сонша рет жұлқиын. Түбімен қоса жұлып алайын ба осы, қалқиған жарғағыңды?

- Қой, ойбай! Кейін тағы керек болады. Келесі жылы да туған күн өткізбеймін бе?

- Кел, ұзынтұра. Еңкеймесең менің бойым жетер емес, - деп бәкене келіншегі Төлжан зорлап еңкейтін,

бетімнен сүйді де: - Сорайып жүріп құр қаласың ғой қыздардан. Мына гүлдей жайнай бер, сондай үлбіреген әдемі қыздың біріне құрық сал. Ал, бұл әзірше ғана. Саспа, сувенирің қазір болады. Қыздар әкеле жатыр, - деп аяқтады сөзін.

- Рахмет, рахмет, - деп мен де өзімше ізет білдіріп жатырмын. Алғанды кім жек көрсіп.

- Сөйткенше болған жоқ, есіктен апыр-топыр үш-төрт қыз келін кірді. Сірә, әлгі айтқан сыйлықтарын әкелген болса керек:

- Кәне, Мурлик, көзіңді жұм, - деп шу ете түсті.

Мен айтқандарын істедім.

- Көзіңді аш.

Аштым. Өз көзіме өзім сенер емеспін.

Не деп ойлайсыздар ғой? Торсық деген қыз бір кішкентай жоқ тақыр жүнді қанден итті ұстап тұр. Ал, Закилаш болса бір мысықты алдыма көлденең алып келді. Қапслимде не дерімді білмей, аузыма сөз түспей қалды. Аңқиып тұрып қалдым. Менің бұл тұрысымды қыздар өзінше түсініп, қуанғанынан не дерін білмей қалды деп ойласа керек.

- Ал, ал. Бұл саған әкелген біздің живой сувениріміз, - деп шу ете түсті қыздар.

- Мен қолыма ала қоймаған соң Торсық қанденді жерге түсірді. Сол-ақ екен шолақ құйрық кішкене қанден артқы екі аяғымен секіріп «билеп», елдің шексілесін қатырды.

Закилаш мысығын жерге түсіріп еді, ол құйрығын тіке шаншып, итке қарап ысылдады да диванның астына кіріп кетті. Сірә, бөтен үйді жатырқаған болса керек.

Екеуі өздері әкелген «товарларын» жер-көкке сыйғызбай мақтап жатыр.

- Базарға барсақ, - дейді Торсық, - мына ит билеп тұр екен. Маған ұнағаны сондай: «осы итті алайық» дедім Зақаға. Ол дереу келісе кетті. Өйткені, маған ұнаған нәрсенің барлығы да Муркаға ұнайтынын ол біледі ғой.

Солай емес пе, Зака? (Закилаш мақұлдағандай болып басын изеді). – Ал, ана мысықты Заканың өзі таңдады... Гажап емеспе, а, достар, айтындаршы? Қандай тамаша сыйлық! Сыйлық дегеннің өзі де осындай оригиналь- ный болуы керек қой. Мұндай затты ешкім де ойлап таба бермесе керек.

Өзіме де обал жоқ. Жай жүрмей осы Торсықтың үйіне барғанда итін мақтап жөнелетіп әдетім бар. Менікі: «Иесіне жағамын десең – итін мақта» дегеннің кері ғой. Кейде қыз алдында сөз таба алмай қысылған шақта «Жұлдыз бен Айды мақтайтын» жігіттерміз ғой. Бірде басқа сөз таба алмасам керек. Торсықтың «Вась- ка» атты сабалақ кішкене қанден итін асыра мақтаймын деп өкпелетіп алғаным бар.

- Сенің итің қандай тамаша ақылды. Менің осын- дай бір итім болса шіркін. Осы «Васькамен» ойнаған сайын көңілім бір сергіп қалады, - деп едім, ол шарт та, шұрт ашуланып қалған.

- Ә, сен мен үшін емес, мына ит үшін келеді екенсің ғой осы үйге. Менің көңіліме қарамайсың, ә? Шық, ой- бай, үйден шық!

Бірақ «шық» дегенге мен шығамын ба? Тұрған жерімнен тыбыр етіп, қозғалғам жоқ. Біза болған қыз диванға отыра қалып жылай бастады. Мен не істерімді білмей састым. Артынша өзіме-өзім келіп, оны жұбата бастадым. Жанына отырып, бетінен, ернінен, сор татыған көзінен сүйдім. Сол-ақ екен «Васька» да алды- на секіріп шығып, қыздың беті-көзін жалай бастады. Итінің бұл қылығына риза болып кетсе керек:

- Ой, біздің «Васька» шынында да ақылды, - деді ол жылауын қойып.

Сөйтіп, біз екеулеп отырып, жылаған қызды зорға жұбатқанамыз бар.

Міне, сонымен, менің өзім де жеке бір итке ие бо- лып отырмын. Сірә, Торсық менің осындай «нәзік жандылығымды» ескерген болса керек.

Стол басына жайғастық. Сөзді бірінші болып Тәпек алды. Ол жуан қарнымен столды төңкеріп кетердей болып орнынан түреғелді де:

- Стақандарыңды толтырыңдар, - деді.

Біз толтырдық.

- Ендеше, ұстандар.

Ұстадық.

- Айтсаңшы, айтатыныңды көп созылмай. Бізге бұйырып-ақ біттің ғой өзің, - деп Төлжан оны түйреп өтті.

- Айтсам – сол...

Бірақ сөзін айта алған жоқ. Үйдің іші астаң-кестең болды да кетті. Сірә, ойыншыл қанден тарғыл мысыққа тиісті-ау деймін. Ойын көтеретін ана мысық па? Бұрын итке үйренбеген болса керек, лездің арасында кішкене қанденді шикандай қылып талады да тастады. Ашушаң неме екен.

Қыздар маған тығылды, қарны кебежедей болып Тәпек келіншегі Төлжанның артына тығылды. Мен екі мақұлықты зорға дегенде ажыратып алдым.

- Қап, бет-аузын қанатып тастағанын қарашы, - деді қыздардың бірі тұрып.

- Қанаса – оған жолауға болмайды, мүмкін құтырған шығар. Дәрігерге көрсету керек, - деді енді бірі.

Сол-ақ екен жұрттың бәрі орындарынан қопарыла көтерілді. Сірә, әлгі сөз үрей тудырса керек.

Тост айтусыз, арақ ішусіз қалды. Итке бір, мысыққа бір қарап ортасында жаудырап мен қалдым.

ТЕЛЕФОННЫҢ ҚЫРСЫҒЫ

Жүрегі алып-ұшып жан тыншытар болмаған соң Жетек жалма-жан үйіне қарай асыға жөнелген. Келгені келген-ау, сол құрлы зықысы шықты. Жар дегенде жалғыз жары Айбике ай-күніне жетіп отырған. Ыңқыл-

сыңқылы көбейіп, марғау қозғалып ыңырана түскен екен. «Жеткен жерім осы» деп ойлады Жетек, жеңін бір сыбанып, бір түсірін. Соңда не істемек оны өзі де білмейді.

Мағазинге жүгірін, шай-жем әкелді. Үйге келіп шай қайнатты. Бірақ шай жөнді ішілмеді. Тамағынан ас қалай өтсін бұрышта томашадай болын бүрісін Айбике отырғанда. Анда-санда дыбысын қатты-қатты шығарып сарнап қояды.

- О-ой, ішім!... Белім сырқырап барады...

Күні бойы «дәрігер шақырайын» деп тұра-тұра жүгірген Жетекті тежеп отырған Айбике бір кезде қатты сарнап кетті де:

- Ой, жүгір «жедел жәрдемге!» - деп қалды.

Сол-ақ екен онсыз да зорға отырған Жекең күздік пальтосын жадағай жамыла салып, сыртқа ұмтылды. Өз үйінде телефон болмаған соң түннің бір уағында кімнің есігін қақсын.

Дала суық екен. Күздің қара дауылы бет қаратпайды. Қарсы соққан жел жүрісін баяулатып, еуық ызғары қойны-қонышын аралап, денесін қарып бара жатса да елең етер емес. Бойын ерекше бір сезім билеп, көз алдына болашақ сәбиі елестегенде, жүрісіп екпіндете түсті. Бірақ қанша жылдам жүргенімен маңайдан ешбір телефон-автомат табылар емес. Табылғанмен ішіндегі телефонның орнын ғана сипайды. Әйтнесе, телефоны бар, трубкасы жоқ болып шығады.

Жан-жағына қаран, жыларман болып тұрған Жетектің көзі қареыдағы заводтың маңдайшасындағы жазуға түсті. Сол-ақ екен қуанышында шек қалған жоқ. Заводқа кірер жердегі жұмысшылардың рұқсат қағазын тексеретін нункте телефон болатыны ойына келіп, солай қарай ұмтылды.

Кірін келсе қуырылған картоптың тәтті исі мұрын жарарлықтай мүнкін тұр екен. Төрдегі үлкен столдың үстіндегі тоқ пеште бірдене шыжылдап жатыр. Дәл қасында қара телефон тұр.

Күні бойғы іздегенін жаңа тапқан ол столға ентелей түсті. Сол кезде столдың жанында салбыраған бұғағы дір-дір етін, ұйқылы-ояу бірдеңе шайнап отырған жуан сары әйел көзін бағжаң еткізді.

Әдеттегі жаттанды сөзі болса керек:

- Пропускің қайда? – деді де, есіне жаңа түскендей сағатына қарап: - Жұмыс бағана біткен. Ешкім жоқ. – Табадағы қуырдақты шыжылдатып аудары бастады.

- Маған телефон керек еді.

- Е, маған керегі жоқ па екен? Бұл – служебный телефон. Жолыңнан қалма жігітім. Бұл жерде бөтен адамға телефон соғуға рұқсат етілмейді.

Жетек жалына бастады. Болмады. Түсіндіріп көріп еді, түсінбеді. Жайбарақат, мамырлаған беті столдың қақпағын ашып, ішінен нан, пышақ ала бастады. Өз-өзінен сөйлеп жүр.

-Үйінде тыныш жатса бүйірлері тесіле ме екен. Күні-түні маза жоқ. Осылардың орнында мен жатар ем-ау көсіліп.

Бір кезде бұған қарады да:

- Ей, жігітім, тұрма дедім ғой мен саған. Енді кетпейтін болсаң милиция шақырам, - деп қалың пальтоның сол жақ жеңіне таққан қызыл матаның қыртысын жазып жөңдей бастады.

Қанша тұрғанымен түк шықпасын білген Жетек желе-жортып әрі қарай жөнелген. Сол беті маңдайындағы жазуы айдаладан көзге ұрған тағы бір мскемнің есігіне тірелді.

- Бұл кім? Не керек? – деген ұйқылы-ояу дауыс естілді.

- Маған телефон керек еді, телефон! «Жедел жәрдем» шақыруға. Әйелім толғатып жатыр...

- Алда, қарағым-ай! Қазір, қазір. Кішкене шыда.

Есіктің ар жағынан сылдырлап күршек, одан соң бірнеше жерден бұралып құлыптар ашыла бастады.

Күзетшінің қимылы тым баяу, сылбыр екен. Тағаты қалмай күтін жетек тұр. Суықтан тісі тісіне тимей сақсақ етеді. Әр құлыпты ашқаны бір ай. Кілт салатын жерді таба алмай сипалап тағы біраз тұрады. Ашылды-ау, әйтеуір бір кезде.

Ашылған есіктен шоқса сақалы үрпиген, құлақшынының құлағын түсіріп тамағының астынан байлап алған кішкене бір шал көрінді. Иғына асынып алған мылтығының ұшы қылтияды.

- Алда, қарағым-ай! Қап!... Өзің тым жас екенсің, алғашқың ба еді?...

- Иә, ақсақал.

- Алда, қарағым-ай! Баяғыда сендердей кезімізде...

- Телефон қайда, ақсақал? ... Телефон...

Жетектің даусы қаттырақ шығып кетті. Ішке қарай әрі өтейін десе, шалдың өзі есіктің көзіне тұрып алыпты. Асығар емес.

- Алда, қарағым-ай! Тлипоны түскір бола ма бізде. Былтыр әлгі Толай бастық: «Көрінген звондап мазалай береді» деп алғызып тастаған.

Жетектің құлағы шыңылдап кетті. Бұрылып алып жүгіре жонелген. Қария болса:

- Алда, қарағым-ай!.. – деп бірденелерді айтып, есікті бекітіп жауып жатты.

Артына бұрылуға шамасы жоқ Жетек сол жүгіргеннен мол жүгірді. Басқасы есінде жоқ бір кезде қалалық презентхананың есігінен кіргенін біледі. Барлық жағдайды баяндай бастап еді.

- Ұлың құтты болсын, жігітім. Үйге қайта беруіңе болады, - деді қарсы шыққан ақ халатты жас келіншек, сыңғыр-сыңғыр әдемі күлін. Бірақ оның әдемі күлкісі бір түрлі кскссінді естілгендей болды.

Айбикенің мұнда қалай жеткеніне түсіне алмай ұзын орындыққа сылқ етін отыра кетті. Сірә, бұл телефон іздеп сандалып жүргенде ол таксимен келген болуы керек.

ҚУАНҒАНЫМ-АЙ...

Бір күні ауылдағы бір туысқанның осындағы институтта оқитын баласы келіп тұр.

- Ағай, өзіңіз көмектеспесіңіз сынақтан «құлап калдым». Профессор ағай екінші емтихан қабылдамай отыр. «Біраз дайындалып кел» дейді. Оған келесі семестр бойы стипендия төлемей қояды ғой, - деп мұрынын қос-қос тартады.

Ашуым мұндай келмес. Жерден алып, жерге салдым.

- Оқымайсыңдар. Қыдырып бос жүресіндер... Кешке дейін қолдарың бос, не бітіресіндер сонда? Біз де оқыдық қой сол институтта. Кімге жалынған екеміз? Ешкімнің көмегіңсіз-ақ бітіргеміз...

Інішек қарсы сөзге келген жоқ, біраз отырды да шығып кетті. Диванға келіп қисайып, қолыма бүгінгі газет-журналдарды ала бергенімде ойыма бір оқиға түсіп, өз-өзімнен күліп жібердім.

Негізі біздің қазақтың көрегендігінде шек жоқ. «Біреу тойып секіреді, біреу тоңып секіреді» дейді. Шынында да менің өзімді алып қарайықшы. Қазір қолымда алақандай диплом, бір адамнан кем емеспін. Астымда сүйріктей сұр «Волга», қалай секірем десем де еркімде. Өткен күнде белгі жоқ. Баяғының бәрі ұмыт. Қазір көктен түскендей болып кейінгілерге ақыл айтамыз. Олардың ісіне риза болмай, жүріс-тұрысына міп тағуға тырысамыз. «Сендердей кезімізде біз сөйтпін едік-ау», - деп міңейміз. Мұның өзі «тойып секірген» емей немене?

Кешегі студент болған шақты айтам. Қызық дәурен еді ғой. Жігітшілік құрып түнде шығамыз деп қолдағы қолғаптан бастап, бастағы құлақшынға дейін жоғалтқанымыз, конспекті жазылған дәптерлерімізді автобуста ұмытқанымыздың барлығы бұл күнде болмаған оқиға сияқты.

... Студент кезім. Бір күні қысқы семестр кезінде негізгі пәндердің бірінші сынақ тапсыра алмай «құлап қалдым». Ертеңіне де, бүрсікүні де Жәкен Жүндібасович сынақ қабылдамай жіберді. Бұл кісінің бір мінезі – студенттерді жікке бөлетін. Сол үшін де біз оны ұнатпайтын едік. Тағы бір «қасиеті» - ол кісі телефон соғып өзінен біреулердің өтінгенін қалайтын. Кейбір жылпос студенттердің жақын туыстарына телефондатып, сынаққа кірмей-ақ «төрт» пен «беске» не болып жүретінін білетінбіз.

Мен де сондай жолдардың бірін қарастыра бастадым. Бірақ ондай сөзі өтімді туысым жоқ болғандықтан, қайда барарымды білмей өзімнен өзім іштей налып жүрдім.

Бір күні институттың кең коридорымен аяндап келе жатыр едім, бүйірдегі есіктің бірінен Жәкен Жүндібасович шыға келді. Қапелімде не дерімді білмей, сәлемдескен ишарат жасап, басымды изей бердім. Өйткені мен ол кісінің студенттермен сәлемдескенін өмірі көрген емеспін. Бұл кісінің тағы бір әдеті – қырына келіп, қытығына тиген адамды маңынан жүргізбейді. Екінші онымен тіл табысу өте қиын.

Бірдеңе десем: «Кеше ғана тапсыра алмай қалып едің ғой. Бар, дайындал!» деп қуып жіберуі мүмкін.

Сөйтіп тұрғанда әлгі кісі жылы ғана жымыып:

- Келдің бе? – деді.

- Иә, - дедім мен сасқанымнан. Дауысым шығаршықпас, басқа не дерімді білмей.

- Келсең, жүр.

Соңынан бұйдалаған тайлақтай томпаңдап ере жөнелдім.

Бос аудиторняның біріне келін кірдік.

- Отыр.

Отырдым.

- Дайындалдың ба?

Өлсем де «дайындалмадым» деп айтамын ба, студенттердің әдетінде жоқ нәрсені істеп. «Білемін» дегендей ишарат жасап басымды изедім.

- Әкел зачет кітапшанды.

Кенет қылпылдап тұрған ішім жылып сала берді.

Сөйтін, сынақты тапсырып, масайраған көңілмен есік алдына шықтым. Сондағы қуанғаным-ай! «Шынымен-ақ осы мен сынақты тапсырып шықтым ба?» - дегендей зачеткамды ашып, ішіндегі «төрттікке» көз салып қоямын. Өмірімде мұндайды көрмеген басым өзімді қоярға жер таппадым. Көңіліме: «Осы Жәкен Жүндібасович мені біреумен шатастырды-ау»... – деген күдік оралды.

- Ей, неғып ыржиып тұрсын? – деген дауысқа жалт қарасам – біздің курстағы Дауылбай. Қара портфелі санын соғып шауып келеді. – Бір сабақтан «берешегім» бар еді. Соны тапсырамын ба деп...- Асыққан беті жанымнан зу етін өте шықты. Өмірі екі рет сынақ тапсырып көрмек түгілі, мықты ағасының арқасында, лекцияға да жөнді қатыспай жүрген Дауылбайдың мына қылығына таң қалдым. Сірә, маған өтірік жалтарғаны болар....

Институттан ұзай бере артыма бұрылып қарасам – Жәкен Жүндібасович Дауылбайға әлде нені қолын сермеп қойып айтып жатты. Содан бірнеше күн бойы Дауылбай қатты ренжіп жүрді...

Бұдан да басқа қызықтар болып еді-ау!

Қап, әлгінің сынақ тапсыра алмай жүргені кім екен, сұрап алмағанымды қарашы. Мүмкін таныс біреу шығар. Телефондай салғанда ештеңем кете қоймайтын еді-ау. Жарайды, тағы бір келер....

ЕСЕП

Мектептен жұлым-жұлым болып келу Алаңбайдың қашанғы әдеті. Баласының өкпесін ұшырып үйге ентіге

кіруін Тарыбайдың көріп отырғаны да жалғыз бұл емес. Топсасы шикылдауық ескі қодыр есікті еңіретте ашып, апыр-топыр кірген Алаңбай күндегісінше бір тайпа ел көшкендей әбігерге түсірді. Иықтағы портфельді босағаға атып жіберіп, ас бөлмеге қарай өткен оған:

- Әй, әй! Милаудың баласы, күніне саған неше рет айтам! Әуелі қолыңды жу, - деп төр алдында қисайып жатқан Тарыбай тарғыл дауысқа салып баж ете түсті.

Әкесінің әкіреңін елең етін жатқан бала жоқ, өз шаруасымен болып кетті. Бір бөлке нанды алып, шетінен бір опырды да, көмекейге жытырды. Қазанда қалған ептеген палау бар екен, ожаумен көсін алып бір асап өтті. Екі ұрты толып, шайнауға шамасы келмей бара жатқан соң, сүтқұйғыштың шетінен бір ұрттап, өңешіндегіні әрі жылжитты.

Алаңбай мектептен оралысымен бұл үйде жанжал да басталып кететін әдеті.

- Шалжиып жата бергенше, ең болмағанда бір мезгіл баланың сабағына қарасаңшы, - деген әйелінің сөзі ойына түсін:

- Әй, Алаңбай, - деді Тарыбай баласына, - алып кел анауыңды.

Оның «анауы» не екенің жазбай білетін қу бала жүгірін барып алып келеді. Егер сол күні иілген «екілік» күнделікте жоқ болса жөн. Ал, егер бір-екеуі тұрса онда жағдай қиын. Алға басқан аяғы кейін кетіп, бұрыштағы портфельге зорға жетеді.

Тарыбай сол қисайып жатқан беті қолына күнделікті алады. Әр бетін асықпай ақтарып қарап шығады. Мәселенің түйіні соңғы бетті ашқанда шеніледі.

- Е-е, кежегең кейін тартып, аяғыңды сүйреп зорға жеткенің осы екен ғой, дейді «екілікті» көрсетіп. – Бері таман жақын кел. Жақсылап сөйлесейік.

Ол өзі сөйлемейді. Оның «сөзіп» шалбарының ышқырын ұстап тұратын қайыс белдік «түсіндіреді». Әкесінің қандай ойды жүзеге асырмақ екенін де

жақсы білетін Алаңбай бұл кезде екі айтқызбайды, шалбарының ышқырын ағытып, тізесіне қарай түсіре береді.

Күндсгі әдетінше осылай бір мезгіл «комплексті тәрбиенін» бір тарауын аяқтаған соң келесіне көшеді.

- Қане, есебінді әкел... Не тапсырма берді?

- Міне, мынаны, - деп баласы кітаптың бетін сұқ саусағымен шұқиды.

- Соны болса, неге қарап тұрсың? Шығар, бол тез!

Кітабын қолына алып, әрі отырып, бері отырып, бір кезде әкесі:

- Болдың ба, ей?! – дегенде ғана селк ете түсіп, шимайлап сурет салып отырған қағазды лақтырып тастап, есепке жармасады.

- Қазір, болып қалдым... Көңілі жайланған Тарыбай ұйқыға кіріседі. Бір кезде көзін ашып қараса – баласы қағаздан самолет жасап ойнап отырады.

- Қане, әкел есебінді, тексеріп шығайық.

Балада есеп түгілі түк те жоқ. Кітаптың өзін алып келеді. Дымы құрыған Тарыбай есепті оқуға кіріседі. Баяғы бала кезінен өзіне таныс «А» нүктесі мен «Б» нүктесінен бір мезгілде қарама-қарсы шыққан екі поезд туралы есеп. Есебі таныс болғанымен шығару жолы есінде қалмапты. Әрі ойланып, бері ойланып, ақыры табады. Енді баланы жанына отырғызып алып, есепті шығару жолын түсіндірмек болады. Бақса – баласы басқа жаққа қарап, өз бетімен лағып отырады. Бетін бері бұрады да, «қызметіне» қайта кіріседі. Әбден түсіндіріп болдым-ау деген кезде баласына:

- Енді қалғанын өзің шығарып көр, - деп бұрылған Тарыбай ызадан жарылып кете жаздайды. Бағанадан тындап отыр деген баласы диванға сүйенген беті аузынан сілекейі шұбырып, тәтті ұйқыға кіріпті. Не істерін білмей, амалы таусылып, баланы жайлап жатқызды да, бүгінгі шаруаны сонымен тындырып, өзі де ұйқтайтын бөлмеге бет түзейді.

Бірақ әлгінде ұйқысы қанып қалғандықтан ұзақ дөңбекшиді. «Бұл бала емес, нағыз пәле болды ғой. Ертең тағы екі алады. Содан еоң мұғалімі тағы мектепке шақырады. Қой, оиан да есебін шығарып қояйын», - деп орнынан тұрып барады да, бір парак қағазға есеиті шығарып, жазын қояды.

Әбден әккі болған Алаңбай ертеңінс оны озі шығарғандай-ақ әдемілеп тұрып көшіріп алады. Бірақ қулығы жүзеге аспайды.

Кеше де мұғалімі біліп қойып «екі қоямын» деп еаусағын кезеді. Оны Алаңбай аунытпай сол күйі әкесіне жеткізді.

- Осы сенің-ақ мұғалімің білгіш екен, - деп ыза буған Тарыбай төр алдына барып қисая кетті.

Тыныш жатқыза қоятын Алаңбай бар ма, қыңқылдап жанына келді.

- Мына бір есеиті түсінбей тұрғаным.

- Қане, әкел бері!... Не дейді? «Жүздің төрттен бір бөлігі қанша болады?» - дей ме? Әй, осыны да шығара алмай отырсың ба? Ой, милауеың ғой! Міне, былай, тыңдан ал – жүздің төрттен бірі – жиырма бес болады. Кейін білссің бұл «төрттен бір» дегенді. Немесе, оны «жиырма бес процент» деп те атайды. Бір сөзбен айтқанда – бір баланың алименті.

- Немене?

- Милауеың ба? «Алимент» дедім ғой. «Жүздің үштен бір бөлегі – отыз үш, немесе өтыз үш процент. Бұл - екі баланың алименті. Жүздің екіден бір бөлігі – елу, немесе, елу процент. Бұл – үш баланың алименті. Қазір менің де айлығымнан елу процент ұстап қалып жүр ғой», - деп түсіндірмек болды да: «Қой, бала неме ұқпай қалып елге жайып жүрер», - деп тоқталды.

- Озің түсіндің бе? – деп есеп білгіштігіне масаттанып, балаеына қараған Тарыбайдың лып етін қаны басына шықты.

Алаңбай болса қағаз ширатып, ойнап отыр еді.

- Қап, мына кешенің істегенін-ай! Кет, көзіме көрінбей.

«Бір баланың өзі миымды күнде қатырады. Ана үшеуі болғанда таза жынданатын шығармын. Негізі дұрыс істеген екем», - деп ойлады да, солқылдаған шекесін ұстаған беті төссігіне қисайды.

Ал, Алаңбай болса дәптеріне «Жүздің төрттен бір бөлегі – аламеит» деп жазып, сөмкесіне салды да, ойнауға кірісті.

ШҮБӘ

Таңертеңнен арқасы құрыстап, онсыз да енжар жүрген Төлжанның қабағы бір ашылмай қойды. Әйтеуір көңілсіздік еңсесін баса береді. Тәпек базарға саудаға шыққаннан бері осы. Ол енді жексенбі күні де жұмысқа барады. Тәпек жоқта Төлжан төрт бөлмелі үйден тиянақ таппайды.

Анда-санда кіріп шығатын көршілері де бүгін қас қылғандай үйлерінде жоқ. Есігін қағып-қағып қайтқан Төлжан:

- Бұлар үйлерінде отырмайды, түге, - деп бұрқ етті де диванға қисая кетті. Бірақ ұзақ жата алмады.

Әлгінде көзіне тығылған ұйқы да қашып кетті. Тәпектің костюмін тазалау керектігі ойына түсіп, орнынан тұрды. Бірақ оны да тазалап жарытпады. Арлы-берлі аударып қарап отырып, тастай салды да біршама уақыттан соң қолына қайта алды.

Қолтығының аздап сәгіліп кеткенін көріп, тіге салмақ болған. Ине мен жіпті алып, аудары беріп еді, төс қалтасынан бір топ қағаз жерге сау ете түсті. Төлжан қағаздарды жинастырып, орнына қайта салмақ болып, ұстай берді де, жылан шағып алғандай қолын жұлып алды. Жерде екі көзі бақырайған бұйра шашты әйелдің суреті жатыр. Өз көзіне өзі сенбей, түс көрген адамша

анырып тұрды да, қолдары діріл қағын, ептеп еңкейіп келіп, ілін алды. Түрін шырамытты. «Таныс әйел» - деп ойлады. Бірақ қайдан көргенін есіне түсіре алмады. Әрі ойлан, бері ойлап басы қатты.

Жүгірін көршісіне барды. Келген екен. Бірақ болған жайды бірден айта алмай, тығылып, тұтыға берген. Талай «қызықты» басынан өткерген көршісі Әсемгүл бір нәрсенің болғанын түсіне қалып, Төлжанның әуслі алабұртқап көңілін басты. Суып қалған шайын демдеп, бір-екі кесе ішкізін алған соң барын шым-шымдап сыр тартқан.

Ыстық шай бусандырын, жіпсі бастаған Толжан болған жайды Әсемгүлдің алдына ақтара салды. Әлгі суретті көргенде бойын билей алмай қалғанына дейін жасырған жоқ. Шай суып жайына қалды. Мән-жайға қаныққан Әсемгүл екеуі Тәпекке қалай «қақиан» құрудың сан түрлі жоспарын жасады.

- Бұндай байдың барынан – жоғы. Ыстық суды қайнатын қойын, басынан бір-ақ құймайсың ба?! – деді бір кезде ызасы келген Әсемгүл Толжанды қайрай түсіп. – Енді қайтейін, күйін кеттім ғой...

Ашу қысқан кейінпен екі беті қызара бөртіп кішкене отырды да, құмарлығы ұстап кетсе керек, бір кезде:

- Әкелші-ей, әлгінің суретін. Мен де көрейін. Мүмкін таптын шығармын...

Әсемгүлдің бұл үйде тұрғанына бес-алты жылдан асын кетті. Ал, Төлжанның көрші болып көшіп келгеніне бір жылдай ғана болған. Екі көрші лезде тіл табысып кетті. Осы күні үйлерінде жылт еткен жаңалықтары болса, бір-біріне жүгіріседі.

«Шынында да осы маңайда тұратын біреу болын, Әсемгүлдің тануы мүмкін ғой» деген оймен жүгірін барыи алып келді.

Суретті қолына алған Әсемгүлдің көзі бақырайып кетті:

- Түүһ, сен де есіңнен ауысайын деген екенсің!

- Е, не болыпты?!

- Мынау әлгі, аты кім сді, атақты актриса емес пе?!
Мынау кәдімгі поштаның ашық хаты.

- Не дейсің? – деп сенімсіздікпен суретті қолына алып қараса – тура сол...

«Ұялған тек тұрмас» дегендей:

- Бәсе, бір жерде көрген сияқты болып едім, - деп ашық хатты алып шығып кетті.

Болған оқиғаны Тәпекке не айтарын, не айтпасын білмей, біраз жүрді. Суретті қайдан алғанын түсінбеді. Оны сұрамай-ақ қоюға бел байлаған. Бірақ шыдамады. Бір күні Тәпек жұмыстан оралысымен:

- Әй, Тәпек, мына суретті қайдан алдың? – деп алдынан шықты.

- Қайдан алғаны несі? Биылғы Жаңа жыл кешінде лоторея билетіне ұтысқа бергені қайда.

- Е-е, дұрыс... Есіме жаңа түсті.

- Оны неге сұрадың?

- Жай... Әншейін... Осы сенің қалтаң қағаз қоймасы ма? Әйтеуір қолыңа түскен нәрссні тыға бересің. Өне – төс қалтаңнан шыққан бір уыс қағазды жинап қойдым. Керегін алып, керексізін таста, - деп төргі бөлмеге өтіп кеткен еді.

Айтпақшы, мұның алдында да дәл осыған ұқсас «сурет оқиғасы» болған. Бірақ, онда бір қызығы Тәпектің қалтасынан басқаның емес, Төлжанның өзінің суреті шыққан. Әуелде ол өзінің суретіш көріп, әжептәуір қуанып қалды. «Анда-санда сағынған кезде алып, қарап жүрейін деген ғой» деп ойлаған. Дегенмен артынша-ақ басқа бір ой екінші жақтан сап ете қалып, өрекіңген көңілді ойран-асыр етті.

Ол кезде осында жаңа көшіп келген кезі болатын. Көрші тұратын Әсемгүлмен жуырда ғана танысқан. Алып-ұшып жетіп баруға көңілі дауаламады. Біреумен ішкі сырды бөліскісі келді, бірақ кіммен бөлісерін білмей, дал болды. Өзінің ана жылы төлқұжат

айырбастағанда түскен суреті. Шашын төбесіне түйіп қойған, жарасып-ақ тұр. Жансыз бейнеге тесіле қарап жатқан беті ұйықтап кетіпті.

Бір кезде Тәпек келді. Тілі икемге зорға келеді. Ашу қысқан Төлжан аяғынан зорға тұрған Тәкенді біраз «тәубесіне» келтіріп алды. Оған «мыңқ» ететін Тәпек жоқ, ыңылдап әндеткен болады.

- Ей, мына сурет сенің қалтаңда неге жүр?

- Ж-жүргеннен соң ж-жүр де...

- Айт деймін, жаныңның барыңда!..

- Н-нені айтамын-н?..

- Менің суретімді қалтаңа неге салып алдың?

- С-салайын деп с-салды дейсің бе?

- Жок, сен қу әдейі салдың. Сірә, біреуің бар ғой. Сол пәлеге менің суретімді көрсетіп, «мынау менің әйелім, осы келе жатқанда зытып отыр» деп таныстырып қоймақ болған шығарсың... Қай уақытта салып алып жүрсің?..

- Т-төлқұжат т-тіркегенде...

- Онда неге алдың?

- Т-тіркеуші қыз қ-қайтарып берді...

Төлжан «тергеуді» аяқтап біткенше Тәпектің көзі ілініп кетті.

- Тәпек, Тәпек! – деп біраз жұлқылағанымен ол қайта оянбады.

Күйеуінің жанында отыра-отыра жалыққан Төлжан да төсегіне барып жатты. Мұндайда ұйқы келе ме? Тәпектің «тергеуде» берген жауаптарын саралай бастады. Не болса да істің анығына көз жеткізгісі келді. «Төлқұжатты тіркегенде» деді, «тіркеуші қыз қайтарып берді» деді. Сонда бұл сурет төлқұжаттың арасында жүрген болды ғой. Иә, айтпақшы, солай еді-ау. Түүһ! Мен де осы алжасатын шығармын».

Көңілі орныққан Төлжан түрегеліп барып, Тәпекті жайластырып жатқызып, үстіне көрпе жапты.

Таңертең мең-зең болып орнынан тұрған Тәпек өз көзіне өзі сенер емес. Үйдің іші мұнтаздай жиналған.

Төлжан ас әзірлейтін бөлмеде бірдеңе пісіріп жатыр. Әдетте түндегі керістен соң түске дейін орнынан тұрмайтын. Не үшін, неге керіскені есінде қалмаса да, әйтеуір түнде Төлжанның өзіне дауыс көтергенін ұмытпаған Тәпек ауыз бөлмеге қарай аяғын зорға басты. Қаймығып тұр. Бірақ Төлжанның өңі тәуір екен:

- Жуын, ас әзірлеп қойдым, - деді жымыып.

Тәкеңнің Төлжанды жүгіріп барып сүйіп алғысы келді. «Шіркін-ай, әйелдің төресі осындай-ақ болар!» Бұл Тәпектің өмірінде болып көрмеген оқиға еді. Әйелінің неге мұнша көңілі түскенін ол сұрауға батпады. Төлжанның өзі де ештеңе ашып айтпады...

ТҰТЫЛУ

«Алдыма автомат тіреп тұрса да екінші рет ішіп алып рульге отырмаймын, машина жүргізін жүрін арақ ішпейміп», - деп бір айтқанын мың айтып, ант-су ішіп, қарғанып автоинспекциядан құтылғанына төртінші күн еді. Тәпекті тағы да құдай ұрды.

...Ол жолы ептеп тастап алып, «Елім-айға» салып келе жатқан. Көшенің қиылысында тұрған ала таяқты ақсұр қыз шыр еткізін ысқырды да, қолындағы шолақ таяғын шолтаң еткізген. Жүргізушіге ала таяқтың әрбір қимылы бұлжымас заң. Бұл жолы «тоқта» деді. Тәпек машинасын тежеді. Бәленің бәрі осыдан басталды. Қызып алған жігітіміз қызға қызық сөз айтып қалжындап, құтылып кетудің амалын жасаған. Онысы «ақаңның» аңқымасы екенін жазбай таныған пәле қыз желді басқа жақтан тұрғызды. Дегенмен әуресі көп болғанымен, істің аяғы оңдалып еді.

Міне, бүгін тағы...

Танертең тұрысымен аңқасы кеуіп, тоңазытқышқа екі-үш рет төніп-төніп келгенімен, айтқан серті есіне түсіп, кейін серпілді. Краннан бар екпінімен сарыл-

датып екі стакан суды ағызып алды да, тоқтамай бірінен соң бірін төңкере салып, төргі үйдегі Төлжанға да қарамай ғаражына тартқан. Кешегі күннен соң айыпты болып жарының жүзіне қарауға бет жоқ. Әйтпесе дәл кетерде пыш-пыш етіп жатқан кертпеш танаудан төмен орналасқан ердің екі қасындай ернінен бір сүйіп кетуші еді.

Кеше кешкілік спардан оралысымен машинасын қаңтарып, ғараждан шықса – қақпаның алдында қалтасын қаққан бір топ қу тұр екен.

- Тәпек, мұнда кел...

Тәпек таяп келген.

- Досым, аздап тиынымыз толмай тұрғаны.

Аңқасы кепкен оңкей қулар қалталарын қағып, алақандарына жайып салды. Мыналардың сүмірейген тұрысы нар жігіттің намысын келтірді.

- Бұйым болмайтын тиындарыңды салындар қалталарыңа. Үйдегі боқмұрын балаларыңа кәмпит аларсындар. Ал, жартыны мен алайын.

Желеу таппай тұрған жігіттер Тәпектің соңынан жөнөп берді. «Ақаңмен» ағайын адамдардың мәтелі бойынша «бір қызған моторды тоқтату қиын». Сағат алтыда басталған мәжіліс алты сағатқа созылды. Үйге зорға жетіп, есік қаққанын біледі. Төлжанның: «Сағат он екі болғанша қайда жүрсің?» - дегені есінде қалыпты...

Бүгін де инспекторға берген серті есіне түсіп, таңертең «басын да жазбай» шығып еді. «Қыңырдың соңында қырық қырсық жүреді» деген рас. Оған Тәпектің көзі анық жетті.

...Шектеулі жылдамдықтан асырмай-ақ ағызып келе жатқан. Келесі көшенің қиылысына жете бере мұрнының ішіне шыбын кіріп кеткендей жыбырлай жөнелді. Сол-ақ екен «Әкінш!» деп бір түшкіріп алды. Қою деген қайда, мұрынының іші одан сайын жыбырлап кетті. Не түшкіртпей, не қоймай мазасын алған мұрынымен әлек болып отырған Тәпек «Тарс!» ете

түскен дауыстан шошып ояңғандай тормозын басып машинасын тоқтата қойды.

Өз көзіне өзі сенбей таңертеңнен ауырған бас онан сайын есеңгіретін отырып қалды. Сол жақтан тиген соққы машинасын оң жаққа қарай бұрып тастапты. Бортымен жанай соққан машинадан түскен орта бойлы жігіт жанына келді. Түнде өзімен бірге болған Дойыр.

- Ой, ағызады-ақ екенсің! Бұл кім десем, сен екенсің ғой, - деп өзі ыржиып күледі.

Өның мына күлкісі мен тұрысы Тәпектің ызасын келтірді. Быттиған бетіне былш еткізіп бір түкіргісі келді де ол ойын тез тежеді. Одан көрі батырыңқырап өш алмақ болып, қолына аяғының астында жатқан бұрағыш ирек темірді алған. Бірақ ананың бағына қатты соғылыстан майысқан есік жуық арада ашыла қоймады. Есік ашудың қамымен жүріп, қолындағы темірін Дойырға ұстата салғанын да білген жоқ. Дойыр болса ирек темірді есіктің саңылауына сұғып жіберіп бір-ақ көтергенде есік шалқасынан ашылып кетті.

- Сенің есің дұрыс па?!

- Есімнің дұрыстығына дау жоқ, бірақ бас шатақ жасап тұр.

Дойырды жерден алып, жерге салып, шәт-шәлекейін шығармақ болып отырған Тәпектің кеше онымен стақандас болғаны есіне түсіп, бір жағынан оның да өзі сияқты «науқас» екенін біліп, жаны ашып кетті.

- Жайырақ неге жүрмейсің, көшенің қиылысында... Светофор жоқ екенін білесің. Оң жақтағы транспортты босатуың керек...

- Оған асығыстау едім. Содан байқамай....

- Соншама атаңның үйіне асығып барамысың?!

- Ойпырм-ай, Тәпек аға, кінә менен. Осыншама қысармысыз... Ешкімге ауыз аша көрмеңіз ... Өтінемін сізден... Мына қарындасты бір жерге жеткізін салайын деп, жұмыс арасында дегендей...

Тәйек кабниадан түскен аласа бойлы, маңдайына қырау тұрғандай жағалданған сары шашты, көзінің ұясы көкпеңбек қара қызды көрді. Дойырдың айтқаны меи едім, деген кісіше Тәпекке қарап жанарынан от шаша жымың етті.

«Шайтанның көзі наған отты еді! Өттең әйелің корсе ғой, Дойырым, мына қызбен сайрандап жүргенінді... Ішпей-жемей елтігенің осы екен-ау! Түсінікті болды... Бәсе, бұл неге бүйтіп омыраулап кетті десем».

- Ал, автоинспектор шақырамыз ба, не істейміз?

- Ойбай, ағатай! Оның атын атай корменіз... Құртады ғой мені... Жолдама қағазым да басқа жаққа беріліп еді...

- Басқа не шара жасаймыз?

Тәпек ананы шын аяды.

- Мен кінәлімін дедім ғой, ағатай. Машинаңыздың бұзылған жерін өзім-ақ жөндетіп берейін. Бүгін-ақ жөндетіп берем. Тек ешкімге жақ аша көрменіз.

Тәпек не істерін білмей ойланып қалған еді. Сөзге өзін «Маня» деп таныстырған, маңдайына «қырау» тұрған қара қыз араласты.

- Иә, ағатай, ешкімге жарияламай-ақ қойыңыз. Димка өзінің виноват екенін мойындап тұр ғой. Өзіміз ремонт жасап берейік.

Сөйтіп, үшеуі көшенің ортасында «ремонт» жасауға кірісті.

- Бізді құдай сақтады, - деп қояды сөз арасында Дойыр, - машиналар тек жанай қағысты. Егер байқамай калып, бүйірден тік соққанда күл талқанымыз шығатын еді.

Тәпектің аркасы шымырлап қоя берді. Осы кезде ол:

- Димка, сен өзің де қызықсың. Қолыңды иғымнан алып отыр деп едім, тыңдамадың ғой, - деп бұртиып, Дойырдың құлағына сыбырлап жатқан Маняның дау-сын естіп қалды.

- Тек оны-мұнысын түзетіп, гаражға жететіндей жасайық. Барған соң слесарькада бәрін істетіп берем. Бір-екі жарты арағым жалынсын.

Дойыр барлығын сөзбен жайғастырып жүр.

Машинаның астына кіріп, тежегіш тетікті тексеріп жатқан Тәпек Маняның қайда жоқ болып кеткенін сезбей қалды. Дойыр әр нәрсені тық-тық шегелеп, ауыз жаппай сөйлеп жүр. Әлден уақытта Маня келді орысша-қазақшаны араластыра сөйлеп. Неге екені белгісіз Тәпек көңілденіп сала берді. Машинаның астында бұранда бекітіп жатқан ол өзіне қарай тар көйлегінің етегі жоғары түрілін, жүрелей таяп келе жатқан қызды көргенде жүрегі бір бұлқынып түсті. «Мынаны Дойыр тегін тасып жүрмеген екен». Тәпектің қасына келген қыз қолындағы сумкасын ашып, ішінен бір шөлмек пен қағазға оралған басыртқысын алып шықты. Жігіттің көзі шарасынан шығып барады. Оны қарап жатқан анау жоқ, шөлмектің аузын ашып, стақанға сарылдатып құя бастады.

- Маня, мұны қазір ішуге болмайды.

- Түүһ! Сізді де жігіт дейді-ау! Осы жүз граммда тұрған не бар. Димка барлығын өзі істеп беруге обешайт етті ғой. Қазір ол да ішеді. Таңертеңнен басы аурып жүр. Аман-есен қалғанымыз үшін алып жіберіңіз... Сосын мен де ішем.

Жанай келіп иғына қол салған мына қыздың қылығы сиқырлап кеткендей болып, жігітіміз не істерін білмей қалды. Қолындағы кілтті тастай беріп, стақанды қалай ұстағанын сезбеді. Қыздың жаудыраған жанарына қарап отырып, қолындағы арақты «сылқ» еткізіп жұтып салды.

Сол-ақ екен Маняның екі көзі ұшқын атқандай болды. Жүз грамм тастап алған ол су ішкен құрлы болған жоқ. Рахаттанып мұрнын шүйіріп қойды. Таңертеңнен тілеген асы ішіне жаңа барған Тәпектің де құрысы жаңа жазыла бастаған.

Көңілденген Тәпек Дойырды шақырмақ болып машинаның астынан сыртқа көз салған еді – екі көзі тас төбесіне шықты. Манайы толған жүргінші халық. Жанында «ГАИ» деген жазуы бар сарыала машина. Инспектордың бірі Дойырмен сөйлесін тұр да, қалған екеуі соғылысқан екі машинаны қарап жүр. Есі кетіп епелектеген Тәпек еңбектеп сыртқа шықты. Кімге айтқаны белгісіз: «Маня, Маня» - дей береді.

Бұдан әрі не болғанын тізбелей берудің қажеті жоқ болар. Тәпек ақыры «Мае күйіндс машина руліне отырған үшін» машина жүргізуге берілетін куәліктен айырылған. Қазір қолдай жұмыс істейді.

Бұл Тәпектің өміріндегі елеулі оқиға болды. Өйткені, ол осыдан соң анда-санда «Маня, Маня!» деп шошып ояанатынды шығарды. «Маня» деген дауысқа жанындағы Төлжан да шошитын болып жүр. Кикілжіңнің басы осыдан басталады. Оның кім екенін әлі күнге түсіндіре алмай келеді. Төлжан бірдеңе сезді дегенше Дойырдың әйеліне жетті дей бер. Онда баяғыда Дойырға берген серті далаға кеткені.

Дегенмен істің аяғы тағы да сотқа тірелетін түрі бар. Алғашқы соттан айып төлеп, енді арақ ішпеске серт беріп құтылып еді. Бұл жолы қиындау болуы тиіс. Өйткені, соңғы кезде Төлжанның: «Айырылысамын! Онда да тек кетпеймін, сені темір торға отырғызып кетемін!» - дегені жиілеп кетті. Сол сөзінің дәлелі ретінде бір рет он бес тәулікке отырғызып алғаны да бар.

Енді артының қайырын берсін....

ТӨРЕБЕКТІҢ ТАНЫСЫ

Жиегі жырым-жырым чемоданымды көтеріп, самолеттан түскен бетім еді. Қалаға оқу іздеп келген «сары ауыз балапанның» бірімін. Жан-жағыма алақ-жұлақ көз салып аэровокзалға кіре бергенім сол, алдымнан

қалпағын көзіне түсіре киген, костюмі қыртыс-қыртыс қоңқақ мұрын қара жігіт қарсы шықты.

- Оу, інішек, хал қалай?

- Жаман емес. «Ойпырым-ай, мына пәле мені аңдып тұрған қудың бірі болды ғой. Әйтпесе бұл қалада мұнша құрақ ұшатын туған-туысымыз жоқ еді». Жүрегім зу ете түсті.

- Сарысудан келген самолеттан түстің ғой деймін.

- Иә, Сарысуданмын.

- Бәсе, былтыр өзінді клубта көргенмін. Мені танымадың ба?

Е, ауылдан кетерде ағайым «Қалада неше түрлі қулар болады. Әуелі олар өзінмен таныс немесе жерлес болып шығады. Сонан соң қалтанды қағады» дегені есіме түсті.

- Жок, ағай, танымадым. Сіз сияқты танысым жоқ, - дедім батылданып.

- Е, танымасаң ештеңе емес. Борис, деген ағаңмын.

Өзі атын айтып танысып тұрған соң мен де үндемей қалуды жөнсіз санап:

- «Сережа» деген ініңіз мен боламын, - дедім әдейі қиястанып. Менің қиястығыма түсінді ме, әлде түсінсе де мән бермеді ме:

- Жарайды, Сережа, жүре сөйлесейік. Мына жаман ағаңа бір көмек жаса. «Ер мойнында қыл арқан шірімейді» деген, жолың болып оқуыңа түсін кетсең қызыңмен қоса ресторан қыдыртатын ағаң мен боламын. Ал, енді жаңа озың келген Сарысуға жете алмай тұрмын. Кеше аздап ішіп қойып, қалтамдағы азын-аулақ тиын-тебеннен айырылып қалыппын. Енді билет алуға да ақшам қалмапты. Таң атқалы нәр тартқам жоқ.

Үлкен басын иіп тұрған алдымдағы ағайдың сөзі жан-жүйемді ітін жіберсе керек – қалтамнан алты сомды суырып бердім. «Ағайымның» қанталап тұрған көзі жайнап сала берді.

- Ой, рахмет, інім! Жарайсың! Міне, біздің жерлес-

тер осылай болуы керек. – Бетімнен «шөп» еткізін сүйіп алды.- Айтпақшы, бес сом билетке жарайды. Жүр, бір сомға екеуміз тамақтанып алайық.

Ауылдағы ағай айтқан қаланың жылпос «жүліктеріне» ұқсамайды. Жолына ақша таба алмай тұрған – атамның сөзімен айтқанда «ғарып» адам – екен. Асханаға да мен ақша жұмсадым.

Мұнан соң Борис ағайым адресі бойынша өзіммен бірге оқыған досым Төребектің жатақханасына таксимен әкеп салды. Ол менен бір жұма бұрын кеткен болатын. Таксидің келген және қайту жол ақысын Боря ағайдың қолына ұстатып, аттандырып салдым да досымды іздеуге кірістім. Төребек тез-ақ табылды. Өзінің бөлмесінде қаннен-қаперсіз «ұйқыны соғып» жатыр.

Мені көрген досымда ес қалған жоқ. Дереу орнынан атып тұрды. Екеуміз институтқа барып документ тапсырып, жатақханадан орын алдық. Төребек қалаға үйреніп қалыпты. Тіпті, оқуға түсуге көмектесетін бір кісімен танысыпты. Емтихан болатын күннен бір күн бұрын кездесетінін де қуанышпен айтып берді. Мені де сол кісімен таныстырмақ болды.

Күндер жылжып өтіп жатты. Ағайына сенген Төребек қыздармен қыдырудан қолы тимеді. Мен болсам «танысым» жоқ, еріксіз сабаққа дайындалуға тура келді.

Досым ағайымен кездесетін күні ерте қамданды. Оны қайда апарып, қалай сыйлайтыны туралы жоспар жасады. Мен олармен орталық ресторанның алдында кездеспек болдым. Айтқан уақытында уәделі жерге мезгілінен бұрын келіп әрі күттім, бері күттім келмеді. Келмеген соң мен де жатағыма оралдым.

Қолыма оқулығымды алып, дайындалып жатып ұйқтап кеткен екем, қай уақыттың болғанын білмеймін, бір мезгілде Төребегім келіп тұр.

- Е, жат солай, оқымыстым. Біз осылай шалқытып жүріп-ақ оқуға түсеміз.

Жаныма келіп отырды. Аузынан «ақаңның» иісі мүңк ете түсті. Бұрын арақ ішіп көрмеген досымның мына қылығына таң қалдым. Ол «ағасымен» екеуінің қалай шалқығанын түні бойы жырлады.

- Сен де өтетін болдың, достым, аты-жөніңді ағайға жазып бердім, - деп еседі келте мұрнын анда-санда сипап қойып.

Мен не сенерімді, не сенбесімді білмеймін. Әйтеуір көңілге бір медеу кірді.

Ертеңіне емтиханға келдік. Мен бірінші болып кіріп кеттім. Төребек есік алдында ағайын күтіп қалды. «Өзі ғылым кандидаты көрінеді. Ғалым адам ешкімді алдамауға тиіс».

Зорға дегенде бір «үшке» қолым жетіп шықсам Төребегім теңселіп әлі жүр. «Ағайы» келмеген соң:

- Ол кісі мүмкін емтихан алушыларға телефонмен сөйлескен шығар, - деп ішке кірген Төребек әлден уақытта «құлап» шықты. Ертеңіне Төребекті ауылға шығарып салмақ болып аэропортқа келдік. Самолет ұшуға әлі бір сағаттай уақыт бар болған соң, «жүрек жалғап алайық» деп буфетке кіргенбіз. Кірген бетте бұрышқа таман тұрған биік столдың жанындағы орта бойлы қара торы жігітті көзім шалды. «Ой мынау Боря ағай ғой. Қашан келді екен? Мен оған амандасайын» деп солай қарай бет алып едім, Төребек жеңімнен тартты. Бетіне қарап едім «Жүр кетейік» дегендей ишара жасады. Екеуміз есікке беттегенде жанында біз қатарлы екі жас жігітке Боря ағай әлденені жігерлене түсіндіріп жатты.

Неге екенін білмеймін Төребек абыржулы сияқты. Артына қарап-қарап қояды. Екеуміз тал арасындағы орындыққа келіп отырдық. Ол қалтасынан «Беломорканал» суырып, бірін маған ұсынды да, екіншісін өзі аузына қыстырды. Сіріңке шегіп, тұтатып алған соң, бір-екі рет бұрқ-бұрқ еткізіп түтіндетін қойды. Мен оның бір маңызды мәселе көтергелі отырғанын байқап қалдым.

- Жаңа бұрышта тұрған орта бойлы, үстінде көгілдір костюм киген қараторы жігітті көрдің бе?

- Иә, көрдім. Ол біздің аудандыкі. Борис деген ағай.

Төребек сақ-сақ күлді.

- Соғады екенсің. Ол – мені алдап соққан Ерден деген жылпос. «Кандидатпын. Осы қаланың ортасында төрт бөлмелі үйім бар» деп соққан. Енді анау жанындағы екеуді де қалай майлы ішектей айналдырып тұр екен?!

Сөйткенше болған жоқ, біздің «танысымыз» жанындағы екі «нөкерімен» таяп қалыпты. Ұзын аллеямен аяндап келе жатыр. Біз тұрып кетудің ретін таппадық та, темекімізді бұрқыратып отыра бердік.

Олар жанымызға таяй түсті. «Ағайымыз» әбден тойып алыпты.

- «Інішектер», - деп қояды жанындағыларға, - мына отырған екеуді көрдіңдер ме? Қоянның көжегіндей бұғып алып темекіні бұрқыратуларын. Мына түрлерімен бұлар оқуды қайтып оқиды. Тұра бара арақ ішеді, сонсың қылмыс жасайды.

Өзінің «танқыр» сөзімен жанындағы екеуді тәнті ғылып біздің танысымыз ұзай берді. Өздері мәз болып барады.

Мен досыма қалаға келген күнгі осы адаммен кездесуімді айтып бердім. Осы кезде Сарысуға ұшатын самолеттің билетін тіркеу басталғанын хабарлады. Сол-ақ екен, Төребек жаңағылардың соңынан тұра ұмтылды.

- Екеуміздің алданғанымыз да жетер...

Төребек қайтып оралғанда самолетқа отыру басталған еді. Оның не бітіріп келгенін білгемін жоқ. Оны сұрауға да мұрша болған жоқ. Билетін мен тіркеп қойғанмын. Хош айтысып қала бердім.

Досымды шығарып салып, автобусқа келіп отырғанмын. Арт жақтарына жалт-жалт қарап, жүгірін келе жатқан әлгі екі жас жігітті көрдім. Олар сол

екінімен келіп, орнынан қозғала берген мен отырған автобусқа мінді. Мен оларды жаныма шақырдым.

- Уһ! – деді бірі менің жаныма отырып жатып. - Әлгі Қайрақбай қудан зорға құтылдық қой.

«ЕМІН АЙТЫҢЫЗШЫ...»

Жүрегі алып ұшты да, аузына тығылды. Аяқ-қолынан жан кетін, тілі сөйлеуге келмей қалды. Әуелде бұған Тәпектің өзі де түсіпбеген. Сөйтсе, мұндай ауыру болады екен ғой. Осынай аурудың белгілерін бір журналдан оқығаны бар.

Жұмыс аяғы болатын. Үйге қайтуға жиналып, нехтың ішімен келе жатыр еді, көзіне көлденең жатқан көк темір түеті. Сол-ақ екен осындай күйге ұшыраған. «Мынау бір керек нәрсе екен» ден ойлады темірді.

Ұзындығы бір метрдей көлденең жатқан көк темірді қолтығына қысып алған. Үйге қарай аяңдап келеді. Ауыр темірдің салмағы оң жамбасыпа батып, бүйірін ауыртып бара жатса да сезер емес. Көңіліне қуаныш оралып, аяғын алшандай басады. Бұл темірдің неменеге керек екенін өзі де білмейді. Әйтеуір жолда жатқан соң ала салған. Бір гажабы - әлгіпде осы темірді коргенде алып-ұшып бұлқынған жүрегі орнына түеіп, қол аяғының дірілі басылды. Қолтығындағы көк темір ауруына дәру болғандай.

Есіктен қарсы шыққан Төлжанға «Менің не әкелгенімді көрдің бе?» дегендей, маңғаз басып кіріп, босағаға қолындағысын сүйей салды.

- Масқара, мына пәле тағы немене алып келген?! Мұны не істемек екен? Қойған жерін қарашы өзінің. Балалардың аяғына түсіп кетіп жүрер, - деп, көң-қоқыс төгетін жерге апарып тастап келді. - Өзі бір зілдей пәле ғой. Қалай жеткізгенсің?

Ерінің мінезі өзіне мәлім Төлжан:

- Керексіз нәрсені ұйге тасыма десе болмайсың, - деп сөйлеп-сөйлеп тамақ дайындайтын бөлмеге кіріп кетті. Тәпек болса бұл кезде бойын рахат сезім билеп, маңызды бір шаруа бітіргендей диванда керіліп жатыр еді.

Күнде бір мезгіл бойы құрыстап, осындай бір жағдайға тап болатынды шығарды. Дәл жұмыстан қайтар кезде, бір мезгілде ғана келетін бұл науқастан шошыған Тәпек дәрігерге келген.

Есіктің аузына келгенде кезекте ешкім жоқ екен. Тұтқаға қолын тигізе беріп еді, тағы да жүрегі бар болғыр атша тулап, бүкіл денесінен жан кеткендей болды да қалды. Аяқ-қолында діріл пайда болды. Буын-буыны қалтырап, сыртта біраз отырды. Енді Тәпек өзінің шын ауру екеніне шәк келтірмеген.

Сол беті дәрігердің кабинетіне кіріп келген-ді. Бұл кезде самайын ақ қырау шалған көзілдірікті дәрігер белуарына дейін шешінген жас жігіттің кеудесін тыңдап жатыр екен. Әуелде кірген адамға назар аудармай алдындағы кісімен біраз әңгімелесін отырды да:

- Киініп отыра тұрыңыз. Соңынан тағы да кеңесерміз, - деп Тәпекке бұрылды.

Тәпек дәрігердің қойған сұрақтарына жауап беріп жатыр. «Мына кісінің сұрағы қызық екен, кез келген нәрсені сұрай береді».

- Қазір қайда істейсіз?

- Темірбетон заводында.

- Одан бұрын қайда істеп едіңіз?

- Ет комбинатында.

- Қанша істедіңіз?

- Екі жыл.

- Сол кезде де осылай ауырдыңыз ба?

- Иә, бір-екі рет ұрлап алып шығып келе жатып қолға түсіп қалғаным бар. Сонда осындай күй кешкенмін.

- Одан басқа уақытта ше?

- Одан басқа уақытта да, осылай жұмыстан қайтарда жүрегім қатты соғады...

- Өзіңізбен қоса ет ала шығатын боларсыз?

- Әлбетте, бала-шаға бар ғой.

- Түсінікті...і..і

- Доктор, түсінікті болса – емін айтыңызшы...

- Саспаңыз, айтамын... Ал, одан бұрын қайда іетеп едіңіз?

- Қант-кәмпит фабрикасында.

- Онда қанша істедіңіз?

- Үш жыл істедім, доктор онда да ептеп бала-шағаның нәсібін алып тұрдым. Одан да ұсталып шығып кеткемін. Бірақ ол кезде бұлай ауырмайтынмын. Бұл кесел кейін пайда болды. Қазір тіпті күннен-күнге күшейіп барады. Әбден үйреніп қалған басым, жұмыстан бос қайтқан күні түнімен ұйықтай алмай шығамын. Ал, бірдене алайын десем – жүрегім алып-ұшып аузыма тығылады. Осындай кеселім ұстайды. Тек завод ауласынан шыққан соң ғана жай табамын...

Бұл, қандай кесел, доктор? Мені енді көп қинамай емін айтыңызшы. Тағы да жүрегім ауырып барады. Доктор, құдай үшін, айтыңызшы...

- Мұндай ауруды емдеп шығару менің қолымнан келмейді, - деді дәрігер баппен ғана, асықпай тыңдап алып..

Мұндай жауапты Тәпек күтпеп еді. Не дерін білмей қалды.

- Ал, сонда кімнің қолынан келеді?

- Ана кісінің қолынан келеді.

«Басқа тағы бір дәрігер бар шығар» деген оймен артына қараған Тәпек өз көзіне өзі сенбей, аузын ашқан беті отырып қалды. Оның қарсы алдында милиция капитаны отыр еді. Ол әлгінде дәрігерге кеудесін тыңдатқан жігіт болатын.

Тәпекке оның қалың қабағы қатулы, түрі сұсты корінді. Неғе екені белгісіз жүрегі тағы да қатты-қатты соғып, аяқ-қолынан жан кетіп қалды.

АШЫЛҒАН СЫР

Көршідегі қара кемпірді ауруханаға апарып салып келе жатсам, Тәпек қарсы жолықты. Жарықтық сылқия «тойып» алған екен. Ауызы икемге зорға келеді.

- Қа-қайдан ке-келесің?

- Ой, Тәпеке, мына аурухана жақтан...- Өз тілімді өзім тістей қойдым. «Бәлеге бекер айтқан екем».

- А-аурухана, дейсің бе? Өнда кім жатыр?

Қапелімде бірдеңе ойлап табуға тура келді.

- Е, әлгі, айтпақшы... Түтінбайды білуші ме едің? Мына Жуалыда тұратын. Соның жаман қатыны оқтаумен басынан бір салып, содан басы жарылып қалып, содан осы ауруханаға түсіп қалып... соған барып келе жатырмын. Қазір өңі жаман емес, тілі сөйлеуге илікті. - Өтірігімді сезіп қойды ма деп анаған қарасам, ол шик-шиқ күлді.

- Естігем.... Естігем....

- Нені?

- Түтінбайдың басының жарылғанын.

Масқара, мына пәледен құтылу үшін өтірік айта салып едім. «Жаманның айтқаны келмейді, сандырақтағаны келеді» деген осы екен ғой.

Өзінің білгіштігін көрсетіп маңғазсыды да Тәпек беті ауған жаққа қарай шайқала басып жүре берді. Мен де үйге асықтым. Тезірек жетіп, әлгінде «Жедел жәрдем» келгенде шашылған үй-ішін ретке келтіруім керек. Бір жағынан жұмыстағылардың бірі көріп қоя ма деп те қысылып келемін. Ертеңгі күні «Өтірік ауырып, көше қыдырып жүр» деп сөз етсе ұят қой. Ауруымды жөндеп ауырайын.

Үй ішін жинап, төсегіме қисайғаным сол еді – есіктің қоңырауы шылдырады. Барып ашсам – Тәпек.

- Ей, сен мені неге алдайсың?! Түтінбайдың басының жарылғаны да өтірік, оның ауруханаға түскені де өтірік, сенің оган барғаның да өтірік. Мен жаңа ғана барлық

аурухананы аралап шықтым. Ешқайсысында Түтінбай жоқ...

- Жоқ болса тіпті жақсы. Бейшараның бала-шағасы бар, қайта қуанбайсың ба?!

- Ал, сен мені неге алдайсың? Енді соның мәнісін түсіндір. Айт маған қайда барғаныңды.

- Иә, сонымен қайда болдың? – деген даусы саңқ еткенде жалт қарасақ Әсемгүлім тұр есік аузында. Тәпектің айғайынан оның қай уақытта кіргенін де аңдамай қалыппыз. – Айтпаймысың қайда барғаныңды? Кеше айлық алып, бүгін ауыруың жаман еді. Не пәлемен ауырдың? Айт жаныңның барында. Бағана дәрігерге телефон соққанымда «Үйіңізге бардық, ешкім болмады» деді ғой. Қайда кетіп қала қойдың сол екі ортада. Өзім де үйге екі рет телефон соқтым, көтермедің. Қайда бардың деймін, ей! Айт жаныңның барында!

Әсемгүлім ашуға әбден булығып, ас үйде ілулі тұратын кішкене оқтауды ала тұра ұмтылды.

- Айтпайды екенсің, мен сені....

Қолындағы оқтауын жолшыбай Тәпек жұлып әкетпегенде Түтінбайдың өзім ойлап шығарған кебін өзім киер едім. Сол есіме түсіп кетіп күлін жібердім.

- Мынау күледі-ей, еше... Жіберші анаған мені. Күлкісін көмір етейін. – Тәпек оқтауды босатпаған соң Әсемгүлім төргі бөлмедегі шкафқа жүгірді. – Бұл пәле үйде өтірік ауырған боп жатып алып кеше әкелген күллі ақшаны құртқан шығар. Жалақы алған күннің сртеңіне бұл үйден ақша жоғалатын әдеті еді.

Мен болсам не істерімді білмей үнсіз тұрмын. Болған жайды айтайын десем бір көршімді бір көршіме жамандағандай болуым мүмкін. Оңашада-ақ айтатын едім ғой, бірақ оған болар емес. Іс насырға шауып барады.

Тәпек түкке түсінбей бізге жапаң-жапаң қарап қояды. Әсемгүлім шкафтан темір қалбырды алып, ішіндегі ақшаны санап шығып, таң болды.

- Ақша түгел. Бір жылдан бері бірінші рет ақшамыздың орнында түгел тұрғанына.

Мұнда қандай сыр бар екеніне түсіне алмаған Әсемгүлім маған қарады. Мен оған бүгінгі болған жайды амалсыздан Тәпектің көзінше түгін қалдырмай айтып бердім.

... Біз айлығымызды алған күні барлық есеп-кисабын шығарып, келесі айлыққа дейін үй қаражатына жұмсалатынын темір қалбырдың ішіне саламыз да төргі бөлмедегі шкафаға қоя саламыз. Керек кезінде содан алып жұмсай береміз. Ал, қалғанын жинақ кассасына салып қоямыз.

Міне, біздің үйдегі ұрыс-керістің көбі осы қалбырдағы ақшадан басталатын болып жүр. Әрбір айлық алған күннің ертеңіне жұмыстан келіп, ақшамызды санасақ – жиырма сомы жоқ болады да шығады. Алғашында ұрыс-керістің аяғы милиция шақыруға дейін барып жүрді.

- Кеше қойған ақшаның жиырма сомын қайда жібергенсің? – дейді Әсемгүлім ентіге сөйлеп. – Керек болса сұрап алмайсың ба. Оны неменеңе ұстадың?

- Жоқ, Әсемжан, мен алғаным жоқ, - деп қалтамның түбінде жүрген тиын-тебенімді көрсетем. Шынында да мен алмаймын.

- Сен алмасаң кокке ұшып кетті ме?

- Өзің алып, ұмытып тұрған шығарсың.

- Мен не алып, не қойғанымды білмей жын соғып кетті ғой дейсің бе?!

- Жын соқты деп тұрған жоқпын ғой. Ал, таңертең үйден менен кейін шыққан болатынсың.

- Ах, солай де! Мені енді ұрлықшыға санадың ба?! Ендеше ұры мына сенсің. Сен едің ғой түнде дәретханаға барып жүрген. Сол кезде ұрлап алдың....

Не керек, осы сынды байбаламмен бір-екі күнді өткіземіз. Сонымен ол да ұмыт болады. Келесі айдың айлығы кезінде екеуміз біріміздің ізімізді біріміз

андитынды шығардық. Бәрібір жиырма сом жоқ болып шығады.

Бір күші болған жайды айтып, үстіңгі қабатта тұратын көршіміз, мұртты милиционерге де барып келдім.

Менің сөзімді мұқият тыңдаған ол:

- Оны алатын бөтен адам емес. Білетіп біреу, - деді де тынды.

Әңгіменің ұшығы тағы да Әсемгүлім екеумізге келіп тіреледі. Өйткені, екеумізден басқа адам білмейді. Тек, көрші кемпір ғана анда-санда ақша сұрап келгенде сол жерден алып береміз. Бірақ ол ақшаны біздің үйден қалай алады. Ал, балалар болса жас. Олардың ақшада шаруасы жоқ. Бақшаға да өзіміз апарып, өзіміз алып келеміз. «Ақшаны ұрлап жүрген сен. Әйтпесе қайда кетеді», - деп Әсемгүлім құлағымның етін жеп бітірді.

...Кеше айлығымды алгам. Айлық алатындардың көбінің басында болатын «аурумен» ауырып келгемін. Әкелген ақшаның керегін қалбырға салып қойдық та, қалғанын Әсемгүлім кассаға салуға әкетті. Менің басым кешегіден де қатты ауырып, таңертен үйде қалдым. Дене қызуым көтерілген соң дәрігер ынақырдым. «Күннің екінші жартысында күтіңіз», - деген соң төсегіме келіп жатқам, ұйықтап кетіпшім. Бір кезде есіктің құлпы сылдырлап, ашылған дыбысынан оянып кеттім.

«Е, белгілі болды, Әсемгүлім мен жұмыста жүргенде ақшаны ұрлап әкетеді екен ғой. Бірақ, менің бүгін үйде қалғанымды білетін. Әлде есінен шығып кетті ме екен? Мұны мен бір қатырайын».

Шкафтың есігін ашты-ау деген кезде төсекті сықырлатпай ептеп тұрып, төргі үйдің есігінің алдына келдім де:

- Әп, бәлем, қолға түстің бе! – деп айқай салдым.

Қарасам өз көзіме өзім сенер емеспін – шкафтың алдында көршідегі қара кемпір тұр. Екі көзі бақырайып, аузын ашып тұрды-тұрды да, сылқ етіп құлап түсті.

Масқара, өзім мұндай саспасын. Екі ортада мына кемпірді өлтіріп алып, бәлесіне қалармын деп, дереу «жедел жәрдем» шақырдым.

Менің сөзімді тыңдап отырған Тәпектің қолынан оқтау жерге түсіп кетті.

- Бәлі, - дейді Әсемгүлім есіктің аузындағы кілтті көрсетіп, - мынау біздің былтыр жоғалтқан кілтіміз ғой. Бұл қайдан шықты.

- Көршіміз ескерткішке тастап кетті, - деймін мен де мээ-мейрам болып.

Бәріміз күлісіп жатырмыз.

СОЛАЙ, БАЛА...

Сыртқы есіктен кіргенім сол еді қарсы жолыққан екі жігіт оң жақ бүйірдегі есікке алып кірді.

- Мынаған көмектесін жібер, бала, қазір бір дөкей келеді екен, - деп иек қақты еғделеуі.

- Кім болса да бастықтың елпектеуіне қарағанда оңай адам сияқты емес, - деп қойды кішкене жастауы.

Үшеулеп бөлмені жинап жүрміз. Столдарды жылжытып, дұрыстап қоямыз. Ана еғделеуі столдың астынан екі-үш бос шөлмекті суырып алып, бұрыштағы қағаз салатын торға тастады.

- Ешкім көрмей тұрғанда шығарып тастайық.

- Қойыңызшы, Мәке, сіздің столыңызды тексереді деп пе едіңіз?

- Сонда да сақ болған жөн. Сен әлі жассың, ештеңе білмейсің. Ана бір жылдары кенет бір топ адам сау ете түсіп, абыройдан жұрдай болғаным бар. Онда бұрынғы бастығымыз Тобық бар. Ол кісі ішетіп адамды жек көруші еді. Жерден алып, жерден салды дерсің. Жұмыстан шығарамын деп барып қалдырды ғой.

- Біздің мына Жетек жақсы адам ғой, шіркін. Кейде таңертең келгенде қабағы түйіліп отырса мен бірден

білемін. Дүкенге шауып барып келін, көзінді қыссаң өзі де сезе қояды. Жүз граммды жұтқан соң-ақ жадырап шыға келеді сабазың.

Ана жатқандар сондайдан қалған шөлмектер. Солардың арқасы ғой Жетек екеуіміздің құшағымыздың айқасып жүргені.

Әлгі Тобық мені сан рет жұмыстан шығарамын дегенде осы болатын мені алып қалған. Бұл ол кезде «зам» еді, енді «сам» болып отыр. Мені қорғап жүрген соң, мен жан аяймын ба?! Жекеңнің корсетуімен жаздым ғой арызды бұрқыратып. Жекең осал адам емес, байқаған шығарсың, ананы төңкерді де тастады.

Негізі, бала, осы Жекеңніңығымен жүрсең өлмейсің. Менің тілімді ал. Мен саған әдейі айтып отырмын осының бәрін...

Мәкесі әңгімені көп айтты. Жетектің барлық «адамгершілігін», жасап жүрген қамқорлығын, тіпті ай сайынғы сыйлықты қалай бөлетінін, оны кім-кімнің алатынын, әйтеуір не керек, оның күллі «қасиетін» тізіп шықты.

- Ал, бала, - деді сонан соң маған қарап, - Сен де ақылсыз бала сияқты емессің. Анау Майбасардың босаған орнын сұрап келгенінді көзіңнен танып тұрмын. Әлгі айтқаным – айтқан, ол саған да қасайтса. Жекеңді қол үздіріп алма. Егер қырын келеді екенсің қыршыныңды қиып жібереді.

Әлгі бір нәлесі келмей қайда жүр, келем деген соң. Сол кеткен соң бір жартыны өзің реттеп жіберерсің. Тек саспа Майбасардың орнына өзім орналастырам.

Осы кезде бөлмеге бір қыз келіп, екеуін де бастықтың шақырып жатқанын айтты.

Мәкең есіктен шыға бере маған қарап:

- Ал, бала, біз бастыққа кеттік, әлгі «дөкейі» келген болар. Сен біз келгенше анау шөлмектерді шығарып тастай сал, - деп есікті жапты.

Осы кезде сағатыма қарасам Жекеңе «келемін» деп телефон соққан уақытым болған екен. Директордың кабинетіне мен де келіп кірдім. Іштегілер жағалай келіп саулық сұрасып, қолымды алып жатты. Әлгі Мәкеңе көзім түсіп еді, басы салбырап, есіктен шығып барады екен.

ЖАҚАН АҒАЙ

- Бірде біздің елден келген Жақан деген адамды үй-ішімен қонаққа шақырмақ болдық, - деп әңгімеледі Сона көршім бірде. – Жерлес адам болған соң мені қарындас тұтып жүреді. Бірде сол үйдегі жеңгеміз де дәм татқысы келіп, қалжыңдағаны бар. Содан әлгі сөз көкейімде жүретін. Бірақ сол кезде шақыруға мүкіндік болмай, арада екі-үш ай өтіп те кеткен.

«Ыңғайың енді келген шығар» деп бір күні қара телефонның қасына отырдым да, күні бойы бұрадым емес пе. Бірақ әлгі Жақанның үйінің телефонына түспей-ақ қойдым. Біресе «бос емес» деп қысқа-қысқа дыбыс берсе, бірде ұзақ-ұзақ гуілдеген дыбыс келеді құлағыма.

Телефоннан түк шықпасын білдім де такси алып, Жақанның үйіне аттандым. Келсем – есігі тас берік, қоңырауын шырылдатып-шырылдатып кері қайттым. Ертеңгі күнім де дәл осылай отті. Уақыт болса зымырап барады. Енді екі күннен соң сенбі келеді. «Қой болмас» деп ертеңіне түнгі сағат онның кезінде қайтадан келдім таксимен.

Есікті жеңгеміздің өзі ашты.

- Ойпырмай, жеңеше-ай, осы...

Жеңгеміздің түрі бұзылып кетті:

- Немене, «осы»? .. Түн ортасында... Қонаққа шақыра келген боларсың?

- «Көріпкеліңіз» бар-ау деймін, жеңеше. Дәл таптыңыз ғой. Қонаққа шақыра келдім. Ағай үйде ме? – деп қалжың араластыра сөйлеген болдым.

Бірақ мына кісінің кекесінді сөзі көңілімді мұздай қарыды. Дегенмен, сөздің байыбына толық бара алмай тұрдым да қалдым.

Жеңгейдің екі көзі қанталап шекірейе түскен.

- Ағаң да жоқ, басқа да жоқ. Қара бұлардың осындайда туысқан бола қалуларын. Бұрын қайда жүргенсіңдер. Ол есікті нұсқады. Мен сыртқа беттедім.

Осы кезде ауыздағы телефон шыр ете түсіп еді, бір кішкене қара бала жетіп келді. Жеңгеміз оған ала көзімен ата қарады. Ал, ар жақтан Жақан ағамыздың:

- Ей, аулақ жүр телефоннан, - деген дауысы гүж ете түсті.

Түкке түсінбеген менің жігерім құм болып есіктен шығып жүре бердім.

Таксимен зымыратып қайтып келе жатсам, бір әйел мен бір еркек қолын көтереді. Таныс адамдар сияқты. Сөйтсем, мына көрші үйдегі Сәлім мен Рухия екен. Машинаны тоқтатырып мінгізіп алдым. Сәлім кішкене қызулау.

- Ой, Сона көршім, сенбісің?! Сен не білесің, ақшаң болса өмірді жалпағынан басу керек қой. Ана университеттің мұғалімі Суантайды ресторанга апарып, «суарып» келе жатырмыз. Енді балам оқуға сөзсіз түсіп тұр.

- Ей, қой ұят болады. Әуелі түсіп алсыншы, содан соң мақтанарсың, - деп әйелі сөзге араласты.

Оған қояр Сәлім бе, соғып келеді:

- Е, өтірік пе? Ертең бірінші емтиханы. Одан сынақ қабылдайтын мұғалімді де және басқа емтихан алатын мұғалімдерді түгелдей қонақ еткенмін. Өткізбей көрсін, кейін мен олармен сөйлесейін...

Ойпырым-ай, ойыма бұрынырақ неге келмеген. Ертең емтихан айы басталады екен ғой. Жақан ағайдың бір институтта білдей мұғалім екені есімнен шығып кетіпті. «Мұндай да сужүректік болады екен-ау!».

ҚЫЗҒАНЫШ

Көптен көрмеген бір ақынмен кездескенде әңгімеміздің бетін жағдай сұраудан кейін әдебиетке бұрдық. Бірнеше ақын-жазушының шығармасы жайлы пікір алысқан соң сөз кезегі өзімізге ауысты.

- Жәке, - деймін жай ғана, - кейінде баспасөз бетінде көріпбей жүрсіз ғой.

- Иә, - дейді ол. – Жағдай солай.

- Сіздің махаббат лирикаларыңызды мен дәрістсі жаттаушы едім. Қыздардың алдында сан рет жүрегім езіліп, өзім шығарғандай болып оқып едім-ау.

- Бауырым, махаббат лирикалары кейінде махаббат трагедияларына айналды емес пе?

- Жәке, сіз не айтып кеттіңіз? Жөпімен түсіндірсеңізші...

Жәкең аз-кем ойланып, толғанып отырып қалды. Шамасы әңгіменің желісін мұғдарлаған болса керек.

- Жеңгең Сәнімді өзің білесің, - деп бастады ол сөзін үнсіздіктен кейін. – Қияпаттау кісі болатын. Үйленер алдында менің қойын дәптеріме көп үніліп кетіп еді. Тіпті, кейбір өлеңдердің шығу тарихын да сұрап алып отыратын.

Әңгіме үйлену тойы өткеннен кейін басталды. Бір күні стол басына отыра беріп едім, жаныма ежірейіп жетіп келді.

- Ей, мынауың не, ей! Қатын алып қасқайып отырып, қызға өлең жазғаның не сорлағаның?!

- Сәнім-ау, әнім-ау бұл, әлгі осы тойдың алдында ғана өзіңе шығарылған өлеңім емес пе?

Ол аздап жай тапты. Екі ай шамасы өткен кезде біздің азынаулақ ыдыс-аяқ тағы сылдырай бастады.

- Ей, мынауың кім, тағы?! «Түс көремің» не? «Айналайының» не? «Аймалаймының» не? Кімге тағы ынтықтың?!

Бұл жолы аздап болса да ақын жанынан хабар берген сияқты болдым. Нелер ақсақалды ақындардың қыздарға арнаған өлеңдерінен мысалдар келтірдім.

Ол мені түсіңді. Түсінбей не? Алдағы жылы баспадан жинағым шықпақшы екенін айтқанымда ол тіпті, қуанғанынан кокке ұшып, жерге түсті. Керек десең, жұмыртқа қуырып жүрғенін де ұмытып кетіп, үйдің ішін көк түтін қылды.

Енді бірде баспасөзде жарық көрген балладамды көрсетпек болып, алып-ұшып үйге келдім. Бас-аяғы екі жүз жолға таяу дүние қыруар ақша ғой. Оны да айтпақпын. Бірінші жақта жазылған махаббат туралы балладамды ас үйде жүрген Сәнімге оқи жөнелмесім бар ма? Ананың көзі шығып барады. Сірә, таңданғаннан шығар деп мәнерлей түстім. Бір кезде қара ожау басыма сарт ете қалғанда, аспан айналып жерге түскендей болды. Есеңгіреп тұрып қалдым.

- Оқы, әлгі жерді қайтадан! Азған екенсің, сен әбден! Тойынған екенсің, сен пәле! Түнімен төргі бөлмеде отырып алып ойлайтының сол қаншық екен ғой сенің. Айт деймін мен саған, кім ол? Көрсет деймін көзіме!...

Мен бұрынғыша дәлелдей бастадым. Анау сөзімді тыңдар болмады.

- Мынау келер жылы шығатын жинағымды толықтырғаным емес пе, - деп жүгіріп барып қолжазбаларымды алып келдім.

Сол-ақ екен, қолымнан дудыратып жұлып әкетті. Құтырып, жұлынып, әбден долданып алған. Шістінен жыртып жүр. Жыртылмағанын жанып тұрған пешке лақтырып жүр. Біресе пешке, біресе Сәнімнің қолына жармасып, екі ортада мен жүрмін. Үйдің ішін көкала түтіп алып кетті. Мына қиянатқа әбден жаным күйініп, бір кезде шыдамай кетсем керек. Өзімнің де не болғанымды білмеймін...

Сонымен не керек, ұзын сөздің қысқасы – милициядан бір-ақ шықтым.

Әңгімесіп аяқтаған Жәкең үн-түнсіз бетіме қарады.

- Сонымен, жинағыңыздың жағдайы не болды?

- «Байтал түгілі, бас қайғы» деген сияқты, жинақ түгілі, бас қайғы болды ғой. Сол жолы көзі көгерген Сәнім, милицияға барып арыз берді, ісім сотқа түсті. Әйтсеуір жарты жыл дегенде іеім оңға түзеліп, он бес тәулікпен құтылдым ғой. Жұмыстан да шығып қалдым, лирикалар да сонымен «қазаға» ұшырады.

Менің ойыма Сәнім оралды. Сұраулы жүзімнен мұны үкқан Жәкең:

- Сәнім де кетті, - деді күрсініп. – Менің үстімнен шағымданып жүргенде бір млнціонермен көңіл қосынты.

СУАЙТТАРДЫҢ САЗАЙЫ

Әсембек демалыс алын, ауылға келген. Қаладан келген достарын құрмет тұтып агроном Арықбек, зоотехник Зәуірбек, тағы басқа бір топ адам ауыл сыртындағы өзен жағасына ошақ көтергеп.

От басына жипалғандар ырду-дырду әңгіме құрын, әркім өз көргендерін, естіген-білгендерін айтып жатыр. Бір кезде қызыңқырап қалған Арықбек киіп кетті:

- Биыл біздің егіс даласы мол түсім берді. Әр бидайдың маеағы бір килограммға дейін салмақ тартты. Әрбір түйір картоптың салмағы тоннаға жуық айналды. Міне досым, әр гектардан қанша өнім алғанымызды енді озің есептеп аларсың.

Оның сөзін Зәуірбек іліп әкетті:

- Иә, иә. Арықбек дұрыс айтады. Тек егістіктен гана емес, мал шаруашылығынан да мол табысқа ие болдық. Етке тапсырған әрбір ірі қара жетпіс тоннаға дейін салмақ тартып, рекорд жасадық. Мүмкін өзің де естіген боларсың.

Екеуінің әңгімесінсн соң оттың басын үнеіздік басты. Елдің бәрі енді қаланың адамы не айтар екен дегендей, Әсембектің аузына қарап қалыпты.

Тамағын кенеп, орнынан бір қозғалып қойған Әсембек әңгімесні әріден бастады.

- Иә, биылғы жыл шынында да табыеты жыл болды. Даланың адамы болсын, қалапың адамы болсын бұл табысқа өзінше бір үлес қосты. Біздің қалада да сондай жаңалықтар болып тұрады. Осы демалысқа жүрер алдында заводқа барсам түүу... оз көзіме өзім сенер емеснін. Он адам он жерден тұрып алын үлкен қазан шегелеп жатыр. Үлкендігін айтсаңыз – сондай, қатар тұрған он адамның балға даусы бірін-біріне жетпейді. Сөйтсем, олар осынша үлкен қазанды мен демалыстан оралғанша бітіріп қоймақ ойлары бар екен.

Арықбек пен Зәуірбек қатарласа тіл қатты:

- Бәлі, сонша не деген үлкен нәрсе?

- Ондай қазан кімге керек?

- Бізге керек, - деді Әсембек. – Ауыл адамдары осыншама мол өнім алын жатқанда қала адамдары оны далаға тастауы керек пе? Өніміне қазаны да сай болуы керек қой.

Екеуі бір-біріне қарасты.

- Ыстықтан кеттік қой, - деді Арықбек.

- Суға түссйік, - деді Зәуірбек.

Сазайын алған екі суайт өзенге қарай бет алды. Ошақ басындағылар қыран-топан күлкіге кенелді де қалды.

БАЛЫҚ КЕЛДІ

Мен онымен нарктен шыға беріс ауызда кездестім. Кәдімгі Тәпек. Шұрқырасып амандастық.

- Иә, қайдан келесің?

- Мына прктің ішіндегі сыраханадан шықтым. Айтпақшы, Сәке, Аралдағы нағашым бір посылка балық салып жіберінті. Жаңа соның бір-екеуімен осында сыра сыңғыттық. Кепкен балықпен салқын сыраны сора бересің. Майдай ериді.

Тәпек сыраханаға қалай келгенін, кіммен келгенін, неше саптыаяқ сыра ішкеніш ұзақ жырлады. Ананың әңгімесіш тыңдап, езуімнен сілекейім ағып біраз тұрдым да:

- Ей, маған сарқыт қалдырған жоқсың ба? – дедім ұятты қалтаға салып қойып.

- Қалды ғой, Сәке, қалды. Сізге қалдырмай снді. Кеше телефон соққам жұмысыңыз жауап бермеді. Сөйтсем, демалыс екен ғой. Ұмытып кетіппін.

Ішім қылп ете түсті. Мынаның осындай өтірік соғып жіберетіні бар екен ғой. Бұрын маған телефон соқпақ тұрсын қайда жұмыс істейтінімді де білмейді.

- Ал Сәке бүгін айып етпеңіз. Ертең Аралдың ақ балығы сырахананың ішінде жүзіп жүретін болады. Телефоныңызды жазып алайын, жұмыстан соң ана Әлкен, Көкен үшеуіңіз келе қалыңыз, сыраға бір сылқия тояйық.

Сөз осыған байланып, келістік. Ол менің телефонымды жазып алды да жайына кетті.

- Осы сенің кесіріңнен мол сыраға үлгермей кеш қалдым, - деп бір күңк етіп, бала бақшадан қайтқан тәмпіш танау ұлымды қолынан алып дедектете жөнелдім.

Ертеңіне уәделі мезгілде Тәпек телефондады. Үшеуіміз жиналып келісілген жерге келдік. «Мен күтін тұрмын» деп телефон соққан Тәпек көрінбейді. Күтіп тұрмыз - әлі жоқ. Бір сағаттай өткенде барып көрінді қарасы, қараң батқырдың.

- Сіздер ендігі кетіп қалған шығар деп асықпай келе жатсам. – Ыржиып күледі өзі.

Сыраханаға келдік. Бұрынғы таныс көрініс. Ығы-жығы халық. Бұрқ-бұрқ еткен темекінің түтіні. Әр жер, әр жерде дөкейлігін көрсетіп гүжілдеген дауыс.

Жағалап жүріп бір бос стол таптық.

- Ал, енді кезек ала беріңіздер мен ыдыс жинап келейін, - деп Тәпек кетті. Кезек алуға Көкен кетті. Стол басында Әлкен екеуіміз қалдық.

- Мынаның балығы қайда? - Әлкен маған қарады.

- Білмедім.

Байқаймыз, шалбарының екі қалтасына салмаса, үстінде шолақ жең жейде. Қолында ештеңе жоқ.

Сөйткенше кезекке Көкен де жақындап қалды. Бағанадан бізге қарап бағжандап тұрған ол бір кезде сұқ саусағын ілмектеп шошайтып, біреуімізді шақырған белгі жасайды. Әлкен барып тез оралды.

- Тиыны толмай тұр.

- Тиын толмағаны қалай? Бағана Тәпек: «Сыраны сұдай ағызып, өздеріңді балықпен қоса жүздірем» деген.

- Әй, Тәпек!

Саптыаяқ жинап жүрген Тәпек жанымызға жетіп келді.

- Ана Көкеннің тиыны аздап жетіңкіремей тұрған көрінеді. Бүгінгі сый сенікі емес пе?

- Ой, Сәке-ай, сіздер күтіп қалады ғой деп, асығып жүріп, ақша алуды ұмытып кетіппін. Ақша деген не тәйірі, жетеді ғой. Бүгінше бірдеңе етейік. Ертеңгі сый менен болсын, қалтамды қағып түгел қостым.

- Ал, балығың қайда?

- Ой, Сәке балыққа ұятты болып қалдым. Оған кешірім өтінемін. Тоңазытқыштың ішіндегі бар балықты тарғыл мысық түнде түгел жеп кетіпті. – Тәпек төмен қарады. Біз бір-бірімізге қарадық. «Тоңазытқыштың ішіндегі тұздалған балықты жеген тарғыл мысықтың да есі дұрыс болмағаны ғой».

Енді не істеу керек? Өзіміз тірлік жасап, қалтамызды қағып, бір-бір саптыаяқ сыра іштік те аман-сауымызда үйімізге қарай аяндадық.

Содан бері Тәпекті анда-санда бір көріп тұрамыз. Кейде Аралдан балық келгенін айтып, сыраhanaға

шақырып қояды. Баруға біздің «қолымыз тимей» жүр. Бәтуасы жоқ адамға сенін жүрген де ешкім жоқ.

КӨБЕКТИҢ КӨРГЕНДЕРІ

Жергілікті комитеттің мәжілісінде бір-ақ мәселе қаралды. Ол – облыс орталығындағы осы ферманы шептік қамқорлыққа алған заводқа кісі жіберу.

Мәжілісте ұсыныс көп болды. Бірі – ферма меңгерушісі Бірлікті жіберейік десе, екіншісі – озат сауыншы Сақанды жіберейік деген пікір айтады. Біреулер өзінің досын, біреулер өзінің туысын атап жатыр. Бірақ қазір жұмысшы жетпей, жоспар орындалмай жатқан уақытта қалаға кісі жібере қою оңай шаруа болып па?

Осы кезде ауданнан келген өкілдің көзі есікке таяу оң жақ бұрышта мойнын ішіне алып, қорылдап отырған қара жігітке түсті. Ештеңеде жұмысы жоқ ұйқысын қандырып отыр.

Өкіл Бірліктің бүйірінен түртіп өзіне қаратты. Анау қалқиған құлағын өкілдің апандай аузына тосты. Әуелі Бірліктің мұрны түндегі жеген ет пен ішкен арақтың әсрінен борсып кеткен сорпадай күлімсіген иіс сезді, оған қоса құлағы:

- Мынау отырған кім? – деген тарғыл дауыс естіді.

Қарсы бұрышта қорылдап отырған қара жігітті көрсетіп өтыр екен. Меңгерушінің жүрегі зырқ етті.

- Бұл біздің ферманың күзетшісі Көбек деген жігіт.

- Өзі жұмысқа қалай?

- Ұйқыдан көзі бір ашылмайды.

- О, мінекей. Қалаға жіберуге осыдан лайық ешкім жоқ. Бұл кетсе ферманы жау шаппас.

Сонымен бір ауыздан келісілін, шешім шықты да, ертеңіне Көбек қалаға аттанып кетті.

Мерзімді уақыты өтіп, завод шығарған жаңа сауын аппаратының жұмыс процесіп үйренін қайтты. Өзімен

бірге жаңа аппарат ала келген Көбекті бүкіл ауыл болып қарсы алды. Ферма меңгерушісі қуанышты сәттің келгенін айтып, Көбектің келуімен құттықтады. Жаңа аппараттың жаңа табысқа жеткізетінін айтты. Сөзінің соңында қалада көргендерін айтып беру үшін Көбекті ортаға шақырған.

- Жолдастар, - деді көп ойланбай-ақ Көбек, - Жолдастар! Завод өте үлкен екен. Өте үлкен... – Ойын жинақтайын деген адамша маңдайын сипап желкесін қасып біраз тұрды.

Жұртта үн жоқ, Көбектің аузын бағуда. Ол болса асығар емес. Ернін сылп-сылп жалап, қысық көзін жыпық-жыпық еткізеді. Аузы-басын сүрткілеуі тым жиілеп кетті.

- Ей, не көрдің? Айтсаңшы!

- Елдің шыдамы таусыла бастады.

- Болсаңшы енді...

- Иә, иә. Завод өте үлкен екен. Бір шетінен бір шетіне көз жетпейді. Барысымен аралап шықтым... Кірген бетте оң жағыма қарасам – аллам сақтасын... Сол жағыма қарасам - керемет... Ал, тура алдыма қарасам – сұмдық-ай, айтуға тіл жетер емес....

Көбек тағы бөгелді. Бұл жолы ұзағырақ ойланды.

- Ойпырмай, осының бәрін есіне қалай сақтаған?! – Арт жақтан біреу айқай салды. Ду күлкіге кенелген жұрт тарай бастады.

Ертеңіне ертемен іске кіріскен Көбек ай бойы көк темірмен «айқасты». Заводтан әкелген аппаратты құрмақ болып жанталасқан әрекетінен ештеңе шыққан жоқ. Сөйтіп жүріп қыс та келді. Көбектің ұйқысы бәрібір қанбады.

Ал, ферма коллективі болса келесі жылы да сүт тапсыру жоспарын орындай алған жоқ. Оның есесіне металл сынығын тапсыру жоспарын артығымен орындап шықты...

АВТОБУСТАҒЫ ОҚИҒА

Жұмыстан келіп, жуындым да есіктің алдына шығып, демалып отырғанмын. Көршімнің кішкене қара келіншегі Сона домалаңдап жүгірін келе жатыр екен. Оның осы жүрісінің өзінен-ақ маңызды бір оқиғаның болғанын аңғару қиын емес. Екі танауы желбіреп, кішкене қысық көздері жымың-жымың етін, алға қарай ентелей түсуде. Менің де құмарлығым ұстап кетсе керек:

- Жайша ма, Сона? – дедім.

- Е, қайдан жай болсын.

- Не болыпты соншама? – Мен бұрынғыдан да ентелей түстім.

- Бүгін таңертең автобуста...

- Таңертең?.. Автобуста?...

- Иә, таңертең жұмыстан қалып бара жатқан соң асығып, аялдамаға қарай жүгірдім ғой. Сырт қалтама бір үш сомдық сала салып едім, қолыммен соның амандығын байқап қоямын. Іле автобус та келіп, мінін жүре бердім. Қалай тырмысып мінгенімді білмеймін, тыныс алуға мұршам жоқ, сығып барады. Қолымды қалтамнан шығармаймын. Ойым – үш сомдықты жоғалтпау.

Бір кезде автобус шайқалып кетті де, еріксіз қалтама салып тұрған қолымды суырып алып, ұстағыш темірге жармастым. Кісі көп-ақ дедім ғой, ұстамай-ақ қойсам да жығылмайтын едім, жан тәтті ғой, қалай ұстай алғанымды өзім де аңғармай қалыппын. Сол-ақ екен үш сом ақшам ойыма қайта түсіп, қолымды қалтама салайын десем – сұмдық-ай, жүрегім тас төбеме шықты. Менің қалтамда басқа біреудің қолы тұр. Жалма-жан тар қалтаға сығыстыра бар күшіммен қол салып, ананың қолын «қуып шығуға» тырыстым. Бірақ ана мықты да қолын ала қоймады. Айқайлауға ұялдым. Ойлап тапқан бір амалым – бөтен қолды мына тырнақтарымды батырып тырналай бердім. Ойым, әйтеуір, үш сомымды аман алып қалу.

Мен Сонаның қолына қарадым. Шынында да бір адамның жанын көзіне көрсетерліктей тырнағы бар екен.

- Сонымен не керек, тырналай бердім...тырналай бердім... Бір кезде жанымдағы жігітке қарасам – маған бедірейіп қарапты да қалыпты. Көзін алар емес. Қол соның қолы сияқты. «Сен болсаң жаныңды көзіңе көрсетейін» деп онан сайын өршеленін тырнай түстім. Сезіп тұрмын, қолы қан жоса болды.

Бір кезде аялдамаға да келдік. Сол кезде жігіт қолын суырып алды. Тұра қашуға ыңғайланған шығар деп ойладым да, мен қалтаның тұбіндегі ақшаға жармастым.

Бедірейіп тұрған әлгі жігіт әбден шыдамады-ау деймін, бір кезде мені қатты итеріп қалды. Мен есіктен шығып жатқан елмен қоса сыртқа қарай бір-ақ ытқыдым. Тегеуіріні мұндай қатты болар ма!

Сыртқа шыққан соң аман қалған ақшама қарасам - өз көзіме өзім сенер емеспін. Үш сомдықтың орнында бес сомдық кок қағаз пайда болыпты. «Япырау, бұл қайдан келді?» деп қолымды қалтама салсам – үш сомдығым орнында жатыр. Сөйтсем, артынан ойыма келді, өзімнің қалтам екен деп жанымдағы жігіттің қалтасына қолымды салып жіберіппін.

Әңгімесін аяқтаған Сона үйіне қарай жүгіре жөнелді.

ҰҚСАСТЫҚ

Кең көшемен талтаң басып келе жатыр едім, кенет алдымнан кездесе кеткен бөрікті жалпақ қара қолымды қос қолдап ұстап, қыса түсті.

- Сәлеметсіз бе? – деп мен де ілтипат білдіріп жатырмын.

- Ау, Мәке, хал қалай? Көрмегелі көп болды... – деп әлгі бастырмалатып барып, бажырайды да төбесінен біреу ұрғандай тынды да қалды.

- Ой, кешіріңіз.... Сіз Мәлтайдан аумайды екенсіз. Кешіріңіз.

Ол бұрылып жүре беріп еді, мен соңынан қуа түстім.

- Сіз мені кімге ұқсас дедіңіз?

- Мәлтайға.

- Аумай ұқсаймын ба?

- Аумайсыз.

- Мұрным да ұқсай ма?

- Иә, ұқсайды.

- Ол кішінің көзі де менкіндей ме?

- Дәл сондай.

- Осы «Мәлтай» деп тұрғаныңыз кім өзі?

- Тү-уу... соны да білмейсіз бе? «Зафотскоттың» бастығы ғой.

Бұрылып алып жүре бердім. Аңырайып анау қала берді. Төбем көкке екі-ақ елі жеткен жоқ. Дәл қазір бүкіл дүниеде жалғыз мен ғана бақытты жан сияқты едім.

Мына талпақ танау, мына жылан көз басқада да бар екен ғой. Оған да шүкіршілік. Дүниеде жалғыз мен ғана емес, маған ұқсас екеу екенімізді білгенде... Өзі анадай бастық болса... (Ар жағын айтпай-ақ қоямын).

Аяғым-аяғыма жұқпай желдей есіп салып келемін. Мына жаңалықты мұрным мен көзімнен «түк қоймайтын» Желеу сияқты құрдастарға жеткізгенше асықпын. Олардың «жуып жібер» деп бас салары да сөзсіз. Мейлі, одан қашар мен емес...

Ертеңіне кешегі ішкен арақтан басым шыңылдап, екінші татып алмастай болып келе жатқам. Қарсы алдымда талтая қарап тұрған жуан қарынды дәу сарыға тіреліп қалдым.

- О, Мәке, денсаулығың жақсы ма? Екі аяғыңды егеп басып, зорға сүйретіп келесің ғой.

Амандық-саулық жоқ тіке «сенге» көшіп. Оның кіммен шатастырып тұрғанын түсініп тұрмын. «Не де болса қызық болсын, сыр білдірмейін». Тап бір туған бауырым әскерден жаңа келгендей құшақтай алғым келді де, онымның ерсілеу болатынын түсініп, қолын қаттырақ қыса амандастым. Ептеп жағдайымның «келіңкіремей» тұрғанын айтып жатырмын.

- Ой, Мәке ана жылы өзіңмен кездесе алмай қалдық қой.

- Қай жылғыны айтасың? – мен нені айтып тұрғанын түсінбедім.

- Әлгі, көтерем ала тайыншаны жоғары сортпен етке қабылдатып едің ғой.

- Е, есіме енді түсті. Қолда тұрғанда аяймын ба?

- Сол жолғының есесін бүгін қайтаратын бір реті келіп тұр-ау деймін. Жүр. Мәке, мына жерде бір ыңғайлы жер бар.

Дәу сарының соңынан бұйдалаған тайлақтай томпаңдап еріп келемін. Адымы мұндай үлкен болар ма?! Оның бір аттағанын мен екі аттаймын.

«Ыңғайлы жерге» келдік. Күндегі жүретін жолымнан қисықтау, мен сирек келетін сырахананың бірі екен.

Бір-екі стақан ақанды «тіркемесімен» қоса «қызыл кезең» асырып, жағдайымызды түзете бастаған кезде екі жігіт келіп кірді. Орта бойлы дембелшесі менен көзін айырмайды. Жанымызға келіп тұрды. Ішіп алыпты.

- Немене танымай тұрсың ба? Бұл – «Зағотскоттың» бастығы Мәлтай деген жігіт. – Дәу сары мені таныстыра бастады.

- Е, бәсе... Өзім де шырамытып түр едім. Былтыр студент інімнен жетектетіп жіберген жайындай жайқалған ту сиырды «көкбақа» деп үшінші сортқа зорға өткізген сен екенсің ғой. Сол кезде қолыма түспей кетіп едің....

Дембелше жігіттің ашуланғанда бет-аузын түк басып кетеді екен.

...Басқаеы есімде жоқ. Бір кезде есімді жиып, көзімді ашсам – айналам апнақ. Сөйтсем, ауруханада жатыр екем. Басымды ақ дәкемен орап қойыпты. Мұныма да шүкіршілік. Егер ана дәу сары болмағанда, тірі қалуым екіталай екен.

Содан бері көшеде біреу қарсы кездесін, тіке қараса айналып өтіп жүрмін. Бүйтін ешкімге ұқсас болмай-ақ қояйын.

«НЕСАУА» ДЕСЕҢ

Жайлауда тұратын Сәндібай совхоз орталығына келіп, көше ортасында дүбірлете шапқылаи жүрді. Біреулер оған терезесінен, біреулер есік алдына шығын қарайды. Не гәп деген ойға келеді. Шопанның кок дөнсіі әбден терге малынып, ақ көбік болын кеткен. Адамдар енді ғана байқады, оның түрінен бір-екі стақанды қызыл өңештен асырып алғанын аңғару қиын да емес еді.

Бір кезде салып ұрып кеңсенің алдына келе қалды. Есік алдында бригадир түр еді:

- Оу, Сәке, мал-жан аман ба? Сізді таңертең келді деп еді, әлі жүрсіз ғой, отарыңызды кімге тастап кеттіңіз? – деді.

- Нешауа, жолдас бриґадир, балама тансырын кеттім, – деді атынан түсіп жатып.

- Нешауаңыз қалай, Сәке? Кеш болып қалды, баланың аты бала, остіп жүруге бола ма екен? Ит-күе бар дегендей, ойласаңызшы!

- Нешауа десе қойға қасқыр шаннайды десетіні қайда, - ден Сәкең көк дөненді бағанаға байлай бастады. Ыза болған бригадирдің үні қаттырақ шығын кетті.

- «Нешауа» емес! – ден дауыстан жіберді.

Құлағына сол жалғыз сөз тиген Сәндібай атына қайта мініп, шауып ала жөнелді. Тегі, ауылы-

на тартқан болса керек, көк дөненді борбайлан қамшылап барады.

Қас қарая ауылына жетсе, қой бір төбенің басында иірулі тұр. Қойды айналып екі көк ала төбет дамыл таппай үреді. Айтақтай-айтақтай даусы қарлығып, шырылдап баласы жүр. Сәндібай келген бойдан баласынан жөн сұрады. Ол қойға қасқыр шапқанын, алайда, малдың амандығын хабарлады.

Бүйіріш соға ентігін тұрған көк дөненнен жерге түсіп отыра кеткен Сәидібай әлдекімді балағаттан жатыр.

- Өзіміздің бригадирден ешкім де данышпан емес екен. Соның «нешауа емес» деген жалғыз өзі қамшы болып, шапқылап жеттім емес пе! Аузына келгенін айта беретін бағзы бір мылжындар сияқты ол да «нешауа» десе ғой, мен байғұс жайласып отыра беретін едім. Онда қасқыр қайта оралып, қойды қырын кетті еді. Байқайсың ба, нешауа емес деген сөз – әрқашан сақ бол деген сөз.

Әкесінің не айтып отырғанына онша түсіне қоймаса да, баласы әрқашан сақ бол деген сөзін құптағандай басын изеген еді. Екі көк ала төбет те бұлардың жанына келіп, құйрығын бұлаңдатып, Сәндібайдың жаңағы тұжырымын қостан тұрған сияқты.

ОСЫНДАЙ ДА БОЛАДЫ

Тоғызыншы класты бітіріп, каникулға шыққан күннің ертеңіне Майдан ескі велосинедін далаға алып шығып, жөндемек болды. Көптен бері қараңғы қорада жатып, тот басқан велосипед жөндеуге көнетін емес. Кілт-саймапдары да жоғалып қалынты.

- Ей, Қазкей, велосипедіңнің кілтін әкеліп берші, - деп сұрады қасында інісімен бірге отырған көршісінің баласынан.

- Жок, шаршап отырмын, - деді ол.
- Неменеге шаршайсың он метрге толмайтын жерге.
- Қойшы, ерініп отырмын.

Майдан баланың ойын біле қойды, адуын шешесінен қорқып отыр. Баласына велосипед сайманы керек болса, қайдан болсын тауып алатын. Болмаса жанын қоймай, Майданның велосипедінен бұратып алса да алатын. Өзінде барды өзгеге татырмайтын барынша сараң адам.

- Қазкен, бар, алып кел. Жүгір, Асан сен де бар. Екеуің жарысып барып алып келіңдер, - деп таяқшамен жер шұқып отырған алты жасар інісін қоса жұмсады.

Біраз үгіттегеннен кейін екеуі жарыса тұра жүгірді. Майдан өз ісімен шұғылданып кетті.

Әлгінше болған жоқ:

- Не болды, ей! – деген ащы дауыс шанқ ете түсті.

Жалт қараса Қазкен алдында, оның соңында қолында таяғы бар Асан жүгіріп барады. Ал, Қазкеннің шешесі үйден шығып келеді екен.

- Мына Сейіттің жаман ұлы қайтеді-ей! Өй, тәртіпсіз! Өзінен үлкенді таяқтың астына алып келе жатқанын. Тәртібі жаман түге, тәртіп көрмеген! – деп сойлеп тұр.

Қазкеннің шешесін корген соң Асан тұра қалды.

- Ынжық неме! – Енді өз ұлына ұрса бастады. – Қарашы, түйедей болып, қаршадай баладан қашқаның не болғаның. Өлтіреді ғой дедің бе! Мойнын жұлып неге алмадың, мойының үзілгірдің!...

Асанға жұдырығын түйіп:

- Екінші басшы осы үйдің маңын! Аяғыңды қырқайын... – деп ышқына шаңқылдап барып, ұлын қолынан жетектеді де үйіне кіріп кетті.

Асан болса басы салбырап, қолындағы таяғымен жолындағы тастарды ұрып келе жатыр. Көзінің астымен Майданға қарап қояды. Көз жанарынан кінәсіздік аңғарылады.

Майдан оны не деп жұбатырын білмей тұрып қалды.

ЖАРЫҚТЫҚТЫҢ ЖАЗАСЫ

Менің Сұлубикемнің естімейтіні жоқ. Қайдағы-жайдағының барлығын естіп, біліп жүреді.

- Білесің бе? – деді бір күні маған.

- Жоқ, - деймін мен аса мән бермей, оның бір «маңызды» мәселені біліп келіп тұрғанын сезсем де.

- Ей, ей! Мырзатаевты түрмеге тығып қойыпты.

- Мырзатаевың кім?

- Әлгі бізге румын гарнитурын кезексіз сатпай қоятын мебель мағазинінің директоры.

- Е, анау де. Байғұстың бала-шағасы қайтты екен?

Сұлубикем маған ала көзімен қарады.

Екі-үш күн өткен соң ол тағы бір жаңалық естіп келді.

- Қамысбек аварияға ұшырапты. Машинасы аударылып, ауыр жараланыпты.

- Әлгі жаңа көршіміз бе? Қап, обал болған екен.

- Обалың не айтып отырған. «Сауап» десеңші, жазда мына тұрған Қарасұңқарға өлгенше жалынғанда апарып салмаған еді ғой.

- Ә, солай ма?

- Солай! Міне, көрдің бе? Бізге көмек жасамаған адамның өзі сазайын тартады, - деп Сұлубикем біздің «қасиетімізден зауалдатқандарды» тізіп шықты.

Содан біраз уақыт өткен еді, бір күні Сұлубикем тағы да ентігіп жүгіріп келді.

- Естідің бе?

- Жоқ.

- Сен-ақ тас керең болып жүреді скенсің, Дәуіт шал қайтыс болыпты.

- Япыр-ай, ә! Жақсы адам еді жарықтық. Талайға келсе де ешкімнің көңілін жығып көрмеген.

- Не деп отырсың өзің?! Білесің бе, былтыр жазда біздің ақ бақай төбет бұрыштан шыға келіп, «арс» ете түекенде таяқпен бастан бір салғанын. Так что....

Ойпырым-ай, біздің Сұлбикеге дауа бөлмас. Сөз таба алмай отырып қалдым.

ТӘУІПТІҢ ШОШЫНҒАНЫ-АЙ!

Ауыз үйдегі төсекте жатқан шүйкедей шалды балашаға қоршап алыпты. Бәрінің жүзі үрейлі, науқастанып қалған Тәкеннен күдер ұзгендей. Үлкендері аяқ жағына, кішілері босағаға тақап жайғасқан. Жұдырықтай байғұс кемпір Тәкен ауырғаннан бері жақ жапқан жоқ. Әлдене дұғаны оқып, жалбарынып күбірлеп жүр. Қазір ала-көлеңке шак, қыстың қысқа күні батып бара жатыр.

Бір құшақ суықты өзімен қоса ала кірген Әшім науқастың қасына қарай өтті.

Әшім осынау он шақты үйдің емшісі еепті. Дәрігері жоқ ауылдың тақуасы. Совхоз орталығындағы дәрігерге хабар жіберілсе де әлі келмей кешігіп жатыр. Тәкен ойда жоқта науқастанып қалды. Денесі қызып, әлсін-әлсін талықсып, сандырақтай береді. Үрейленген балашаға жүгірін Әшімге барған. Ол жылқы іздеп кетіпті. Жылқыдан соғым әкелмек екен, кеткелі екі-үш күн болыпты. Содан Әшімнің оралғаны әлгінде ғана еді.

Тәкен түстен кейін тәуірлеу. Тыныштанып ұйқыға енген. Тек ептеп дем алған дыбысы ғана сезіледі.

Келе сала тамырын ұстап көрген тақуа басын шайқады:

- Қатты соққан екен... Алланың өзі жар болмаса. Бекем бол бәйбіше... - деп, аурудың аса қауіпті екенін ескерткендей болды.

Дұғасын күңірене оқып алды да, «Сүф!» деу үшін аурудың бетіне үңіліп бара жатқан Әшім кенет кілт тоқтады.

- Молдекеңбісіз? Қашан келдіңіз?.. Байталыңыз табылды ма? – деп, молданың даусынан оянған Тәкең әлсіз дауыспен үзіп-үзін сөйлеп, ақырын қимылдай бастады.

- Иә, аруақ, - деп ұшып тұрды інүйкедей кемпір пеш жанынан, шипа бола көр. Жар бол жалғыз....

Үйдің іші серпіліп сала берді. Бәріне де жан біткендей кимылға көшті. Келіні электр шамды жарқ еткізді. Баласы басын сүйеп отырғызды. Кемпірі көрпесін жайлады. Әшімнің не қуанғаны, не ренжігені белгісіз аурудың сауалына жауап та берместен, шапанының етегін беліне қыстырған беті есіктен шыға жөнелді.

Сірә, үй ішінің назарынан тыс қалғанына өзінше қыр көрсеткені болса керек. Ауруға үшкірген сайын «Ырымға жаман» деп ақтық алмай кетпейтін Әшім тақуаның мына қылығына үйдегілер қыран-топан күліп жатты.

«ҚОЙЫРТПАҚ»

Сабақ басталып кетті. Физика пәнінің мұғалімі Жантақбай әдеттегісінше үйге берген тапсырманы сұрап болды да, бір-екі балаға баға қойып, жаңа сабаққа көшті.

Оқушылар демін ішінен алып, тына қалды.

- Бүгінгі сабағымыздың тақырыбы «Қоспалар», - деді тактаға баттитып жазып қойып, сөйтті де жаңа сабақты түсіндіру кезінде бөгет болмас үшін ерніндегі насыбайын сұқ саусағымен іліп алып, бұрышқа қарай атып жіберді. Қоймалжың насыбай қоқым қағаздар салатын жәшіктің аузынан шығып тұрған жыртылған дәптер бетіне барып бүйідей болып былш ете түсті. Қыздар жиіркеніп, теріс айналды.

- Сонымен, «Қоспалар» дегеніміз мынау: сендердің ертеде байлардың қойшылары ішетін «қойыртпақ» де-

ген тағамды естулерің бар шығар. Ол тағам неден жасалады, кәне кім айтады?

Ешкім үндеген жоқ.

- Білмейсіңдер, әрине. Ол тағам сүттен жасалады. Оған құрт езіліп құйылады және аздап ашыған айран қосылады. Әбден піскен кезде саптыаяқпен біреуін сіміріп алған қойшының мұртын балта шаппайды. Соңсоң дыр-дыр қасынып, тойып алған қойшы маужырап ұйқыға кетеді. Осы кезде қойға қасқыр шапқанын да білмей қалады. Өйткені, бұл күшті тамақ, сонымен бірге өте дәмді болады.

Сол сияқты біздің өтейік деп отырған «қоспалар» да бірнеше құрамды заттардан тұратындықтан өте берік, мықты келеді. Мысалы: дюралюминий деген металды алайық...

Бұдан былайғысын оны ешкімде тыңдаған жоқ, бәрінің ойы сілекей шұбыртатын қойыртпаққа ауысса керек.

Оқушылар өз ойымен отырғанда мұғалім сабақ түсіндіріп болған екен.

- Кәне, «Қоспа» дегеніміз не? Кім айтады? – деп жаңа сабақты пысықтамақ болған Жантақбайдың дауысы шәкірттерді қайтадан класқа әкелді.

Класс тым-тырыс. Ешкім қол көтере қойған жоқ.

- Қане, сен айтып жіберші, Уәлиев. Жаңа сабақты қалай түсіндің екен көрейік.

Жел сөзді судай сапыратын Сардарбек тікелей қойыртпақтан бастады.

- Уәлиев, конкретно сөйле! Мысалды өз ойыңнан келтір. Дайын мысалға жармасудан аулақ бол, - деп мұғалім оны тыйып тастады.

Сардарбек бөгелген жоқ, бұрышқа барды да дәптер бетіне жабысқан ұстазының насыбайын қағазымен көтеріп алып, оқушыларға көрсете:

- Міне, мынау насыбай. Мұны бәріміз де білеміз. Бұл әуелі уақ күл болады. Оған темекі қосылады, еп-

теп қалампыр салынады. Жақсылап үгіп болған соң аздап су құйылып иленеді. Яғни, «Қоспа» дегеніміз осы. Өйткені мұның құрамында бірнеше түрлі элемент бар. Ең аяғы ағайдың сілекейімен мына қағаздың бетіне мықтап жабысып тұр. Мынау нағыз көкжасыл күшті насыбай. Мұндай насыбайды біздің ауылда Дүйсен ақсақал мен біздің ағай ғана ерніне салады.

- Сонымен, - деді мұғалім.

-Сонымен, қоспа мықты болады, - деп тұжырымдады Сардарбек.

- Жаңа сабақты шәкірттердің бәрі де жақсы түсінді. Өйткені өзінің сабақ түсіндіру методына өте риза болса керек, сирек қоятын «бестігінің» бірін Жантақбай Сардарбекке «құрбан» етті.

БІР ЖАРТЫНЫҢ ӘЛЕГІ

Мағазиннің бұрышын айнала беріп, әлгі алған жартымызды Жақан екеуміз қағып алғанбыз. Олай-бұлай жүріп, көшеде ешкім кездесе қоймаған соң үйге келдік. Оны-мұныны біраз әңгімелеп отырған соң, ұйқымыз келіп, екеуміз екі диванға қисайып қалыппыз.

Бір кезде ұйқылы-ояу көзімді ашып қарасам, Жақан етпетінен түсіп жатыр, бет-аузын жастыққа тығып алыпты.

Тұншығып қалар деп шалқасынан аударып жатқызып едім, қайтадан етпетінен аунап түсті.

«Ажалыңнан бұрын өлейін деп жатырсың ба?» деп қайтадан аударып жатқыза беріп едім, жағымнан «шарт» еткізіп тартып жіберді.

- Ей, тұншығып өлейін деп жатырмысың? – дедім жағымды сипалап.

- Сайқалданбай кет! – деп теуін кеп жіберді. Бүйірім оңбай қалды.

Ашуланғаным соншалық – жатқан жерінде үстіне қарғып мініп, басқа-көзге төпелеп жатырмын. Бірдене деп жүрміп, не айтып, не қойғанымды да білмеймін.

Бір уақытта есім кіре бастады-ау деймін, қарасам мойынынан қылғындырып қысып алыппын, ана байғұс қыр-қыр етеді. Қарысып қалған қолымды зорға босатып алдым.

«Мына пәлені өлтіріп алып, маскара бола жаздадым-ау» деп ойлап, жанына отыра кеттім.

Жақан ашудан булығып қап-қара болып кетінгі, жатқан бойы кеудешесінің ішкі төс қалтасынан бір шөлмекті суырып алды. Екі көзім шарадай, ұрып жіберер ме екен деп жасқанып шегініп барам.

- Мә, іш мына ит ішкірінді, - деп алдыма сылқ еткізіп толы шөлмекті тастай салды.

- Ой, мұның не? – деймін мен, түкке түсінбей аңтаңмын.

- Іш деймін мен саған! Осы ғой сені тыныштандырмай жүрген, - деп өкпелеген баладай теріс аунап түсті.

Сөйтсем жаңа мағазинде екі шөлмектің бірін маған көрсетпей қойнына сүңгітіп жіберіпті ғой сабазың. Соны қызғанып, етпетінен жатқан екен.

Біресе бүлдіріп, біресе күлдірген қайран жарықтық-ай. Рахаттанып отырып бөліп ішіп, қайтадан татуласып кеттік.

ТОРЫБАЙДЫҢ СӨЗІНЕ СЕНЕМ ДЕП...

Мен шылым да шекпеймін, «ақанды» да ауызыма алмаймын. Дегенмен анда-санда салқын сырамен шөл басатыным бар. Кейде көбігі аспанға атқан салқын сусынға аңсарым ауып, сыраhanaға келгенде темекінің ащы түтіні қолқамды қауып, көзден жас ағызатыны жайсыз тиіп-ақ жүр. Тобылғы торы сыраның белгісіз сиқыр күші мені сонда да баурап тұрады. Сондай бір

жолы бір-екі саптыаяқ сыраны дем алмай-ақ сіміріп алған соң ғана ащы түтінге көңіл аударып, жан-жағыма бажайлап қарап тұрғам. Сол-ақ екен жаныма келген дембелше жігіт:

- Темекіңіз жоқ па? – деп сұрады.

- Жоқ, - дедім мен. – Темекі тартпаушы едім.

- Қиын екен, - деп ол бұрылып жүре берді.

- Несі қиын?

Ол тоқтады.

- Шылым шекпейтініңізді айтам. Өзі шылым шекпейтін адамның осындай жерде тұруы кімге оңай болсын. Бір кезде мен де тартпайтынмын. Үйренін алдым.

Кенет бір ойдың ұшқыны менің де басымда жылт ете қалды. Жан-жағыма қарасам – айнала тұргандардың көпшілігінің аузында қызарған от көрінеді. Еміне сорып, рахаттанып отыр. Осылардың да бір кезде «үйреніп алғанына» көңілімде титтей де шәк қалған жоқ.

Менің жанымнан бір орын босап еді, әлгі дембелше жігіт орналасып алды. Күні бойы сол орынның босауын күткен адам сияқты әлдекімнен сұрап алған темекісін сора түсіп шанияды. Өзі бір сөзшең екен. Аузы-ауызына жұқпай сөйлеп отыр. Біраз мәселенің басын қайырды. Мен Торыбаймен осылай таныстым.

Әр нәрсені сөз етіп отырған Торыбай темекі жайына тағы айналып соқты. Тап бір темекі тартудың төрт айлық курсың бітіргендей білгішсиді.

- Темекі тарту керек. Бұл жарықтықты қазір қыз-келіншектер де тартады. Қолға алсаңыз болды, оп-оңай игерін кетесіз.

Торыбайдың «жарықтық» деуіне қарағанда темекінің үлкен қасиеті болуға тиіс-ау деп шамаладым. Тұп-тура екен. Ойлағанымдай болды.

- Темекінің қасиеттері көп қой. Бір тал темекі тартсаң – көкірегің кеңіп, сарайың ашылып сала береді. Атап айтқанда – ұйқыны қуады, ашуды басады, басыңды жазады, жүйкеңді түзейді...

Айтиақшы, бұдан басқа негізгі үш қасиеті бар. Керек бола соны да айтып берейін.

- Айтыңыз, айтыңыз...

Бағанадан білгім келіп, құлшынып отырғанымның өзі сол еді.

- Темекіні кои тартқан адамда үш түрлі қасиет пайда болады. Бірінші – ит қаппайды, екінші – үйіне ұры түспейді, үшінші – қартаймайды.

Екі қалтамды темскіге теңдеп алып, үйге қарай аяндап келемін. Әлгінде Торыбайдан біраз «жаттығу» үйреніп едім, енді соны қайталауым керек. Темекі тартуды үйреніп алуға әбден бел будым. Осыншама «онерден» кенже қалғанымға іштей өкініп келемін.

Ана жылы көріні үйдегі шибарқыттан балағын шидей қылып шалбар киген Шектігүл де: «Шылым инекнейтін жігітті жаным сүймейді», - ден жанына жолатпап еді-ау. Сірә, темскінің қасиетін ол да жақсы білген ғой. Сондықтан да ит қаппайтын, үйіне ұры түспейтін және қартаймайтын күйеуге тигісі келген ғой. Міне, көрегендік деген осы да.

Әсемгүлімнің де үйде жоқ болғаны мұндай жақсы болар ма. Демалыстан оралғанда мен оған үлкен сыйлық жасайтын болдым. Диванға қисая кетін, ал будақтатайын. Әуелде біраз қиқылдап, қиналғаныммен табандылықпен жасаған «жаттығуым» нәтижесіз болған жоқ.

Бір күні жұмыстаи келісімсі күндегі әдстімше кок түтіпді бұрқыратып жатқам. Есіктің қоңырауы шылдырады. Ашсам - өзімнің Әсемгүлім. Демалыстан қайтқанда дабыраламай осылай үн-түнсіз жетін келетін әдеті. Қапсыра құшақтан алып, көк түтіннің араеымен айналдырып әкеттім.

- Мынау не түтіп?

- Темекінің түтіні ғой.

- Оны кім тартты?

- Мен...

- Не дейсің? Не деп тұрсың, ей! Өзіңнің есің дұрыс па?! Темекі тартқаның не болғаның? Ажалыңнан бұрын өлейін деп пе едің?

Қолымды итеріп тастаған Әсемгүлім есік-терезені ашып, үйдің ішін желдетіп жүр. Ауызы тыным табар емес.

- Шылым шеккендер қоя алмай жүрсе, бұл өле алмай әлек екен ғой.

- Темекі пайдалы дейді ғой білетіндер...

- Кім айтты саған пайдалы деп? Қане, айтшы...

- Торыбай айтты.

- Торыбайың кім еді, маскара-ау?

Мен болған жайды, темекінің қасиеттерін айтып бердім. Сол-ақ екен Әсемгүлімнің ішегі қатқанша күлді дерсің. Не істерімді білмей қалдым. Есім шыға бастағанда өзінің тілге келгені жақсы болды.

- Қожанасырдың сарқытын ішкен аңқауым-ау, сөйтіп елдің алдауына түсесің де жүресің. Білмейсің бе – тыңда. Мен саған түсіндіріп берейін. Темекіші адамды ит қаппайтыны рас. Өйткені, ол тез ауырады да, белі бүгіліп, қолына таяқ ұстайды. Таяқ ұстаған адамды ит қаппайды. Ұры түспейді дегені де дұрыс. Шылымды шеге-шеге тесік өкпе – көксау болған адам түнімен жөтеледі. Адам жөтеліп жатса – әлі ұйықтамаған екен деп ұры қорқады. Ал шылымшы адам ана дүниеге ертерек аттанады. Қартаймайды дегені сол. Түсіндің бе, миғұла, кеше?.. Мұны Торыбай емес, халық айтқан, ертеде-ақ... Соны жаңа естідің бе?

Төбе құйқам шымырлап кетті. Енді болмағанда о дүниелік болып кете жаздаған адам сияқтымын. Үрпип мен отырмын. Әсемгүлім болса әлі сөйлеп жүр. Жаңағыдай емес, бірте-бірте дауыс ырғағы қатайып, екніні үдеп барады. Жалынып-жалпайып, темекі шекпеуге ант су ішін, әрең қойғыздым.

Содан бері Әсемгүлге берген антымды әлі бұзған емеспін. Темекі көрсем теріе айналам. Сыраhanaға да басымды сирек сұғатын болдым.

СӘЛИЛАШ

Тергеу абақтысының камерасы. Қамаудағы екі адам сөйлесіп отыр.

- Ей, сен неғып отырсың?

- Өзің ше?

- Айта отырсаң етті, босқа отырғанша, уақыт өтсін.

... Біраз үнсіздіктен соң бастады ол әңгімесін.

- Бір күні біздің мекемеге бір жас жігіт бастық болып келді. Келгеннен жылы шыраймен елді бауырына тарта келді. Өзім қоймашы болғандықтан, қолтығына әуелі мен келіп кірдім.

«Мынау жеңгейге» деп, немесе «сіздің үйдегі замандасқа» деп сәлем-сауқат жіберін, жақсылап танысып алдым. Өзім сияқты жас жігіт, қатар жүргеніме қарсы болмады. Сөйтпін, бастығым Мақанның үйіне жні баруды шығардым. Өз есебім өзімде – сұлу қарындасы бар екен, соны қағып түсіру. Өйтіп-бүйтіп Сәлиланы өзіме тарта бастадым. Киноға шықырып, ресторанға апарып, күн құрғатуды қойдым. Ағасы да «кет әрі» емес сияқты.

Бірақ менде зәре жоқ. Өйткені, дефинит тауарға ұмтылған тұтынушыдай, Сәлилаға ынтыққан менен гөрі сұңғақ та, сылқым жігіттер баршылық екен. Бар емес-ау, анталап, тұс-тұстан шабуылда екен. Әсіресе, қауіп төндірген анау бір жылпың қара болды. Сүйріктей сұлу «Волғасымен» дүркін-дүркін шабуылға шықты, бірақ оның да бетін қайтардым. Мына жақтан сылбыр сары шығып еді, оны да тойтарып тастадым.

«Қайта шапқан жау жаман» дегендейін қайта айналып соққан жігіт те жаман екен.

Бірде Сәлиланың жылпың қараның «Волгасына» отырып жатқанын көріп қалдым. Бар екпініммен тұра ұмтылып едім, не керек жете алмадым. Ол қайқайып кете берді, мен аңқиып қала бердім.

Ертеңіне Сәлилаш өзі келді пәтеріме, есігімді тықылдатып. Түшімен ұйқы көрмей, күнімен нәр тат-

пай, ашудан теріме сыймай жүрген басым, кешегінің бәріп қолма-қол ұмытып кеттім. Сәлилашты ресторанға қарай қалай сүйрей жөнелгенімді өзім де байқамай қалдым.

Көзіңіз жамандық көрмесін, сонан кейін ешкім шабуылға шыққан жоқ. Қақпасын доптан қорғаған қақпашыдай Сәлилашты ешкімнен қорғағамын жоқ. Өзі келіп торға топ етті. Бірер күнде тойымыз да болды. Дүрілдетіп өткіздім. Ойы да, қыры да жиналды. Қайнағам да қарап қалған жоқ. Оның бар көмегі сол болды – қоймадан қанша алсам да қолымнан қақпады.

Ревизия болмағанда...

Осы кезде құлпы сылдырап, ауыр есік сықырлай ашылды. Ар жағынан көріпген милиция сержанты:

- Күдікті Өрпеков, тұрыңыз. Тергеуіңе барасыз, деді қатаң түрде.

Созбалаңдап анау орнынан тұра бастады.

... Камераға қайта оралған Өрпековтің ойынан тергеуші ұсынған тілдей қағаз кетпей қойды. Онда «Қиқым! Бір танысым арқылы Қырымға жолдама түсірдім. Ертең жүремін. Хош, сау бол!» деген сөздер жазылған еді. Өны тергеуші іске қоса тіркеп қойды.

«СЫНАДЫМ»

Цех бастығы шақырды. Бардым. Кабинетінде жалғыз екен. Қасындағы орындықты нұсқап, жылы жымыды.

- Мәке, осындағы беделді маетерлердің бірісіз. Сіз болмасаңыз құритын түріміз бар. Бүгінгі жиналысқа трест бастығының өзі қатысатын көрінеді. Біз оған қалай қайта құрылып жатқанымызды көреетейік...

Үндемей тыңдап отырмын. Бастығым біраз мәселенің басын шалды. Сайын келгендсгі сөздің токетері – жиналыста меің шығын сөйлеуім керек және жай ғана емес, директордың өзін сынауым қажет.

- Менен басқа сөйлейтін ешкім жоқ па?

- Бар ғой... Бірақ қоғамдық ұйымдар сізді лайық көріп отыр. Және де сіз бастығымыздың кемшіліктерін жақсы білесіз...

Ақыры келістім. Жиналыста сөйледім. Директордың кемшілігін айтып сынадым. Созіме трест бастығы риза болған сияқты. Оның еесіне директорымыз қабақ түйе қарады. Директордың түрін байқаған цех бастығы да мені ала көзімен атып жібере жаздады.

Ертеңіне нех бастығы тағы шақырды. Келдім. Кабинетте тағы бір-екі адам отыр. Босаға жақтағы орындықты нұсқады. Жүзінде кешегі жылу жоқ.

- Сіз қайта құрудың не екенін білесіз ғой. Білсеңіз сол – сіз қайта құруға сәйкес құбыр жасау учаскесіне слесарь болып барасыз...

Үн шығаруға шамам келмей отырып қалдым. Ол мұны өзіңше түсіпген болуы керек. Алдындағы телефонды алып, директормен сөйлесіп жатты. Оның не айтқаны қазір есімде жоқ, тек «қайта құруға сәйкес...» деген сөзі әлі күнге дейін құлағымда тұр.

«ДИАГНОЗ»

- Сен бір кезде мал дәрігері емес не едің?

- Е, біз не істемедік.

- Мұның не енді, «заправщик» болып майланын жүргенің?

- Болайын деп болды дейсің бе?

- Енді неге шықтың?

- Шығайын деп шықты дейеің бе?

- Айтсаңшы қақсамай онан да, қалай шықтың?

- Олған малға өз ойымнан «диагноз» қойдым.

- Е, мынауың қызық екен.

- Қызық болғанда қандай, бір шопан он күн мас болып, бірнеше қойды аштан өлтіреді ғой. Отарына келін әлгі қойларды сойып кеи жіберсем ішінде бір түйір шөп

жок. «Шөи жоктықтан өлген» ден актыны жаеан жібердім. Витамин жетіснейтіп ауруды «авитаминоз» деген сияқты ауруы «асеноз» деи қондырдым. Яғни, ішегінде бір тал шөн жоқ деген сөз.

- Янырай, ә... Оның қай шонан еді?

- Оны не қылайын деп едің? Мына Сарышоқыдағы қайынағам, ал керек болса... Одан соң мына Қарашоқыдағы қойшының баласы мініс атын кешке дейін шапқылап, зорықтырып өлтіріпті. Оған да «быстрый бег» деп жаза салдым.

- Сонсоң не болды?

- Сонсоң сол, қалғанын озің көріп тұрсың ғой.

«ТҮГЕЛ АЛЫП ҚОЙЫҢЫЗДАР...»

Көн адам қатысқан бір жиналыста Сәлім мінберден есен беріп жатса керек. Таңертеңнен кешегі ішкен арақтан басы ауырып, тамағы құрғап, арқаesy шым-шым терлеген Сәлім графидегі суды стақанға құйып алып, дірілдеген қолымен аузына апара берген. Осы кезде жиналыс басқарушысы:

- Иә, келешекте мұндай жағдай болмас үшін не істеуіміз керек? – ден сұрақ қояды Сәлімге, жіберген кемшілігін есіне салып.

- Келешекте ондай жағдайды болдырмаймыз, Сәлім стақанды аузына апара бере тоқтап қалды.

- Сөзіңді бересің ғөй...

- Бергенде қандай, - озын тост көтеріп тұрмын деп ойлап қалса керек, - ал, сол үшін түгел алып қойыңыздар, - ден стақандағы суды түгелдей қағып салды.

Жиналған жұрт қыран-топан күлкіге кенелді де қалды. Жиналыс бастығы ашуға қатты булықты.

- Безобразие...Мұндай адамды біздің комиссияның мүшесі етін қалдыруға болмайды. Шығару керек!...

Содан бері Сәлім ешқандай комиссияға мүше емес.

«ЖАНЫМДЫ ДА БЕРЕМІН...»

Бір кезде Сәлім қаладағы дударбастармен күрес одағына да мүшелікке де кірмек болған.

Екі-үш ай бойы одақтың Жарғысын жағтайды. Қабылдайтын күн жетін, алқа-қотан жиналғандардың алдына шығатын уақыт та келген. Міне, екі самайдан тері сорғалап, топ алдында тағы тұр. Жан-жақтан анталаған жұрт. Қойылған сұрақ. Сәлім бәріне жауап беруге тырысуда, кейбірі жауапсыз да қалып жатыр.

- Темекі тартуды қоясың ба? – дейді бірі.

- Қоямын, - дейді Сәлім.

- Арақты ше? – дейді екіншісі.

- Татып алмаймын.

- Қыздарға қырындағанды.... – Арт жақтан біреу шіңк етті.

- Екіншіде қыз ауылының маңынан баспаймын.

Тағы да сұрақтар қойылып жатыр.

- Тек мүшелікке қабылдасандар болғаны, керек болса жанымды да беруге бармын. – Сәлім әбден қиналды.

Бұл сөз отырғандарға түгел ұнады. Бір ауыздан мүшелікке қабылдауға келісті. Осы кезде қыздардың бірі:

- Енді не үшін жанын бермек екен, соны айтсын, - деді.

- Айтты ғой, болды енді. Сұрақ тоқтатылсын.

- Жоқ, болмайды. Менің сұрағыма жауап берсін, - деп қасарысты әлгі қыз.

- Жауап берейін, - Сәлім орнынан көтерілді. – Бұл одақтың мүшелері арақ ішпейді, темекі тартпайды екен. Тіпті, қызға да қырындауға рұқсат жоқ. Маған ондай өмірдің не қажеті бар? Сондықтан жанымды бермегенде оны мен қайтейін. Беремін жанымды...

- Ей, мынау не деп тұр ей?! Байқайсындар ма, мынау біздің Жарғыға қарсы ғой. Жоқ мұны біздің одаққа қабылдауға болмайды, - деп жиналыс төрағаеы ашуға булығып қалды.

...Ақыры Сәкең бұл одақтың да мүшелігіне өткен жоқ.

«ТӘЛІМІ» МОЛ ТӘЖІРИБЕ

Құрылысшылар даярлайтын училищенің бірінде құрылыс материалдары жөнінде сабақ өтіп жатқан. Мұғалім кірпіш туралы сөз бастады. Сол-ақ екен Сәлімбай қолын шоңайтып:

- Ағай, сол кірпіштің қалай жасалатынын әуелі көзбен көрелік, сонда түсінікті болады ғой, - дегені.

Оқытушы оның сөзін құп алып, шәкірттерін Ақтас кірпіш заводына ертіп келген. Сөйтіп, ол тәжірибе сабағын өндірістік буынның ең алғашқы процесінен бастаған.

- Міне, мынау топырақ пен ұсақ тастарды үгітетіп біліктер, - деп ол шәкірттерге қараса – олар сылқ-сылқ күледі.

Сөйтсе, жаңа байқады - әлгі біліктер босқа айналып тұр. Ірі тас болмаса, уақтары сол қалпында өтін кетіп жатыр.

- Ештеңе етпейді, балалар. Жүріңдер енді қалыптау жұмысын көрелік.

Сәлімбай қу тағы да шиқ-шиқ күлді.

- Ей, неге күлесің?

- Жай, ағай. Мына кірпіштер Мәндібайдың малақайы сияқты екен.

Қараса – шынында да қисық. Ертінді қосындысының құрамында қиыршықтас көп болғандықтан қалыптаушының қиятын сымы жиі үзіледі де, қиылып шыққан кірпіштің геометриялық формасы сақталмайды.

Бұдан соң олар кептіру бөлімшесіне келген. Оқытушы әңгімесін енді жалғай бергенде әлгі бала тағы да сылқ-сылқ күле бастады. Бірдеңе болғанын сезген мұғалім аңдап қараса – кептіру пешінің ыстығы қалыпты температурадан 30 градус кем. Бірақ кірпіш кептіріліп жатыр.

Мына заводтан көңілі қалған оқытушы шәкірттерін № 3 Қарағанды кірпіш заводына бастай жөнелді. Мүмкін, шәкірттерге тәлімі мол тәжірибелі істі сол жерден көрсетермін деп ойлаған. Бірақ, ойлағанындай болмады. Мұндағы жағдай Ақтас кірпіш заводындағыдан да сорақы болып шықты.

Кірген бойда жалғыз Сәлімбаев емес, бүкіл бала күлкіге кенелді. Өйткені, мұнда шикі кірпішті дұрыс реттелмеген, жартылай автомат қияды екен. Мұнда қалыбына ұқсамайтын кірпіштер шығып жатыр. Кептіру бөлімінде де солай.

- Бізде кірпіш күйдірудің технологиялық режимі әлі жасалып біткен жоқ, - деп «түсіндірін» жіберді емесна мастерлері Л.Данченко мен Л.Клименко.

Сапа жайын сұрамақ болып сыртында «Техникалық бақылау бөлімі» деген жазуы бар есікті ашқан. Сойтсе, бөлім бастығы А.Швайцер терлеп-тепшіп шай ішіп отыр. Ақтас кірпіш заводындағы техникалық бақылау бөлімінің бастығы Г.Гончарова көзге шалынбап еді. Оның да осылай бір еалқын саяда рахаттанып шөл басып отырмағанына кім кепіл.

Ақтас кірпіш заводының директоры Г.Арсланов өзін де екен. Бұл кіргенде телефонмен сөйлесіп жатты. Соз әлпетіне қарағанда, №3 кірпіш заводындағы өзінің әрптесі Г.Абашидземен еөйлесіп отырған сияқты.

- «Брак өнімін шығару жөнінен жарысқа түсейік» дейсіз бе? Жарайды. Жарыссақ, жарысайық. Біз сізден қалыса қоймаспыз... Немеңе, «Шығарған өнімнің 22 проценті брак болды» дейсіз бе? Біз де соған жетіп жығыламыз. А-а? Өткен бес ай ішінде? Қанша? «Мемлекетке 1 миллион 352 мың дана кірпіш берешек болып қалдық» дейсіз бе? Түк емес. Бұл көрсеткішті біз де асыра орындайық деп отырмыз...

Оқытушының одан әрі тыңдауға шыдамы жетпей, кабинеттен шығып кетті.

1986 ж.

ӨГІЗ ТЕРІСІН ЖАМЫЛҒАН «БАТЫРЛАР»

Жолбарыс терісін жамылған батыр болғанын бұрыннан жақсы білсіміз. Оны грузиннің ұлы ақыны Шота Руставели ертеде айтып кеткен. Ал енді Ильич ауданының Борисов атындағы совхозында да өгіз терісін жамылатын батырлар бар екен. Сіз әрине, бұған сенбеуіңіз мүмкін. Айтқан сөзіміздің бір өтірігі жоқтығына шүбә келтірмеңіз.

«Өгіздің терісін жамылмайды» дейсіз бе? Жамылғанда қандай. Наибасаңыз аудандық тұтынушылар қоғамы дайындау кеңсесінің директоры М.Максимовтан сұрап көріңіз.

Аудан совхоздары өткен жылы 762 ірі қара мал терісін кем тапсырды. Өл терілерді үстіне жамылды ма, әлде астына төседі ме, оны Максимовтың өзі ғана біледі. Әйтеуір, бір шикілік бар скендігінде дау жоқ. Совхоздағы тері шикізатын жинаушылар аудандық дайындау кеңсесіне 3690 тері тапсырып, 4265 теріге квитанция толтырған. Мұны қалай түсіпуге болады? Әлде қарапайым арифметиканы білмей ме? Сонда жалпы құны 3243 сом тұратын 710 тері қайда кеткен?

- Оны қоймада тұрғанда тышқан жеп қойған, - дейді Максимов шімірікпестен.

Басында нанып қалдық. Артынан ойлан қарасақ, Иванов аудандық дайындау кеңсесі қоймасының тышқандары үлкен бе, әлде тансырылған өгіз терілері кіші ме соны түсіне алмай дал болдық.

Үстіне ондап-жүздеп тері жамылатын «алыптың» бірі дайындаушы О.Қуанов болып шықты. Ол Борисов атындағы совхоздан өткен жылдың май тоңазымас жазында, яғни 29 тамыз күні №073379 квитанциямен 95 сом 36 тиынның 29 терісін қабылдаған. Бұдан соң қоңыр күзде, яғни 31 октябрь күні №897903 квитанциясымен 384 сом 60 тиынның 89 терісін қабылдаған. Сойтіп, жалпы құны 479 сом 96 тиын тұратын түсінде

көрмесе, өнінде көрмеген 118 теріге жалған документ жасаған.

Сіз оны айтасыз, тері дегенің не екенін білмейтіндер де бар. Қара тонды үстіне, қара етікті аяғына киіп, қайқайып жүргенді кім жек көрсін.

- Сиырдың терісінен тон тікпейді, - деп дауласа кетуі әбден мүмкін совхоздың бас мал дәргері Б.Шумановтың. Оған қосылуға болар. Бірақ шаруашылықта өлім-жітімге ұшыраған және сойылған 415 сиырдың терісі мен арғы жылдан қалған 43 теріні қосып, барлығы 458 тері тапсырғанның орнына тек 334 теріні ғана мемлекетке өткізгеніне келісуге болмайды.

- Ал, осы тері шикізатын игермеудің салдарынан совхоз қанша шығынға батқанын білеііздер ме? – деп сауал қойдық.

Ешқандай жауап болған жоқ. Бас мамандардың мұны білмеуі де мүмкін. Ал біз білеміз. Айтатын болсақ – совхоз мемлекетке теріні төмен сапамен өткізудің және 178 теріні мүлде тапсырмаудың салдарынан 11386 сомға шығынға ұшырап отыр.

Терінің не екенін енді түсінген боларсыздар, құрметті оқырман.

- Япыр-ау, бұл нағыз ойланатын мәселе екен. Шынында да тері дегеннің өзі таптырмайтын зәру дүние екен ғой. Әсіресе, тиын-тебен табудың оңай жолына айналған, - деп сіз еріксіз ойға қаласыз.

1986 ж.

ҮЙ БӨЛУДІ ҮЙРЕНУ

Немесе Шахтинск қаласына шағын экскурсия

Жолаушылар мінген автобус қалаға кіре бергеннен-ақ жол бастаушы сайрап қоя берген. Қаламен таныстырып келеді. Қатарласа сап түзеген үйлер мен

кәсіпорындар туралы айтып, жақ жаппайды. Бірақ оның бәрі тез жалықтырып жіберген болу керек:

- Қалада қандай жаңалық, жақсы іс-тәжірибе бар? Сонымен таныстырсаңыз, - деп отырғандардың бірі сұрақты төтесінен қойды.

- Рас, рас... Иә, сөйтіңіз, басқалары да оны қостап кетті.

- Жаңалық деген толып жатыр, - деп бір мүдірді де, - кейінгі кезде үй бөлу ісінде кейбір жаңалықтар пайда болған, сол туралы айтайын, - деп жол бастаушы сөзін одан әрі жалғастырды.

- Осында Саран шахта-құрылыс басқармасы деген мекеме бар. Үлкен мекеме. Оның А.Криворучко деген бастығы өтініштерді тіркеуді қажет санамайды. Кейбіреулердің үй-жайына тексеру актісін жасамай-ақ жаңа үй бере салады. Кезекте тұрғандардың тізімін ешбір негізсіз өзгерте беру оған түкке тұрмайды.

Ал, мына оң жақта көрінген «Долинскшахтопроходка» басқармасы. Мұның бастығы А.Данченко болса, келіп түскен өтініштерді тіркеу, оның күнін белгілеу деген сияқты «ұсақ-түйекті» қажет іс деп таппайды. Мұнда ондай журнал да, оны тіркеп отыратын жауапты адам да жоқ. Сондай «жаңашылдықтың» салдарынан Шахтмайер деген проходкашы кезектен тыс жаңа пәтерге ие болып шыға келді.

Иә, Шахтинск қаласында «жаңа әдіс» бойынша пәтерге қарық болып жатқандар аз емес. Солардың бірі – үй құрылысы комбинатының мастері Волкова деген адам, Ол комбинаттың әкімшілігі және кәсінодақ комитетінің шешімі бойынша 1981 жылы тұрғын үй алудың кезегіне қойылған. Шын мәнінде шешесінің үйінде тұратын, тұрғын алаңы санитарлық нормаға сай болса да, «бөтен біреудің үйінде пәтерде тұрады» делінген акт жасалған. Сөйтіп, оған 1984 жылдың желтоқсан айында жеке пәтерге ие болғандығы жөнінде ордер тапсырылды. Оған пәтер бөлуге үй басқармасының

қызметкері Кинева дегеннің берген жалған анықтамасы көмектесті. Ең бастысы – қазір бұл үйде Волкованың өзі тұрмайды. Мұндай «жаңалыққа» сіздер қалай қарайсыздар?

- Тамаша «жаңалық», үйренетін іс, - деді экскурсанттар жаппай бірауыздан.

- Саяхатты одан әрі жалғастырамыз, жолдастар, - деді жол бастаушы. – Ендігі танысатындарыңыз №82 жолқұрылысы басқармасының бастығы Ю.Мальчушкиннің «жаңалығы». Ол Саран қаласында жеке меншік үйі болса да, «жатақханада тұратындығы жөнінде» жалған анықтама әкелген Райц деген қызметкерге үй алуға құжат берген.

- Тамаша екен!?

- Тамаша болғанда қандай! Қалада жалған документ жасаудың «шеберлері» көптеп саналады. Олар кәсіпорын басшыларының осал жерін дәл таба біледі. Мысалы, «Қазақстан» шахтасы директорының орынбасары Я.Николаевтың қырсыздығын Лобанов деген проходкашы тамайна пайдалана білді. Ол № 5 тұрғын үй-пайдалану учаскесінің бұрынғы бастығы А.Сәкімовтен жалған анықтама әкелді. Анықтаманы ешкім тексеріп жатқан жоқ. Лобановтың отбасында қанша жан тұрған, үйінің аумағы қанша – онда ешкімнің шаруасы болмады. Нәтижесінде Лобанов екінші пәтер алып шыға келді. Оған мұртынан күлген ол жаңа пәтерге өзінің бір туысқанын кіргізе қойды.

«Озат тәжірибе – көпке ортақ» деген ғой. Тұрғын үй пайдалану учаскесінің де тамаша «тәжірибелері» бар. Олар босаған пәтер жөнінде кәсіпорынға дер кезінде хабарлауға асықпайды. Қайта өз бетінше басқаларды қоныстандыруға тырысады. Тенютиндер Парк кошесі, 39 «б» үйдегі 74 пәтерде тұрмағалы екі жылдан асып кеткен. Онда қазір ордерсіз және құжаты тіркелмеген Крамердің үй іші тұрып жатыр. № 5 тұрғын үй пайдалану учаскесінің жаңа бастығы Г.Рейтенбах пәтерақы толеу

жөніндегі кітапшаны Крмерге салтанатты жағдайда өз қолымен табыс етіпті деген сыбыс бар.

Қалада жарнамасы жер жарып, алыстан көзге түсетін «Коммуналдық кәсіпорындар комбинаты» деген мекеме бар. Оның бастығы Қ.Қисықов та пәтер мәселесі жөнінде тамаша «жаңалық ашқан» басшының бірі. Парк көшесіндегі осы мекеменің үй басқармасына қарасты № 31 үйдің 6-шы және 17-ші пәтерлерінің тұрғындары Айтбаева мен Патебенко ешкімнің рұқсатынсыз өз бетімен пәтер айырбастасты. Бұдан соң Айтбаева қаладан көшіп кетті де, № 17 пәтер бір жылға жуық бос тұрды. Ал, Пчельникова деген жаңа пәтер алысымен оны рұқсатсыз өз бетінше ұлымен айырбастаған, тіпті пәтер ақыны да уақытылы төлемейді.

Міне, жағдай осылай, құрметті экскурсия жасаушы мырзалар! Егер кезексіз пәтер алып, қуанышқа қарық боламыз десеніздер, біздің қалаға көшіп келіңіздер, - деп жайдары дауысты жол бастаушы сөзін аяқтады.

- Үйренетін «жаңалықтар» көп екен. Енді оны өзімізде кеңінен қолдану жағын ескереміз. Оған Шахтинск қаласының басшылары қалай қарар екен? – десті тыңдаушылар.

1985 жс.

«МЕНИҢ МЕНШІКТІ МЕКЕНІМ»

Таң саз бере Елімайдың тамағы құрғап, шөлдеп оянған еді. Көзін ашып алып, жан-жағына қараса – жағалай ақ тосекте бейберекет жатқан адамдар. Бәрі түк сезбестен қор-қор ұйықтайды. Басы шыңылдап, аяғы дірілдеп орнынан зорға тұрды да есікке барды, итерін корсе – тырп етпейді. Сыртынан бекітіп қойыпты. Өзінің қайда жатқанын түсінбеген Елімай есікті бар күшімен жұдырықтасын келіп.

Дүрсілдеген дауыстан басқалар да ояна бастады.

- Әй, әумесер, тоқтат! – деді бірі ғұж етіп. – Қайын енеңнің үйінде қонақта отырған жоқеың.

Сонда ғана ол өзіне-өзі келін, кешегі күннің «адам айтса нанғысыз» оқиғасын есіне ала бастады. Бірақ, басталуы есінде қалғаныммен аяғы күңгірттенін кетті. Неше жарты ішіліп, неше шишаның босатылғанын білмейді. Шөлмектес достардың кеу-кеуімен сыңғыта бергені ғана есінде.

- Мәңгірмей жат енді, - деп біреуі міңгірледі.

Бұл Елімай деген жігіттің фамлиясы – Тонбаев «Центрказэнергоремонт» кәсіпорнының дәнекерлеушісі. Ентен «ақаңмен» достығы бар. Кейінгі кезде ішін алса, есін білмей қалатын әдет танты. Енді мына айықтырғышта нұшайман болып отырғаны мынау.

Ана міңгірлен жатқан Октябрь революциясының 50 жылдығы атындағы шахтаның слесары Юрий Шефер. Жаңағы бір ғұж еткен ет комбинатының жүк тиеушісі Уәлибек Жанатов. Бір жақсысы Уәлибектің жинақтаған біраз тәжірнбесі бар. Ол мұнда бірінші рет келін отырған жоқ. Басқасын былай қойғанда, биылғы жылдың өзінде үшінші рет қонып отыр, айықтырғыш оның екінші үйі сияқты.

Сондай жанның бірі Виктор Горбатов. Олда «мәреге» бұрын жеткендер қатарында. Ретін тауып үшінші рет қонақ болуда. Ол тіпті кейінгі кездері айықтыру орнын «менің меншікті мекенім» деп атайтын болын жүр. Басқалары гүжілден, міңгірлеп ыңыранын жатқанда оның салқын қандылық танытып отырған себебі еол.

Жалпы алғанда, аталған кәсіпорындарының «тасы орғе домалап, басқалардан озық тұрғандығын» атан айтуымыз керек. Соның ішінде өзгелерге дес бермей бәрінен оза шауып, «рекорд» жасан келе жатқан Октябрь революциясының 50 жылдығы атындағы шахта. Бұл кәсіпорынан жыл басынан бері 75 адам айықтыру

орнында «тынығып» қайтты. Солардың ішінде екі мәрте «жәңімпаз» атанған, яғни айықтырғышта болған Александр Литовских пен Бақтыбай Бөлсковті бөліп айтуға болады.

Бұдан кейінгі үш орын тиісінше 28, 27, 26 адамнан медициналық айықтырғыш орнына «жіберін алған» Октябрь революциясының 60 жылдығы атындағы және «Стаханов» шахталарының, «Центрказэнергоремонт» кәсіпорнының үлестеріне тисді. Аталған шахталардың өндірістік жоспарды қалай орындап жатқаны көншілікке бұрыннан мәлім.

- Айықтырғыштың жоспарын орындау да қажет қой, - дейді олар.

Бір қызығы бұл кәсіпорындарда алкоголизм мен маскүнемдікке қарсы күрестің қалай жолға қойылғанын мына цифрлардан анық байқауға болады. Мысалы, қай кәсіпорынан қанша адам айықтырғышта «қонақ» болғанын айттық. Солардың барлығының жұмыс орнына хабарланып, млнцияның айықтыру бөлмесі шара қолдануды сұрады. Бірақ оларға тиісті шара қолданғаны жөнінде Октябрь революциясының 50 жылдығы атындағы шахтадан – 11, «Центрказэнергоремонт» кәсіпорнынан – 4, «Стаханов» шахтасынан бір ғана жауап келді. Ал Октябрь революциясының 50 жылдығы атындағы шахта мен 10 адамы айықтырғышқа түнеген аяқ киім фабрикасының бастықтары үнсіз қалды. Олар заңды, тәртіпті білмей ме, әлде мойындамай ма?!

Әне, тағы бір топ «дем алушы» келіп қалды. Олар № 1 машина жасау және Жаңа Қарағанды машина жасау заводтарының «сарбаздары» екен. Бұлардың ішінде де «менің меншікті меншім» деп әндетін жүргендері бар.

1985 ж.

ТАСБАҚАНЫҢ АЯҢЫ

Теміртау қаласында Самарқанд су қоймасының гидрологиялық жүйелеріне реконструкция жасаумен айналысып жатқан шаруашылық есентегі учаске «Целинтенлоэнергоетрой» құрылыс басқармасына қарайды. Мәселе бұл учаскенің немен айналысатынында, әйтпесе қайда бағынатынына байланысты емес. Әңгіменің түп төркіні тереңнен – сонау он бірінші бесжылдықтың басынан басталады.

Жаңа бесжылдық бағталғанда бұлар да басқалар сияқты міндеттеме қабылдаған ғой. Басқалар «Міндеттемені орындау үшін ракета мен самөлстке мініп жарысамыз» десе, бұлар «тасбақаға мініп жарысамыз» ден шартқа қол қойыпты. Басында қауесет болар деи ойлағанбыз. Бұл күнде соның шындық екеніне көзіміз кәміл жетіп отыр. Өған тарыдай шашылын, маржандай бадырайып тұрған цифрлар куә бола алады. Өткен жылы бас мердігерлікнеи атқарылатын жұмыс көлемі бір миллион 610 мың сом, ал өз күшімен атқарылатын жұмыс көлемі 880 мың сом болыи белгіленген екен. Тасбақа мінген «тарландар» бұл тансырмапы тиіенше 526 мың және 378 мың сомға ғана орындады. Бұдан артық «жүйріктік» бола ма?!

«Жүйріктік» демекші, олар жыл басынан бері де сол «қарқыннан» бір де танған жоқ. Тасбақаға мініп алып «шапқылады да» отырды. Нанбасаңыз қараңыз – корсеткіш мынадай: бірінші тоқсанда жоспарлы 200 мың сомның орнына 72 мың сомның құрылыс-монтаж жұмысын атқарады. Өйткені, тасбақа мініп жарысу сияқты «озат тәжірибені» ұсынушының бірі учаске бастығы С.Жұрымбаевтың өзі болын шықты. Ол еңбекті ұйымдастыруды жетілдіру, құрылыс материалдарымен жеткілікті қамтамасыз ету, кадрлармен толықтыру сияқты жұмыстарға бас ауыртын жатпайды. Тыныш жүрің, тапқан тиын-тебенді бойға қуат еткісі келеді.

Оның «өнертапқыштығына» дау жоқ. Қазір қажетті 150 адамның орнына гидрология жүйесіне реконструкция жасауда тек 45 адам ғана жұмыс істеуде.

Шіркін, тыныш жүргенге не жетсін! Біреу «ақырын жүрсен, алысқа барасың» депті ғой. Сол қағиданы учаске басшылары ешқашан естерінен шығарып көрген емес. Жыл басынан бері де құрылыс материалдарының болмауы салдарынан қосымша мердігерлік ұйымдар жұмыс жүргізе алмады. Мердігерлік жоспар тек 30 процент орындалды. Оған ешкімнің іші ауырған жоқ. Сөйтін, олар өздерінің жыл басында қабылдаған «жаңашыл» міндеттемелеріне адалдық көрсетті.

Жағдай келсе, жатып жеген жақсы ғой. Жалқаулық дегенмен жолдас болған жандар жұмысшыларға істейтін іс те тауып бере алмай жүр. Жұмысшылардың бірі кетіп, бірі келін сапырылысып жатуы учаске басшыларының қабырғасына батпайды. Мұндай жерде еңбек тәртібі туралы сөз қозғаудың өзі қиын-ау. Ал, маскүнемдік пен ішкілікке салыну сияқты жат қылықтар жөніндегі «жарыста» жүлделі орынды бермей келеді. Екі күннің бірінде айықтырғыш орнынан хабар келін жатқаны. Мемлекеттік жоспарды орындауда тасбақа аяңмен шектелін қалса да, еңбек тәртібін бұзу мен айықтырғышқа түсудің «жоспарын асыра орындамақ» ойларында болуы керек.

1987 ж.

ОҚУШЫЛАР АРИЯСЫ

Жарлы ауданының орталығы Талды посслкесіндегі көшенің бірінде келе жатқанымызда еңселі ақ мектепке көзіміз түсті. Жанында ойнап жүрген бір топ баланың әндеткен даусы еміс-еміс жетеді. Құлағымыз елең ете қалды Өйткені, балалар айтып жүрген әннің ырғағы да, сөзі де өзгеше еді. Тақаған сайын балалардың даусын анық ести бастадық.

- Жыл сайынғы науқанда,
Бәріміз картоп жинаймыз.
Тапқан тиын-тебенді,
Ешбір жанға қимаймыз.
Қимағанмен бола ма,
Апай сізге сыйлаймыз, -

деп бір шіңкілдек сұңқылдаса, оны бір ғүжілдек қостай жөнселеді.

Біздің назар аударғанымызды байқаған болу керек, балалар өлеңдерін кілт тоқтатып, тұра-тұра қалысты.

- Иә, балалар, өлеңдерің құтты болсын!

- Айтсын, ағасы.

- Ал, оның әні кімдікі, сөзі кімдікі?

- Әні - Әлімбайдікі, еөзі – Сәлімбайдікі...

- Олар кім?

- Біздің кластың оқушылары. Жазда бәріміз картон жинауға барғанбыз. Сонда шығарған өлеңдері ғой.

- Өлеңдері жақсы екен. Бірақ «қимаймызы» мен «сыйлаймызы» қалай? Ұйқас үшін айтыла салған ғой. Әйтпесе, қимайтын нәрссін апайларына қалай сыйлайсын.

- Оу, ағай, мәселенің өзі сонда. Қанша қимағанмен бола ма? ... – деп әлгі бала сөзінің аяғын айтпай көзімен жер шұқыды.

Сөйтсек, мәселенің мәні шынында да тереңде жатыр екен. Әндетін жүрген № 1 Талды орта мектебінің оқушылары болып шықты. Олар жаз айларында «Еңбекшілер» совхозына барып жұмыс істен, 1600 сом ақша тапқан. Әрбір оқушы ведомсқа қол қойғанымен, ақша мектеп директоры З.Балтабаваның қалтасына түскен.

Көше бойлап, одан әрі жүріп кеттік. Бүкіл Талды поселкесінің оқушылары ария айтатын болған ба? № 2 және № 3 орта мектеи маңында да топ-топ болын әндеткен оқушы. Айтатындары сол бір ән. «Мұнда да бір шикілік барау» деп ойлап, аттың басып бұрдық. Күдігіміз расқа айналды. Аталған мектептің директор-

лары С.Жақсыбеков пен Ш.Макаренко да тиісінше 1050 сом мен 2700 сомды жымқырған екен. Бұл мектептің оқушылары да сол «Еңбекшілер» совхозында картоп жинаған. Мұнда да жоғарыдағы айтылған жай қайталанып, ақшаға директорлар ие болған.

«Сонымен не болды?» дейсіз ғой. Сонымен, аталған директорлар «Заңсыз алған ақшаны мемлекетке қайтарыпты» деген ұзын құлақ сыбыс естідік. Сол рае болғай, деп отырмыз.

1987 ж.

АЛТЫН БАЛЫҚТЫҢ ӘМІРІ

Үйде отыра-отыра жалыққан Эрика кошеге шығып, Бейбітшілік бульварын бойлап келе жатқан. Кенет ол қайдан келін, қайдан тұрғаны белгісіз алтын балық тауып алды. Әлгі балық аузын арандай ашып, тынысы тарылып, желбезегін желпілдетін жатыр екен. Еріккен қыз ойында ештеңе жоқ, балыққа қызықтап қарап тұрған. Бір кезде балық адамша сойлеп қоя берді:

- Ей, қайырымды бойжеткен, күтқара көр. Жақсылыққа – жақсылық, не тілесең – сол болады...

- Жарайды, айтқаның болсын, - деп Эрика алтын балықты аквариумнен бір-ақ шығарды. Ойында «осы шабақ не істей алушы еді, әйтеуір жүре берсін» деген сенімсіздік бар болатын. Бірақ көпе-көрнеу бәрі басқаша бола кетті. Коп ұзамай ол балалар мен жасөспірімдердің «Жастар» ерікті спорт қоғамы облыстық советінің әрі бухгалтері, әрі кассирі болып шыға келді. Енді Эрика Кеплин барлық бухгалтерлік есеп-қисап жұмыстарын бір өзі жүргізетін болды. Өзі – би, өзі – қожа. Не істеймін десе оз еркінде.

Сөйтін, бар ақшаны оңды-солды жұмсап бақты. Ол банктен алған ақшаның бір бөлігін ғана шаруашылық мұқтажына немесе оқу-спорттық шараларға, тағы

басқа қажетті мақсаттарға жұмсаса, қалған бөлегі бухгалтердің өзінің қалтасына түсіп жатты.

«Дәніккеннен құныққан жаман» деп тегін айтылмаған. Ақшаның буына елтіген Кеплин аз күнде-ақ қарға аунаған түлкідей қутындап шыға келді. Кассаның ақшасын қалтасына сала шықпаса, ұйқысы келмейтін әдетке айналды. Алтын балықтың әміріне әбден сеніп алған ол ештеңеден қаймықпай, ашық қимылдайтын дәрежеге жетті.

Бұрнағы жылдың, яғни 1983 жылдың қаңтар, наурыз, мамыр айларында ол банктен 2303 сом ақша алған екен. Оның тек 1422 сомына ғана есеп айырысты. Ал қалғаны ше? Қалғаны... қалтаға түскен.

Жүрек жұтқан Эрика сол жылдың жазында тағы бір жаңа «онер» көрсетті. Артық-кемі жоқ 1500 сомды аяқ астында «жоғалтып» алды. Ал, бұл туралы ол:

- Біздің кассаның терезесі торланбаған, есігі темірленбеген, сигнал жүйесі орнатылмаған. Сондықтан мен қалған ақшаны үйге алып едім, - деп түсіндірді.

Мұның шын-өтірігінің байыбына барған ешкім жоқ. «Жабулы қазан жабулы күйінде» қалды. Заң орнына хабарланбады. Тек бар болғаны Э.Кеплиннен жоғалған ақшаның орнын толтыруға қолхат алынды.

Эрика болса жұмысын жалғастыра берді. Болған жай бір-ақ адамның қабырғасына батты. Ол қыздың анасы еді. Баласы үшін қам жеген шеше 1400 сом ақшаны әкеп кассаға төледі. Бірақ, бір қызығы бұл ақша да кіріске алынбады. Өйткені, ол ақша Э.Кеплиннің өзі ұстаған және басқаларға берген қарыздарының орнын жабуға кеткен болатын.

Осы кезде ғана балалар мен жасөспірімдердің «Жастар» ерікті спорт қоғамы облыстық советі председателінің орынбасары М.Шамырбаевтың облыстық оқу бөліміне хабарлама жазуына тура келді. Бірақ қоғам советінің бухгалтері және кассирі Э.Кеплин дереу «алтын балыққа» барын көмек сұрады

да, бұрынғысынша түк болмағандай қызмстіп атқарып жүре берді.

Эрнканың «алтын балықтың» әмірімен жүріштұруға әдеттеніп алғаны сонша, тіпті өз бетімен ойландан қалды. Күндердің күнінде аквариумдегі алтын балық аусар ала мысыққа жем болынты. Сол-ақ екен Кеплннің барлық қылмысы ашылды да қалды. Оның мемлекет қаржысынан жымқырған 4797 сом ақшасы еу бетіне қалқып шықты.

Иә, мәселе осылай. Дегенмен, «Жастар» ерікті спорт қоғамының облыстық советі басшышарының «алтын балықтың» әміріне қалайша көне бергеніне түсіне алмадық.

1984 ж.

ӨМІРДЕ НЕ БОЛМАЙДЫ

Қарағанды аэронортының қызметкерлері Алдаркөседен өсиет тыңдаған шетіпен алдамьш екен. Анықтама бюросына барсаңыз да, самолетнен ұشناқ болсаңыз да қолма-қол алдап жіберу олар үшін түкке тұрғысыз нәрсе.

Осы маусым айының 21-і күні болатын. Целиноград қаласына ұشناқ болып 9 адам күтіп отыр. Симфероноль қалаасынан келген Любовь Ломаченко самолеттен түсе салысымен анықтама бюросына келеді. Ялтадан келген Лидия Позднякова, петропавловекілік Елена Куренкова оган осы жерде жолықты. Бұларға тортінші болып алматылық Талиға Сұлтанова қосылды. Жолаушылардың сұрақтарына анықтама бюросының қызметкерлері Целиноградқа сағат 13.00-ден 20 минут кеткенде 422-ші рейстің ұшатынын хабарлайды.

Енді төртеуі аяндап билет алатын кассаға келеді. Мұнда оларға тек кешкі сағат 18.00-ден 40 минут кеткенде ғана 402-ші рейс болатынын мәлімдейді. Жола-

ушылар еріксіз осы рейске билет алуға мәжбүр болады. Сөйтсе, жаңа бұларды ештеп алдап жіберген екен – 442-ші рейс тек дүйсенбі күннен басқа күндері ғана ұшатын болып шықты. Оның өзінде әлгілер айтқандай емес, бұл рейс 22 сағат 38 минутта ұшады екен.

«Жазған құлда шаршау жоқ» таңғы тоғызда келген жолаушылар кешкі 18сағат 40 минуттың болуын күтті аэропортта. Бәрі де ештеңе етпейтін еді-ау, әттең, аэропорт қызмсткерлері бұларды екінші рет алдамағанда. Бұл жолы қатырып алдады.

Қолында билеті бар тоғыз адам сағат 19 болып қалғанда тықырши бастайды. Жүгірісіп ауысым бастығы Алла Гузенкоға барады.

- Асықпаңдар, - дейді Гузенко. – Асықпаған арбамен қоянға жетеді. – Сағат 19.00-ге дейін күте тұрыңдар.

Сағат 19.00 болды. Міне, сол кезде ғана билеттерін тіркеп, қол жүктерін қабылдады.

Асыға ұшу алаңына шығып, барар жерлеріне тез жетуге тырысқан жолаушылар лезде машинаға жайғасты. Міне, қызық – самолет ұшатын алаңға келгенде жолаушылардың өректіген көңілі су сепкендей басылды. Өйткені, бұлар мінетін АН-2 самоләті орнында ұшты-күйлі жоқ болып шықты. Бұларды сиқыршы демей кім дерсің?!

«Анда кетті – андалақ, мұнда кетті – мұндалақ», әлгі самолет ұшты-күйлі жоғалды. Сөйтсе, ол ешбір жолаушыны қанатына ілместен Целиноград қайдасың деп қалықтап ұшып тартып отырған.

Біздің геройларымыз қайтадан жүгіріп Алла Петровнаға келді. Ол баяғы қалпынша салқын қанды, ештеңе болмағандай:

- Қапаланбаңыздар, жолдастар, ондай-ондай ханның қызында да болады. Бұл біз үшін таңқаларлық жай емес, онан да зорын көргенбіз, - деп сақ-сақ күледі.

Жолаушының қолынан не келеді? Ыза болған біреуі Алматыға тартып отырады. Мына тұрған Целиноградқа

астана арқылы айналып келмек. Бір-екеуі ертеңді күтін, қалғаны поезға қарай шұбырады.

Осы жайлардың барлығы Қарағанды аэропортының бастығы Гуннар Юркенсонға тек екі күн өткенде ғана мәлім болады. Бірақ, өз қызметкерлерін текке кінәлайтын бастық жоқ. «Ұшып кеткен самолет біздің авиаотрядқа қарамайды. Ол Целиноградтан келген самолет. Кінә сол рұқсатсыз ұшып кеткен ұшқыштан» ден жауырды жаба тоқып отыр.

Егер Қарағанды аэропортының қызметкерлері жолаушыларды уақытымен тіркеп, уақытымен анарғанда ол самолет ұшып кетпейтін еді ғой.

Иә, өмірде не болмайды дейсіз. Жолаушысыз ұшын кететін самолет те болады екен.

1986 ж.

НАҒЫЗ ШЫНДЫҚ

Жоғары оқу орнына түспек болып келген абитуриенттерден емтихан алынуда. Алғашқы сабақтан жақсы баға алған бір оқушы екінші емтихан – шығарма жазу үстінде. Ол біресе аспанға қарайды, біресе жанындағы көршісіне қоз салады, сөйтеді де алдындағы қағазына қайта үңіледі. Бірақ бұл әрекетінен түк шығар емес.

Әлден уақытта жазып біткен шығармасын тапсырып, абитуриенттердің алды сыртқа шыға бастады. Жан-жағына жалтақтап, аспанға қарап, анда-санда бір түртін қойып отырған әлгі баланың да кезегі келді. Қолындағы бір жапырақ қағазына төрт жол жазыпты. Басқа ештеңе жоқ.

- Мынау не? – деп сұрады оқытушы.

- Бұл менің болашақ шығармамның жоспары ғой.

- «Жоспары» дейсің бе?

- Иә, мен бұл шығармамды Құрманқұл атындағы совхоз жұмысшы кооперациясы бастығының міндетін

атқарушы Н. Черных пен бас бухгалтер А. Щербакованың істері жөнінде жазбақ болдым. Бұл жұмысшы кооперациясында неше түрлі «қызықты оқиғалардың» болып жататындығын естін жүрміз.

- Ал, кәне, жоспарыңды оқи ғой.

- Бірінші, «Бал ұстаған – бармағын жалайды».

- Мұнда не айтайын дедің?

- Мұнда ма? Мұнда мен осы бесжылдықтың басынан бері, яғни, төрт жыл алты айдың ішінде қоймаларға он рет ұры түсіп, 12 мың 400 сомның затын ұрлап кеткенін, қазіргі күнде кооперация бойынша 5 мың 300 сомның жетпей тұрғанын айтпақ едім.

- Жарайды, қу бала, не айтпағыңды енді түсіндім. Әрі қарай жалғастыра бер.

- Екінші, «Сен тимесең – мен тимен, бадыраң көз».

- Түсініксіздеу екен. Бірақ айта бер.

- Мұнда айтатын мәселе көп. Ең әуелі, меншік затты сақтауды қамтамасыз ету жөнінде материалдық жауапты адамдармен жұмыс жөнді жүргізілмейді. Биылғы жарты жыл ішінде 696 сомның ұсақ заттары жетіспей отыр. Он бір адам орындаушылық тәртіпті бұзған. Тауарды тығып қою, бухгалтерияға мезгілімен есеп бермеу фактілері де жиі кездеседі. Бұдан бұрын үш адам тауар тыққаны үшін жауапқа тартылған еді. Бірақ олар қазіргі күнде де жауапты қызметте.

- Болды. Әрі қарай жалғастыр.

- «Тисе – терекке, тимесе – бұтаққа» атты үшінші тармағымда осы жұмысшы кооперациясындағы жоспарсыздықты сөзетпек едім. Иә, мұнда тұтынушылар сұранымын ескеру дегенді түсінде болмаса, өңінде орындап жүрген ешкім жоқ екен. Соның салдарынан тұтынушылар сұранымын қанағаттандырмайтын тауарлар көп мөлшерде жиналып қалған. Бірінші шілдеге дейінгі есеп бойынша нормативтен тыс заттар қоры 208 мың 200 сом болды. Барлық жиырма сауда кәсіпорнының он төртінде артық заттар бар. Бұл нағыз

козжұмбай жұмыстың салдары ғой, ағай. Ал, мұндағы оидірістік және орындаушылық тәртіптің, әсіресе материалдық жауапты адамдардың тәртіп бұзуы салдарына бүлінген заттар осы күнге дейін өтімді тауарлар есебінде. Бұрынғы сатушы В.Старикованың кезінде бүлінген үш мың сомның заттарына қазір кімнің жауап берері белгісіз.

- Енді жоспарымның төртінші тарауын айтайын ба?

- Айта ғой.

- Төртінші, «Жаны ашымастың қасында басың ауырмасын».

- Өзің мақалшы екенсің.

- Мақал – сөздің мәйегі деген ғой.

- Сонымен...

- Сонымен, мұнда мен кейбір бағалы заттардың сақталуының жайы ойдағыдай еместігін айтайын деп едім. Тұз, балық, бал сияқты заттар ашық далада қалып қойып, жиі бүлініп кетіп жүр...

- Ей, осының барлығы рас нәрсе ме?

- Рас болғанда қандай. Нағыз шындық.

- Ал, оны сен қайдан біліп жүрсің?

- Мен білмегенде кім біледі? Білем. Нанбасаңыз шығарманың соңындағы фамилиямды оқыңыз.

Онда «Ақиқат Ревизоров» деген жазу бар еді.

1987 ж.

АЙДАЛАДАҒЫ «АЙДА»

«Айдаладағы ақ отау, аузы-мұрны жоқ отау» деген жұмбақ бар екені белгілі. Ал, сіздер «Айда» деген бөлімшені білесіздер ме? Әрине, жоқ. Айдалада ақ отау, міне – сол. Бұл – «Қарағандауголь» өндірістік бірлестігінің «Шахтинск» совхозы орналасқан жер.

Оны «Айдалада ақ отау» деуіміздің бірнеше себебі бар. Соның ең алғашқысы – бөлімшенің бақылаудан

тыс қалуы. Мұны совхозда жұмыс істейтіндердің кейбіреулері өз есебіне пайдалана білді. Мысалы, бақташы А.Мордачтың бағымындағы табыннан бір өгізше жоқ болып, оның есесіне келесі бір бақташы Н.Гущиннің бағымындағы табыннан он бұзау артық шықты. Егер қырағы көз халықтық бақылаушылар араласпағанда істің аяғы немен тынары белгісіз еді. Бұл жөнінде «Карагандауголь» бірлестігіндегілердің еш хабары жоқ екен. Осыдан соң барып қосалқы шаруашылықтың жұмысына аз да болса көңіл аудара бастады.

Айта берсек «Айдада» ауыз толтырарлық оқиғалар көп. Сәуір айында совхоздың бас мал дәрігері Н.Сарбасовты автоинспекторлар мемлекет машинасымен үйіне совхоздан алған жемді әкеле жатқан жерінен ұстап алған. Сол үшін оған Шахтинск қалалық Советі атқару комитетінің әкімшілік комиссиясы 20 сом айып салды.

Ал, совхоздың бас зоотехнигі Я.Франк дегенге «Әй» дейтін әже, «қой» дейтін қожа жоқ, ойына келгенді істеп, жұмысшыларға ақырам десе ақырып, жекіремін десе жекіреді. Жек көрген адамын еш себепсіз жұмыстан шығара салудың ол үшін түк қиындығы жоқ. Мұндай асауға тілеуінді бергір халықтық бақылау комитетінің қызметкерлері тұсау салды.

«Айданың» ай даладағы ақ отау болуының тағы бір себебі – бөлімшеде екі пәтерлі жеті үй бар екен. Онда тек «Шахтинск» совхозының жұмысшылары ғана тұрады. Совхоздың тұрған жері Мичурин ауданының аймағында болғанымен бұл туралы аудандық Советтің атқару комитетіндегілер біле бермейді екен. Елді мекеннің ешқандай селолық Советтің құрамына нағыз жұбақ емес пе?

Мұнымен қоса бұл елді мекенде не магазин, не клуб, не мектеп, тағы сол сияқты мәдени-тұрмыстық объекті деген атымен жоқ. Бұл оның нағыз «аузы-мұрны жоқ отау» екендігінің сөзсіз дәлелі.

Сонымен, бұл жұмбақтың шешуін Мичурин аудандық Советінің атқару комитеті мен «Қарағандауоль» өндірістік бірлестігінен күтеміз. Шешімін қайсысы бұрын табар екен?

1987 ж.

«БЕЙНЕБАЕВТЫҢ БЕТ-ПЕРДЕСІ» Немесе «Қарағандылық Хлестаков»

Қазыбай атақты «Ревизорды» жастайынан оқып өсті. Әуелде Н.Гогольдің талантына таң қалаушы еді, бертін келе Хлестаковтың қылығына тәнті болатынды шығарды. Қиял шіркін қойсың ба, өзін Хлестаковтың орнына қойып, тәтті арманға берілетін. Сөйтетін де, әртүрлі «рольдерде» ойнап көретін.

Иә, ол таланттан да құралақан емес еді. Қарағанды педагогикалық институтының музыка бөлімшесін бітірген жоғары білімді маман. Ептеп ән жазатын машығы бар. «Өнер» баспасынан кітапшасы да шыққан. Кейбір әндері кезінде республикалық, облыстық баспасөз беттерінде де жарық көрген. Әрі қарай дамыта берсе осы таланттың өзі бір басына жетерлік еді. Бірақ ол мұны жетімсіз санап, «сегіз қырлы, бір сырлы» болып көрінгісі келді. Әуелі «атақты композитормын» деп танысты ел-жұртпен. Сөйтті де студенттермен, мектеп оқушыларымен кездесу ұйымдастырып, «талантын» танытқысы келді. Бұл әрекеті көп ұзамай әшкере болғандықтан, ол басқа айлаға көшті.

Енді Қазыбай әр түрлі жолмен қолға түсірген газет-журнал куәліктерін көрсете бастады. «Мен «Қазақ әдебиеті», «Қазақстан мұғалімі», «Индустриальная Караганда» газеттерінің тілшісіміз!» деп кеудесін қақты. «Журналистер одағының мүшесімін!» деп күпінді. Бұған кейбіреулер сеніп те қалды. Сондай сенгіштерге көрсетпек «қамқорлығы мол» болды. Жолға шығып,

қармағына ілігер бірдене іздсді. Ондайларды тапты да. Бұған Киров аудандық ішкі істер бөліміне келіп түскен отініштер дәлел бола алады. Ол туралы берген түсінікте Қ. Бейнебаев оз қолымен былай деп жазған: «1986 жылдың 27 мамыры күні Жаңаарқа ауданында болдым. Аудандық нартия комитетінде нұсқаушы болып істейтін Бобебаев деген жолдасым қонаққа шақырған еді. Барғым келмесе де 1979 жылдан қормеген жолдасым шақырын тұрған соң еріксіз бардым. Мен келген соң ол бір совхозда шопан болып істейтін ағасы бар екенін айтты. Оның отарынан қой жоғалыпты. Соған көмектееуімді сұрады. Бұл совхозда менің Арын Отаров деген жолдасым тұрады. Соның үйінде бір күи қондым. Бұдан соң Сәкен Сейфуллин атындағы совхозда, Қарағанды аэропортында 1984 жылдың 11 февралі күні танысқан, Болат Батыров деген кісінің үйінде болдым. Мен қонақ болған үйлердің ешқайсысынан ештеңе алған жоқпын, ақша сұраған жоқпын.

Мұның алдында «Арық балық» совхозында болып қайтқан едім. Онда совхоз директорының орынбасары болып істейтін Төлеубай Обдімановтың үйінде қонақта болдым. Онымен 1978 жылы концерт қоя барганда танысқанмын. Содан бері көрмеген едім. Бір күні үйге өзі келіп, мені туған күніне шақырды. Сонан соң ол бір туысқанын Совет аудандық ішкі істер бөлімі түрмеге отырғызбақ екен, соны босатуға көмектесуімді сұрады. Кейіннен оның үйінде қонақта болдым. Барғым келмен еді «Туған күнім» ден болмай шақырды. Оның үйінде бір күн қондым. Сол үйде менің ақша салған әмияным жоғалып қалды. Іздеп таба алмадым. Әйелі мен үй иесі екеуі қосыла іздесе де таба алмады. Бір ай өткен соң ол жоғалған әмиянды өзі үйге әкен берді».

Милиция қызметкерлерінің сұрағы бойынша берген бұл түсінікке талдау жасаудың қажеті жоқ болар: Оның бұдан басқа да «гастрольдері» толып жатыр. Бірде композитор болеа, бірде журналиет бола қалды,

бірде Хлестаков сияқты ревизор болса, бірде тергеу орнының подполковнигі болын шыға келсді. Қолына автоинспектордың ала таяғын ұстап көшеде машина тоқтатып жүргенін де сан адам көрген.

Бір қызығы - өткен жылдың 17 маусым күні аудандық ішкі істер болімі ресми ескерту жасағанға дейін үш жыл бойы еш жерде жұмыс істемеген. Милиция қызметкерлері «Егер бір ай ішінде жұмысқа орналаснасаң – арамтамақтығың үшін жауанқа тартамыз» деген соң қорыққанынан Қарағанды металлурғия комбинатындағы №2 нрокат цехына орналасады. Одан екі-үш ай өтпей жатып №1 нрокат цехына ауысады. Үш жыл еркін жүрін қалған адамға вальцовщик болып істен кету оңай болсын ба, кон ұзамай одан да шығады. Енді қайда бару керек? Қазыбай біраз ойланған соң Горбачев атындағы шахтаға келеді. Бірақ онда апталық техминимумды да тапсырған жоқ, жер астына түскен жоқ, тезірек есеп айырысты. Оның жұмыста ең көп тұрақтаған жері Октябрь революциясының 60 жылдығы атындағы шахта еді.

Осында Бейнебаевтың жұмысқа орналасқанынан есен айырысқанға дейінгі төрт ай ішінде ауыздан ауызға тараған аңызда шек жоқ. Шахтаға түскен күні өзін «Мүсәпір Сүмелековпын» деп таныстырды. Сол ақ екен: «Біздің шахтада бір комнозитор жұмыс істейді... Бізде бір журналист еңбек стеді. Заң орнының бір адамы күнде келіп шахтаны текссреді...» деген еняқты алып-қашпа сөзді екі адамның бірінің аузынан естуге болады. Тіпті ол облыстағы белгілі партия, совет, кәсіподақ орғандарының және кейбір шаруашылық басшыларының туысқаны немесе жақын жолдасы екендігін дәлелдемек болып, олардың үйінің адрестері мен телефон номерлері жазылған қалтасындағы кітапшаны көрсететінді шығарды.

Шахтада істеген төрт ай ішінде оның бұзған қауіпсіздік техникасы ережесінің саны бүкіл өмірін

шахта астында өткізген адамның бұзған ережесінен артып түсер еді, Шахта астында ақ көйлек, қара галстукпен аяғын шалжита басып қарап тұрған Тоқмұратовты көргенде кеншілердің төбе шашы тік тұрған. Кейде ол осылай арнаулы киімсіз-ақ түсетін. Арнаулы киім кесе, басына каска кимейтін, кейде шамның өзін алмай шығатын. Мұны ол үлкен батырлыққа санады. Стволда көтеру машинисі болып істеп жүрін, клетке жүкпен бірге адамдарды мінгізген. Бір күні шахта астына он жасар баласын да түсіреді.

Осындай «батырлығын» еске алған шахта әкімшілігі оны жұмыстан шығаруға шешім қабылдайды. Міне, сол кезде бас инженер бармаған тістеді. Өйткені, ол өзінің алданғанын сонда ғана білген еді. Осы шахтаға келер алдында бірлестіктен біреу бас инженерге телефон соғып «Бейнебаевты жұмысқа алыңдар» деп бұйырады. Сол «бұйрық» бойынша ол жұмысқа қабылданады. Сөйтсе, бірлестіктің техникалық директоры болып телефон соққан Бейнебаевтың өзі екені кейіннен әшкереленеді.

Мұндай жайда айтып отырған себебіміз – Бейнебаев тағы да жұмыссыз жүр. Оның тағы кімге сан соқтырары белгісіз. Өткен жылы оның қалтасындағы «Қазақ әдебиеті» және «Индустриальная Караганда» газеттерінің куәлігін аудандық ішкі істер бөлімі сыпырып алған. Биыл «Пресса» деген жазуы бар қызыл қатырманы тағы да жылтындатып жүр деп естиміз. Абай болыңыздар, ағайын! Бейнебаевтан сақтаныңыздар!

1987 ж.

ҰЗАҚ ЖОЛ

Немесе ет комбинатынан Егіндібұлаққа дейін

«Ет келінті», - дегенге ентігіп дүкенге барсақ, ел жиналып қалыпты. Оны соғыс және еңбек ардагерлеріне арналған бөлімде сататын болыпты. Кезекке тұрғанымыз

сол еді, ел шу ете түсті. Сөйтсек – сонау Қарағандыдан әкелінген ет дегені сүйек-саяқ болып шықты.

О.АДАСҚАНОВ,
еңбек ардагері.
Егіндібұлақ селосы.

1. ЕТ КОМБИНАТЫНДА

Шабушы:

Қалай шапсаң – олай шап,
Ае болмайды бақайшақ.
Бөлек тұрыын басқа еттен,
Тобық пенен толарсақ.

Сұрыптаушы:

Бақайшақ пен толарсақ,
Тиын-тебен болар шақ.
Еңбек етсең – ерінбе,
Дұрыстап шап, дұрыстап!

2. САУДА БАСҚАРМАСЫНДА

Экспедитор:

Талай малды сойғыздық,
Сөреге етін қойғыздық.
Ауылға шығар сәт туды,
Қаланы әбден тойғыздық.

Машина жүргізуші:

Мұныңыз тілге тиек қой,
Ден едіңіз: «Тиеп қой».
Ет дегені құр атақ,
Шақылдаған сүйек қой.

Экспедитор:

Аты болса – болғаны,
Ісіміздің оңғаны.
Апарып сатсақ ауылға,
Қалтаға ақша толғаны.

3. МАГАЗИНДЕ

Сатушы:

Мынау қандай ғажайып!
Не дер екен халайық?
Құтылудың бір жолы –
Ардагерлерге сатайық.

Ардагерлер:

Бұл ісіне таң қалма,
«Рахмет» мұндай жандарға...
Сый-сияпат көрсеткен,
Біз сияқты шалдарға.
Қарағандыдан тиеп кеп,
Алдамақ болған сүйекпен.
Мұнда қандай ой бар деп,
Кетпей тұр сол жүректен.

* * *

«Саудада достық жоқ» деген екен,
Құлқынын тиын-тебен жеген екен.
Әйтеуір не болса да сатса болды,
Саясаты олардың терең екен...

1988 ж.

* * *

КЕҢСЕ МЕН КЛУБТЫҢ АЙТЫСЫ

Кеңсе:

Ей, сен, коршім, клубпысың?
Қашан да аузың берік құлыптысың.
Киноға кешке ғана ел жиналар,
Ал күндіз, аш қасқырдай ұлып тұрсың.
Халық жоқ манайыңа үйірілген,
Шашыңды өз-өзіңнен жұлып тұрсың.

Клуб:

Иә, мен клубпын. Ал, сен – кеңсемісің?
Қара мұның бүгінгі еңселісін.
Болған едің бір кезде асхана да,
Айналып кетіп едің масханаға.
Одан кейін болып ең жатақхана,
Маңайың толып еді шатаққа да.

Кеңсе:

Ей, клубым, сен өйтіп екіленбе!
Не пайда саған бүйтіп өкінгенде.
Жоқтығына ән-бидің, шахматтың,
Кінәлі кім, досым-ау, әлде мен бе?
Бес ай болған биллиард қирап жатыр,
Өкінін өзі саған келгеніне.

Клуб:

Бар екен айтарлықтай сенде төзім,
Талайды корді емес пе шыққыр көзің?!
Кітапхана, пошта да, склад та,
Тұрғын үй де, тағы не, болдың озің?
Жарты жағың бұл күнде қаңырап тұр,
Қор болды-ау, сен жаманға есіл сөзім.

Кеңсе:

Ішің бос, жылтырайды бет-өңіңде,

Көтергелі келесің өзің кеуде.
Жаңа клуб салмақ боп бес жыл бұрын,
Қуанып ем жоснарға еңгеніңде.
Содан бері қозғалмай әлі тұрсың,
Нем бар еді соқтығып еен пәлеге.

Клуб пен кеңсе екеуі қосылыи:

Түк пайда жоқ бұл күнде,
Түріміз мынау құрысын.
Қатарласып осылай
Жарасар осы тұрысым.
Артық айтсақ егер де,
Халқым айтсын дұрысын.

1974 ж.

* * *

**«АРАҚҚА ШІРКІН ЖЕТПЕЙДІ»
(Пародия)**

Жиырмаға жаңа толған немерееі нашадан қайтыс
болған әженің жоқтауы.

Есіктің алды аша-ды,
Ашадан атым қашады.
Құрын кеткір тұқымы,
Қайдан да таптың нашаны?

Есіктің алды күрке еді,
Күркеден атым үркеді.
Тыныш қана отырсаң
Қаидай сайтан түртеді?

Есіктің алды ақ қайың,
Ақ қайыңды аттайын.
Жиырмаға келді немерем,
Қылығын қалай айтпайын?

Есіктің алды айырық,
Малымды қойдым қайырып.
Ұлым менен келіннен,
Алын ем жастай айырып.

Өсірін сені жеткіздім,
Қызыққа талай бөккіздім.
Үш жасыңа келгенде
Фнльтрлі шылым шеккіздім.

Жайлы жерге жатқыздым,
Дәмді тамақ татқыздым.
Бес жасыңа келгенде,
Көк насыбай атқыздым.

Кем қылмадым халықтан,
Жерің жоқ ед тарыққан.
Жеті жасқа келгенде
Татып көрдің шараптан.

Алаңсыз өскен жас болдың,
Жақсылықпен қас болдың.
Он бір жасқа келгенде,
Арақ ішіп мае болдың.

Есіктің алды көкнек-ті,
Көкпектен атым өтненті.
Он екіге келгенде,
Тастап та кеттің мектенті.

«Шорты жасап аламын»,
Деп кестің шалбар балағын.
Екі-үш рет уландың,
Қытайдың ішіп арағын.

Жасыңнан күшті, зор болдың,
Қыздарға қамау, тор болдың.

Қай жаста тарттың нашаны,
Біле алмай соны қор болдым.

Білгенімде не істеймін?
Бармағымды тістеймін...
Ештеңеге зауқым жоқ,
Ас-еуыңды ішнеймін.

Есіктің алды көғал-ды,
Көғалға атың доғардың.
Айналысып нашамен,
Көктей солын жоғалдың.

Есіктің алды қараған,
Тамыры жерге тараған.
Айналайын, құлыным,
Ненсияма қараған.

Есіктің алды беткей-ді,
Беткейден малым кетпейді.
Есірткіде нең бар ед,
Араққа шіркін жетпейді.

Есіктің алды көде бон,
Көдеде кебіс коне бон,
Кеше жүрген немерем,
Бүгін жатыр төбе бон.

Есіктің алды шоқ қайын,
Немсремді жоқтайын.
Жоқтағанмен келер ме,
Осыменен тоқтайын.
Тоқтайын... Ойбай! Тоқтайын!..

1999 ж.

Ө Р Т

Сол жылы жаз құрғақ болды. Жаз бойы жаңбыр бір тамған жоқ. Жол үстін былай қойғанда Арқаның шұрайлы шабындықтарының өзінің шаңы шығып, шілде тумай жатып сан-сары болып қуран кетті. Қарағандыдан Ақтоғайға қарай зулап келе жатқан автобустың терсзесінен сыртқа көз салып отырып осындай сұрқай көріністен көңілім құлазып сала берді. Оның үетіне Снасскіден аса бере-ақ жолдың екі қапталының қап-қара болып өртеніп кеткенін көрдім. Алыстағы таулардың ар жағынап өрт түтіні аспанға бұрқырай көтеріліп жатыр. Бұдан біраз жүрген соң жалғыз бұл ғана емес, мұндай көріністі бірнеше жерден байқадық.

Осындай жаңбырсыз жазды, сұрықсыз даланы, мұндай жылдары тым көбейін кетіп, елдің берекесін алатын өртті, халықтың әл-ауқатын төмендетін, жағдайын қиындатып бара жатқан нарықтық экономиканы Жезқазған облысындағы жаннай жекешелендіруді, тағы басқа әртүрлі мәселелерді әңгіме етіп, жол қысқартып келе жаттық. Ақсу-Аюлыдан өткен соң бірде Шет ауданына, біресе Ақтоғай ауданына беріліп, екі ауданның арасында қақнақылға түсіп, тұрғындардың берекесі әбден кетіп болған «Кеншоқы» совхозы да біраз әңгімеге арқау болды. Сөйтін отырғанда оң жақ қанталдағы алые таулардан шыққан қалың өрт анық көрінді. Күн кешкірін бара жатқандықтан қызыл жалыны жылт-жылт етіп, қою түтіні аспанға өреп жатыр.

- Япыр-ау, мынау қалың өрт қой. Мұны ел болын неге жабылыи еөндірмейді? – деді жанымызда отырған қарт адам, мына көрініске күйіне қаран.

- Осы күнгі халық жинала ма...

- Елдің бәрі коммерсант болып кетті ғой. Ауылда бас көтерер адам да қалған жоқ...

- Фермердің өз жұмысынан қол тимейді...

Міне, осы сияқты әркім өз тұспалын айтын жатыр.

- Айтпақшы, «фермер» дегеннен шығады, - деп жаңа Ақсу-Аюлыдан мінген жігіт сөз бастады. – Жуырда біздің ауылда бір үлкен өрт болды. Өртенген бір фермердің жері еді. Ол шамасы келмейтінін білген соң жанындағы көрші фермерден көмек сұрап інапқыншы жібереді. Бірақ анау: «Өртенсе - өзінің жері. Онда менің шаруам қанша? Өз жұмысым басымнан асып жатыр,» - деп келмей қояды.

Күні бойы айқасқанмен өртті сөндіре алмайды. Барлық бала-шағасы, тайлы-таяғы қалмай шыққанымен бүкіл алқапты қаулаған өрт көнсін бе, көрші фермердің жеріне ауыз салады. Әбден титықтаған бұлар қора-қопсысы мен шапқан інөбін аман алып қалғанына шүкіршілік етін, демалып отырса, көрші фермер бесалты жігітпен шауып келеді де:

- Сен өртінді менің жеріме әдейі жібердің, - деп отырған кісілерді соққыға жығып кетіпті...

- Мұндай да ақымақ адам болады екен-ау? – деп біреу ызалана күңк етті.

- Есі дұрыс емес шығар, - деді бір ақ жаулықты әже.

Қалған жұрт тым-тырыс. Енді не десін? Нарықты кінәлай ма, жекешелендіруді кінәлай ма, әлде әлгі әумесерді кінәлай ма?

Не айтуға сөз таппай мен де отырдым...

«РУЫҢДЫ АЙТШЫ...»

Бір топ жігіт жиналып қалыпңыз. Олардың арасында бірге оқығаны да, құрдастары да, жай жолдастары да бар. Барлығы да таныс жігіттер еді. Тек біреуін ғана бұрын көрмеген адамым.

- Бұл Бағдат деген жігіт, - деп таныстырды оны маған.

- Руын сұра, - деп қалжындап күлді жігіттердің бірі.

- Руын сұрағанда не тұр?

- Онда тұрған ештеңе жоқ, - деп күлді қалғандары.

Олардың күліп отырғанында бір мән бар екен. Оны бұлар бұрыннан біледі екен. Өйткені көпшілігі бір ауылдың жігіттері еді. Мәселені бажайлап артынан Бағдаттың өзі айтып берді.

- Бұлар мені көргенде осылай «Руынды айтшы» деп қалжындай беретін әдеттері. Оның бір себебі бар. Егер тындасаңыз айтып берейін, - деді.

- Әрине, айта бер, - дедім мен. - Әңгімеден қашатын қазақ бола ма?

- Өл кішкентай кезімде болған оқиға. Төртінші не бесінші класта оқитын шығармын. Бір күні қораның сыртында ойнап жүрсем, бір жеңіл машина келіп тоқтай қалды.

- Кімнің баласысың? – деп сұрады машинаның алдыңғы орындығында отырған әдеміше келген бір кісі есікті ашып.

Әкемнің атын айттым. Ол кісі танымаған түр көрсетті. Мен ұлкен әкемнің, одан соң оның атасының аттарын айттым. Әдеміше келген ағайдың жүзіне жылу жүгіргендей болды да, машинадан түсті. Мен: «Е, таныған болды ғой», - деп ойлап, руыма дейін айтып жібердім. Өйткені, мен атамның бауырында өстім де, ол кісі жеті атамды таратуды, руымның кім екенін ұқтырып, сұраған кісіге дұрыстап жауап беруімді үйретіп қойған болатын. Мына кісі сұрап тұрған соң қалай айтпайын?

- Берірек кел, - деді де әлгі кісі аты-жөнімді, қай класта оқитынымды жазып алып жүріп кетті.

Бұл оқиға сонымен ұмыт болған. Бір күні мектеп директоры шақырады. Бардым. Оң-түс жоқ.

- Сен не істеп жүрсің? – дейді маған түнеріп.

Баламыз гой, ештеңе бүлдірген жоқ сияқтымын. Дегенмен де іштей қуыстанып тұрмын.

- Түк бүлдіргемін жоқ.
- Кімге жеті атанды таратып, руынды айтып жүрсің?

Иығымды қиқаң еткіздім. Бірақ артынша сонау оқиға есіме түсті. Сөйтсем, ол аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы екен ғой. Ол ауданға бара сала оқу бөлімінің меңгерушісін шақырып алады да: «Сендер оқу оқытып, тәрбие бергеннің орнына жеті атасын таратуды оқытасыңдар. Рушылдыққа тәрбиелейсіңдер», - деп жерден алып, жерге салады. Бәлен совхоздағы бәлен мектептің баласы сойгті дейді. Меңгеруші болса, біздің мектептің директорын шақырып алып «сілкілеп» жіберген екен. Қойшы, сонымен, мектеп директорын аупарткомның бюросында қарап, «бұйралап», ақырында қызметінен түсіріп тынды ғой. Содан бүкіл ауылдың үлкені мен кішісі мені көргенде «Сенің руың кім еді?» немесе «Руынды айтшы» деп әзілдейтін болды.

ҚҰЙТАҚАНДАЙ ҚҰРТ

Біздің Бейсен деген досымыздың Қадиша деген жақын әпкесі бар. Досымыздың әпкесі болған соң біз де апай деп құрмет тұтып, сыйлаймыз. Ол кісі де біздің ықшамауданда тұрады.

Бірде екі жасар шамасындағы немересі Серікті ертіп апай үйге келе қалды. Жазғы демалыстан оралғанымызға онша көп уақыт бола қоймаған. Сол жылы ауылдан құрт-майды мол әкелген едік. Солардың арасында түймедей ғана кішкентай сықпа құрттар көн болатын. Шай ішкен соң, кетерінде апайдың немересінің қалтасына әлгі кішкентай құрттардың бір уысын салып бердік. Бала қышқыл құртты сорып мәз болып қалды.

Біраз күннен соң Қадиша апай кездесін:

- Пәле, сендердің берген кішкентай құрттың біреуін балам жұтып қойып, қызық болды ғой, - деп мәз болады.

Кішкентай құртқа қызыққан бала рахаттана жеп жүреді де, келесі күні өзі бұрыннан тамаққа зауқы жоқ бала, не тамақ ішпей, не айран татнай қояды.

- Мама, бұл кеше қайта-қайта лоқсып жүрген. Бірдеңе жұтып қойды-ау деймің, - дейді келіні.

Содан байқақтап қараса, бала ештеңе аузына алмай, ілмиіп жүдеи бара жатыр екен, дереу дәрігер шақырады.

- «Жедел жәрдем» қаладағы № 1 балалар ауруханасына апарып тастады, - деп әңгімелейді апай. – Бірдеңе жұтып қойғанын қолма-қол анықтап, баланы алып кетті. Мен екі көзім төрт болып, ауызда күтіп қалдым. Бұл құрт жұтып қояды деген кімнің ейында бар. Әйтеуір амандығын тілеудемін. Бір кезде: «Мынаны жұтып қойыпты», - деп баланы жәие саусағының ұшымен түймедей бірдеңе алып келеді. Сөтсем – сепдердікінен алған құйтақандай құрт екен. Сырты доп-домалақ болып тегістеліп, жылтырап қалыпты. Тамақтан өткенімен әрі бармай, жіңішке өңеште тұрып қалыпты ғой.

Содан баламды алып шыққан соң аялдамаға келе жатсам, көшеде алма сатып жатыр екен, балам коре еалып солай қарай ұмтылсын. Жегісі келіп тұрғанын білін, бір килосын ала салдым. Сол жерде Серігім бірекеуін қолма-қол жеп қойды. Автобуска отырған соң, бір тәуліктен астам тамақ ішпеген бала қойсын ба, сыртын сүртін берген алмамды екі-ақ рет «борт» еткізіш жейді де қояды. Өзім манайдағы жұрттан ұялып барам, оған қарап жатқан бала жоқ. Сол бір кило алманы үйге жеткенше тауысып бітті ғой.

Үйге келген соң да бір шөлмек айранды ішіп алып, тағы сұрады...

Немересі Серік бұрын аеқа онша зауқы жоқ, ілмиген бала болатын. Кейіннен көрсек, томпыып шыр бітіпті.

- Сол жолғы ашыққаны жақсы болды. Сендердің құрттарыңның арқасында тамақты жақсы ішін, немерем семірді, - деп күледі апай.

«КУПОНЫМДЫ БЕРМЕЙМІН...»

Қазақ болған соң қонақсыз жүреміз бе. Сондай кездерде дастархан басында әр түрлі әңгімелер бола береді. Көбіне қазақтың ескі әдет-ғұрпы, қайтсек қазақ қатарына қосыламыз деген тілі, көрінген имамның шылауында кеткен тілі, құрылысы бітпей қойған мешіт, жекешелендіру атымен тістегеннің аузында, ұстағанның қолында кетіп жатқан мемлекет мүлкі, тағы басқа мәселелер сөз болып жатады.

Бірде әңгімеден-әңгіме туындап жекешелендіру туралы сөз басталып кетті. Біреулер өзінің тұрғын үй купонына үйін жекешелендіріп алыпты, артық купонын не істерін білмей отыр. Біреулер қалған купонын банкке тапсырып жіберіпті. Инвестициялық купондарын да орналастырған екен.

- Жоқ, деді кенет менің бір құрдасым. - Мен өз купонымды ешқайда тапсырмаймын. Бәрібір содан ештеңе шықпайды.

Солай бола ма екен? Дивиденд түрінде ақша төлейді деді ғой. Бір жерде жатқаны дұрыс, - деп оның жанында отырған буырыл бас ағамыз ақыл айта бастап еді, анау тіпті еліріп кетті.

- Қайдағы дивиденд? Мына құрыған заманда дивиденд бола ма? Оны төлейтін кім? Шикізаты жоқ, бос қарап тұрған заводтар мен фабрикалар ма?

- Енді бәрі бірдей тоқтап қалмаған шығар? – деп сөзге бір тәтеміз араласты.

- Тоқтағанда қандай! Түк те қалған жоқ, - деп анау онан сайын өзеуреді.

- Үйде жатып босқа қалғанша, бір қорға тапсыра салып, үміттеніп жүрген жақсы емес пе, - дедім мен де өз пікірімді білдіріп.

- Ей, сен тыныш отыр, - деді көзін ежірейтін құрдасым. – Мықты қорың анау «Колумб Қазақстана» ма? Білгі бір жүліктер жиналып алып жыл бойы сот-

таеып жатыр. Басқалары да сондай. Мен соны білмейді дейсің бе?

- Тапсырмаеаң – тансырмай-ақ қой. Сенің куноныңды ешкім тартып алайын деп жатқан жоқ. Өзің ешкімге тиіспей отыршы, - деп бір жеңгем мені қорғай сөйледі.

- Тапсырмаймын! Көрінгеиге жем болғанша, сандықтың түбінде жатқаны жақсы. Менде не шаруаларың бар, осы. Өз куноным ғой, сендсрдікі емес. Не істеймін дееем, өзім білем...

Бағанадан жымыып отырған жұрт езулерін жинай бастады.

- Жарайды, шай ішіңіздер... Шайларыңыз суын қалды ғой, - деп үй иесі жақаурата бастады.

- Ал, жарайды, шай ішелік...

Ыстық шайдан бір-екі ұрттаған соң әңгіме арнасы басқа жаққа бұрылды. Құрдасым болса, жаңа басталған әңгімсғс де араласып, өзінің пікірімен өзеуреп жатты...

ЖАЛАҢАШ ӘЙЕЛ

Сол күні жекеенбі болатын. Қонаққа бара жатқаибыз. Түеки сағат бірдің кезі. Пришахтинскідегі еоңғы аялдамадан шыққанда баяу келе жатқан № 45 автобус екнінін үдете түсті. Жолшыбай Теміртау жолының бұрылысындағы автомобиль базарына көз салдым. Бұрынғыдай емес, темір қоршаудың ортасында жиырма шақты ғана машина тұр. Келімді-кетімді кісілер де аз. Бұрын құмырсқаның илеуіндеі болын кайнан жаттатын базардың мына көрінісі қарныңды ашырады. Өйткені қалың базар мұның алдында ғана ескі аэропортқа көшірілген болатын.

Бұрылыстан өткен соң әдеттегімше жолдың оң жағына қарап келе жатырмын. Автобус көпірдің үстіне шығысымен жылдамдығын тіпті арттыра түсті. Герма-

ниядан әкелінген су жаңа «МАН» автобусының жүрісі жайлы, су төгілмейтін жорғадай. Бір кезде «20-шы шахта» аялдамасына жақындай бергендегі білік дөң басында бір адамның жолдың жиегінде қарсы келе жатқанын байқадым. Автобусе та зымырап, іп-ілезде таяды. Қарасам, о, тоба, әлгі қарсы келе жатқан – анадан жаңа туғандай жалаңаш әйел. Тек үсті-басын қап-қара балшыққа бояп алыпты. Асықнай аяңдап келеді. Дене пішініне қарағанда жас адам сияқты.

Автобус зу етіп өте шыққан қас қағым сәтте не болғанын түсіне алмай, әрі мұндайды күтпегендіктен өз көзіме өзім сенбей тағы жалт бұрылып қарадым. Иә, шынында да шашы желкесіне түскен әйел адам. Тек жауырын ортаеы мен бел омыртқасы тұсында шамалы жерге батпақ тимей қалыпты. Бұдан денесінің өңіне қарап әйтеуір өз қандасымыз емес екен, ал батпақтың тимей қалуынан үсті-басына өзі жаққан ол жерлерге қолы жетпей қалған ғой деген тұжырымға келдім. Басқа біреу жақса тұтас жағар еді ғой.

Осы оқиға көнке дейін ойымнан кетпей жүрді. Кейде әңгімеден әңгіме туындаған кезде осы корғенім туралы отырғандарға айтын беремін. Сонда олардың кейбірі: «Ол біреумен бәстескен ғой. Мәскеуде сондайлар бар деп естігенбіз», - десе, енді бірі: «Жоқ, ол карта ойнап, ұтылып қалған ғой», - дегенді айтады. Ал мен болсам: «Жиырмамыншы шахта маңында ағаш, қамыс көп солардың арасында мае болып қалған жерінде шешіндіріп, тонап кеткен шығар, содан елден ұялмас үшін үсті-баеын сол мандағы көлшіктердің батнағымен сылап алған ғой», - деп ойлаймын.

«Мүмкін есі дұрыс емес шығар,» - дейтіндер де бар. Кім қалай десе олай дееін бәрібір. Тек бір айтарым – «Естімеген елде көп» деген ғой. Мұндайда бұрын көрмек түгілі естімейтінбіз де. Бұл сонда заманның азғаны ма, әлде уақыттың озғаны ма? Осы жағы түеініксіз.

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ НАНЫ»

Желтоқсан оқиғасы жер-дүниені дүр сілкіндірін, ел аузында неше түрлі әңгіме тарап жатқан шақ. «ананы қамап қойыпты, мынаны ұстап әкетіпті, бәленді қызметінен босатыпты, түгенді оқуынан шығарып жіберінті» деген сияқты алып-қашпа сөз көп. Басында құр әңгіме болғанымен оның кейбірінің шындыққа айналғанын өзіміз де көрдік.

Жылдағы әдетіміз бойынша 1987 жылдың 1 қаңтарында Жаңа жыл кешіне бір топ көрші жиналып қалғанбыз. Әдеттегі әңгімеден соң сөз желтоқсан оқиғасына ауысты. Әркім өзінің білгенін, көргенін, естігенін айтып жатыр. Сол күндері обкомның жанына барған адамның бірі Бағдат деген келіншек болып шықты.

- Сол күні таңертең бір көрші әйел телефон соқты, - деп бастады әңгімесін Бағдат. – «Обкомның маңына көп адам жиналады. Біз де барайық» деді. Күн аяз екен. Жылы киініп алып бара жатсам, обкомның маңы жай киінгені бар, формадагысы бар, толған милиция. Бейбітшілік бульвары бойындағы жатақхананың алдына жете бергенімде екі адам тоқтатты.

- Қайда барасың? – дейді.

- Қонаққа бара жатырмын, - дедім.

Кенет қарақұсымнан бірдеңе «сарт» ете түскенде есім ауып қала жаздадым. Көзім қарауытқан мені біраз жерге дейін сүйретіп апарды да қоя берді. Тіке барсам жібермейтін болған соң политехникалық институт жақты айналып барып, обкомның жанында тұратын Шәкеңнің (марқұм Шайхан Жандаев) үйіне келдім. Биік үйдің терезесінен қарап тұрдық. Жиналғандарды қуалап жүр. Жап-жас студент қыздарды шаштан сүйреп әкеліп, машинаның ішіне лақтырып жатты. Оған сыймаған соң үлкен автобуска тиіп тасыды. Қайда апарып жатқандарын кім білсін. Милиционерлердің

көпшілігі басқа ұлт өкілдері. Қолдарындағы резеңке сойылмен соқталдай жігіттерді бір-ақ ұрып сұлатады.

Содан кешке қарай үйге қайттым. Келсем – дүкендердің барлығы жабылып қалған, үйде нан жоқ екен. Бұрынғы әдетім бойынша өзіміз күнде араласып жүрген Наташа деген келіншекке жүгіріп барып:

- Кішкене нан берші, - дедім.

Ол жарты бөлке нан алып келді де, тоңып-жаурап қайдан келгенімді сұрады. Мен обкомның жанына барғанымды, Колбинге қарсылық білдіруге бірталай адам жиналғанын айттым.

Сол-ақ екен ананың түрі өзгеріп сала берді.

- Ендеше нанды бермеймін, - деп айналып кетін барды.

Мына келіншектің бір-ақ сәтте теріс айналғанына ызам келді.

- Бәрібір жеп отырғаның Қазақстанның наны ғой, - деп мен де кері бұрылдым.

Ананың зәресі ұшып кетті. Сасқанынан жүгіріп барды да, бүтін бір бөлке нанды әкеліп қолыма ұстата салды...

Бағанадан тұнжырап отырған көршілер Бағдаттың сөзіне риза болып, бір жадырап қалдық. Біреу күледі, біреу ызаланады. Абай атамыз айтқандай «Іш қазандай қайнайды, күресуге дәрмен жоқ...»

Бірінші рет Жаңа жылда бүкіл көршілер көңілсіз тарқастық.

«АРУАҚТАРМЕН СӨЙЛЕСШІ...»

Ауылға барғанбыз. Жылдағы әдетіміз бойынша ертеңіне түске қарай үлкен ағайға еріп, ата-анамыздың басына барып дұға жасауға ауылдың төменгі жағындағы көп бейітке қарай бет түзедік. Біздің тілегімізге қарай жанымыздан қара-қоңыр «Москвич» зыр етіп өте шықты.

- Молла да бейіт басына барады, - деген болатын ағай жаңа үйден шығарда.

Мына кетіп бара жатқандар да біз сияқты қаладан келгендер ғой. Олар да аруақтарға дұға оқытпақ қой.

Біз де жеттік. Келесек – моллекең құранын бастап қойған екен, жағалай малдас құрған адамдардың бір шетінен келіп жайғастық.

Моллекең құранын оқып болып, осы жерде жатқан аруақтардың біразының аттарын атап дұғасын бағыштап, жап-жақсы бата қайырған соң жанындағы кісіге қарады да:

- Ал, енді аруақтармен сөйлесші, Сәкең не айтар екен, - деді жанындағы кісіге.

Менің өне-бойым шымырлай кетті. Сол кезде маған таяу жерде отырған, өзіміз жақсы білетін журналист ағамыз жақтырмаған сыңайда орнынан тұрды да, бейіт аралап кетті. Мен не істерімді білмей отырып қалдым, әрі: «Осы не деп сөйлесер екен?» деген ішкі әуесқойлық сезім де пайда болған сияқты.

Сонымен не керек, әлгі кісі көзіп жұмып, жеті қат жер астынан ба, тұңғыық көк аспаннан ба, әйтеуір бір алыс қиырдан сыр тартқан сыңайда біршама отырып қалды. Содан соң барып орнынан бір қозғалып қойып, сөйлеп кетті:

- Өне, анау жерде, Сәкең келе жатыр. Жанында бәйбішесі бар. Мына жақтан баласы Әужекен шықты. Міне, үшеуі қатарласты. Әужекен алға шығып, сөз бастамақ болып еді, әкесі қолын бір сермеп, тоқтатып тастады.

- Ей, тоқта, «Әке тұрып бала сөйлегеннен без» деген, мен айтайын. Енді Әужекен үндемей кейін қала берді. Қанша дегенмен тәрбие көрген адам ғой. «Адамға бақыт керек. Барлықтарыңызға бақыт тілейді. Балаларды жақсылап тәрбиелесіп» дейді.

Әлгі кісі осының бәрін теледидардан көріп отырғандай, болмаса шетелдіктің сөзін қазақшаға

аударған тілмаштай соғып отыр. «Сәкең олай деді, Сәкең былай деді» деп қояды.

Мынадай бос сөзді тыңдағаным, тіпті осындай оқиғаға куә болғаным өзімді-өзім кінәладым. Жана мен де ана кісі сияқты тұрып кетпегеніме өкіндім. Басында кетіп қалмаған соң, ендігім үлкен адамдардың арасында әбес көрінетін болған соң еріксіз аяғына дейін шыдауға тура келді. Ана кісі болса осы қылығы үшін өзін кінәлі де, күнәлі де санап отырған жоқ. Ауыр жұмыс бітірген адамдай иығын көтере бір дем алып барып, «әңгімесін» аяқтады.

Сөйтсек, бұл кісі ауылдағы көп көрінкелдің бірі екен. Рас болса, кейде айтқаны келеді дейді. Мүмкін көп айтқанының біреуі болмаса біреуі келетін де шығар. Ал мен өзім мына оқиғадан кейін ол кісінің қандай «көрінкел» екендігін айтқызбай-ақ түсіндім.

Құдай мұндайлардан аулақ қылсын.

«НЕ СОВЕТСКИЙ ЧЕЛОВЕК»

Бұл оқиға 1977 жылдың желтоқсан айында болды. Мен ол кезде облыстық телерадио хабарларын тарату жөніндегі комитетте қоғамдық-саяси хабарлар редакциясында аға редактормын. Алматыға біліктілікті көтеру курсына жіберген. Алдын ала хабарлау бойынша көрсетілген мекен-жайға – Жамбыл көшесіндегі 159 үйге орналастым. Бұл сол кездегі Мәдениет министрлігінің жатақханасы болатын. Соның төртінші қабаты қонақ үй есебінде екен. Онда әр облыстан келген менің әріптестерім болды. Бізбен қатар Мәдениет министрлігі ұйымдастырған курстарда оқын жатқандар да бар екен.

Мен басында екі кісілік шағын бөлмеге орналасып едім, терезесі жөнді жабылмайтын суықтау болды. Содан комендантқа айтып едім, бір жылылау бөлмеге ор-

наластырды. Өнда Қостанайдан келген бір қазақ жігіті жатыр екен. Өзі әскери адам, шені – майор. Ал үшінші орын бос болды.

Әлгі кісімен екеуміз әңгімелесіп тұрып жатқанбыз. Екі-үш күн өтті-ау деймін. Бірде кешкілікте оралсам – әлгі майор құлағы қалқиған, селдір қара шашты, аққұба өңді біреумен арақ ішіп отыр. Үшінші төсектің үстінде киімдер жатыр. Соған қарап жаңа көршіміз екенін білдім де, «қазақ болар» деген оймен:

- Сәлеметсіз бе? – деп қолымды созып сәлем бердім.

Ол менің қолымды алмастан жатып, көзі дөп-дөңгелек болып:

- Я не Советский человек, - дегені.

Біреу үстімнен суық су құйып жібергендей болып, денем мұздап кетті. «Мынау мас шығар» деп ойладым. Бірақ мас адамның да мұндай сөз айтқанын өмірі естіген емеспін. Бұдан әрі не дерімді білмей, аузыма сөз түспей қалды. Менің түрім өзгеріп кеткен болса керек. Соны байқап қалған майор:

- Бұл Вьетнам жігіті, - деп жіберді.

Сонда ғана мынаның денсаулығына шәк келтіріп тұрған мен өзіме-өзім келе бастадым. Бірақ санамызға әбден сіңіп қалған нәрсе бола ма, түк түсінбеймін. Өйткені тірі шетелдікті көріп тұрғаным осы ғой. Оның «Совет адамы емеспін» деуінің маған ерсі болғанын былай қойғанда, тіпті сұмдық қылмыс сияқты болып та көрінді. Өмір бойы отаншылдыққа тәрбиеленген, ешқашан естімеген сөзіміз. Тап бір қылмыскер біреу тұрған сияқты. Сол сәтте ол: «Жаңа ғана біреуді өлтіріп келдім» десе мен мұнша таңданбаған болар едім.

Түнімен көзіміз ұйқыға кеткенше әңгімелесіп шықтық. Біршама орысша біледі екен. Анда-санда ғана кейбір сөздің баламасын есіне түсіре алмай қиналғаны болмаса, негізінен айтқанын түсіндік.

Ол арнайы жолдамамен келіп, Мәскеудегі Бүкілодақтық мемлекеттік кинематография институтының (ВГИК) режиссерлік бөлімінде оқып жатыр екен. Биыл бітіретін жылы болғандықтан Алматыдағы корей театрында тәжірибеден отуға жіберіліпті. Сірә, бәрі бір тұқымдас, салт-дәстүрі де ұқсас деп ойлаған болулары керек.

Сонымен, сол түнді өткеріп, ертеңіне мен оқуыма кеттім, аналар өз жұмыстарымен кетті. Қызығы кешкісін болды. Бесінші қабаттың кезекшісі қарсы алдыманнан шығып:

- Сені басқа бөлмеге ауыстырдық, - дейді.
- Неге? – деймін түк түсішпей.
- Коменданттың бұйрығы солай...

Жанымызға майор жігіт келді.

- Мені басқа бөлмеге бағана күндіз ауыстырған.
- Неге?
- Өйткені, бізге шетелдіктермен бір бөлмеде тұруға болмайды екен.

Артынан білсек, комендант оны біздің жанымызға байқамай орналастырып қойған екен. Енді оны жеке бөлмеге ауыстыруға бата алмай істеп тұрған әрекеті. Ақыры ол үш кісілік бөлмеде жалғыз өзі қала берді.

БІЗДІҢ АУЫЛДЫҢ ҚОЖАНАСЫРЛАРЫ

БАУКЕҢ ЖАЙЛЫ ӘҢГІМЕЛЕР

1976 жылдың желтоқсан айында Алматыда жас ақын-жазушылардың республикалық конференциясы өткен еді. Сол конференцияға барған, жазушы болудан үмітті бірнеше жас жігіт белгілі жазушылар Сәуірбек Бақбергенов пен Бердібек Соқпақбаевтың секциясына боліндік. Секциялық жұмыс кезінде бір жас талапкердің «Қара шал» деген әңгімесі талқыланды. Содан әңгімеден әңгіме туындап, Сәукең батыр ата Бауыржан Момышұлы жайлы мынадай екі әңгіме айтып еді.

«Кісі өлтірмей батыр бола ма?»

- «Қара шал» дегеннен шығады. Біздің Бауыржан да қара шалға жатады. Біз ол кісімен жиі кездесіп тұрамыз, - деп бастады Сәукең әңгімесін. – Баукең қатты науқастанып, ауруханаға түсіп қалады. Бір күні оның хал-жағдайын білмек болып Мәлік Ғабдуллин екеуіміз бара қалдық. Бөлмеде жалғыз, төсекте жатыр екен.

«Бауыржанды мұндай жағдайға тап қылған не нәрсе?» деп танданып отырған шығарсындар, - деп Баукең жағдай сұрасқан соң әңгіме бастады. – Айтайын, тыңдаңдар. – Ол оң жақ қолының саусақтарын тарбитып жоғары көтерді. Біз еті арып, тамырлары адырайған қолына қарадық. – Біріншіден, соғыс тауқыметін басымнан өткердім, - деп бас бармағын бүкті. – Екіншіден, отбасының опасын көрмедім. «Қатын – жолда, бала – белде» болды. – Сұқ саусағын бүкті. – Үшіншіден, жалғыз бала анау, науқастан бір көз ашпайды. – Орган қолын бүкті. Сөйтін-сөйтіп бес саусақты түгел бүгіп шықты. (Кейінгі екеуінің себептерін ұмытыппын. – С.Ж.) -

Осындай жағдайлардан соң мен қайта тірі жүрмін. Жаным сірі ғой...

Бұдан соң Баукең өзімізден амандық біліп:

- Одақтарыңда не жаңалық? –деп сұрады.

- Жазушылар одағында ештеңе жаңалық жоқ, - деп жауап берді оған Мәлік. – Тек екі-үш күн болды Ілияс Есенберлиннің бір жаңа романын талқыладық.

- Қалай екен? Өзің не пікір айттың?

- Жаман емес. Негізінен тарихи роман тәп-тәуір жазылыпты. Тек Қобыланды батырды қанішер етіп көрсетінті. Бір адамды бастан шоқпармен бір салып өлтіре салады. Маған сонысы ұнамады. Мен осы пікірді айттым.

Сол-ақ екен Баукең басын сәл көтерді де, оң қолының сұқ саусағымен Мәліктің омырауын нұсқады.

- Сен мына «жұлдызды» не үшін алдың? Кісі өлтіргенің үшін алған жоқсың ба? Ал, Қобыланды батыр емес не? Кісі өлтірмеген адам батыр бола ма екен?

Мәлік үндемей отырып қалды. Мен де ештеңе дегенім жоқ.

«Берите свою подушку»

- Баукең менен сыр жасырмаушы еді,- ден жалғастырды сөзін Сәукең. - Әлгі өзі айтқандай «Қатын – жолда, бала – белде» болған жан ғой. Сондай оқиғаларының бірін өз аузымен былай ден әңгімелеп берді.

- «Соғыстың нағыз қызған шағы. Бірде қысқа мерзімдік демалыс алып, Мәскеуге келгенмін. Сол жолы көптеген кездесулер өткіздік. Омырауында бірталай медальдары бар жіптіктей жас офицермін. Көрген қыздың көзі қызыққандай. Бір күні қонақ үйде отыр едім телефон соғылды. Көтерсем ар жақтан бір жіңішке дауыс: «Сіз Бауыржан Момышұлымысыз?» - ден сұрады. «Иә,

менмін» - деп жауан бердім. «Менің сізбен кездескім келеді» деді де мекеи-жайын айтып, күтетіндігін білдірді. «Шақырғанға бармасаң – шақыруға зар боларсың» деген бар ғой. Бардым. Ол «коммуналка» деп аталатын көн пәтерлі үйдің бір бөлмесінде тұрады екен. Салт басты әйел болып шықты. Танысып, аты-жөнін білген соң неге шақырғанын сұрадым. Жымнын күлді. Әңгімені әріден бастан келіп, мені қай жердегі кездесуде қалай көргенін айтты. Сөзін: «Жалғыздық жаныма әбден батты. Сіз еияқты азаматтан бала кореем армайым жоқ...», - ден аяқтады.

Істің мәні белгілі болды. Бірақ мынадай бір бөлмеде қалудың еш реті жоқ еді. Сондықтан да менің орналасқан жеріме баруға келістік. Ол сырт киімін киін болған кезде мен де орнымнан тұрып, гимнастеркамның түймелерін түгел салдым да, саптағы еолдатша тікемнен тік тұрын:

- Я еолдат! У меня нет лишней подушки, бери-те свою! – ден төсекте жннаулы тұрған жастықты көрсеттім.

Ол үн-түнсіз жаетықтың бірін алып, үлкен сөмкеге салды да, желбегейін жамылған беті соңымнан ерді...

«Батырды обстоятельство жасайды»

Баукең туралы біздің облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде көп жыл қызмет істеген журналист, марқұм Саниолла Ансаров та мынадай бір әңгіме айтып еді.

- Осыдан біраз жыл бұрын Сарыағашқа демалуға барсам, Баукең де сонда дем алып, емделін жүрді. Бұрын білетіндердің айтуына қарағанда Баукең мұнда жыл сайын келеді екен.

Бір күні ем алайық деп кезек күтін көп адам отырғанбыз. Баукең кірін келді. Отырғандардың бірі

түрегеліп орын берді. «Баукең келді» деп біреулердің сыбырлағаны естілді. Сөйтіп отырған кезде бір ауданның партия комитетінің хатшысы әйелімен бірге дем алып жатқан еді, сол:

- Бауке, өзіңізге тартқан батыр балаңыз бар ма? – деп сұрағаны.

Әлгіге жалт қараған Баукең орнынан атып тұрды да:

- Ей, дорақ! – деп екі аяғының ортасын көрсетіп, - Батырды мынау жасамайды, обстоятельство жасайды! Понятно тебе?! – деп ақырып қалғаны.

Ешкім дыбыс шығарған жоқ, бәріміз үнсіз отырып қалдық. Не күлерімізді білмейміз. Анау болса ептеп тұрды да, әйелін ертіп шыға жөнелді. Кейіннен білсек, ол санаторийден мүлдем кетіп қалыпты. Ұялған болса керек.

ЖАҚАҢНЫҢ АЙТҚАНДАРЫ

Осы бір топ әңгімені Қарағанды мемлекеттік университетінің профессоры, философ-ғалым Төлеуғазы Әбжанов ағамыз айтқан еді.

«Стол сыпырайын деп пе едің?»

- Қарқаралы қаласында Жақсыберген Толымбеков деген кісі болды. Ол кісі көп жыл милицияда қызмет атқарған екен. Бірде милицияның қызметкері қайтыс болып, соның соңғы сапарға шығарып салу рәсіміне басын шайқап отыратын қалтақ бас бір құрдасымен екеуі бара қалыпты. Қайтыс болған христиан дініндегі адам болғандықтан табытқа салып, бетіп ашып қойған екен. Қауғадай қаба сақалы кеудесін жауып жатыпты. Соны көрген көселеу, қалтақбас құрдасы:

- Мынаның сақалын-ай, - деп сыбыр ете қалады былай шыға бере.

- Е, немене, оның сақалын қайтесің? – деп дік ете қалыпты Жақаң. – Стол сыпырайын деп пе едің?

«Төрт қонақ шақырамын»

Бірде Жақаң үйіне «омыртқаға» көп адам шақырады, ішінде әлгі қалтақбас құрдасы да бар екен. Ортаға табақ тартылған кезде Жақаң:

- Мен осындай бір табақ етке төрт рет қонақ шақырамын, - дейді.

Қонақтар елең ете қалады.

- «Қалай?» - дейсіздер ғой деп қайта өзі сөз бастайды. – Ол былай – мына басы қалтаң-қалтаң етін отырған кісіні көрдіңіздер ғой. Қонақ шақырғанда қоса шақырамын. Табақтағы ет туралып болған кезде ел осыған қарайды. Бұл болса басын шайқайды да отырады. Мұны көрген ел «жеуге болмайды» деп отыр екен деп қоя қояды. Содан бұл табақты жинап әкетеміз де, ертеңіне соған тағы қонақ шақырамыз. Сөйтіп біздің үйдің бір табақ еті төрт қонақ атқарады.

«Кім екенін білмеймін»

Бірде Жақаң таңертең есік алдына шығып тұрса, жанына бір таныс адам келеді. Амандықтан соң Жақаң үйінде қонақ барын, қазір ұйықтап жатқанын айтады.

- Ол кім? – деп сұрайды әлгі кісі.

Сонда Жақаң:

- Келгенде кісі еді, тамақ ішкенде ит болды, жатқанда қасқыр болды, енді тұрғанда кім болатынын өзім де біле алмай тұрмын, – деп жауап беріпті.

Сөйтсе, үйдегі қонағы сәлем беріп кіргенін «келгенде кісі еді» дегені сол екен. Қарны ашып келген жолаушы алдындағы асты түгел жеп алса керек. «Тамақ ішкенде ит болды» деп соны айтыпты. Тоңып келген соң үстіне өзінің қасқыр ішігін жамылып ұйықтайды.

«Жатқанда қасқыр болды» ден Жақаң соны меңзеген екен.

«Мен мұжымын»

- Қарқаралы өңірінде мынадай тағы бір әңгіме бар, - деп жалғады сөзін Төкең ағамыз. – Бір қонақта отырғанда төрдегі үлкен адам табақтағы етті алдына қарай тартын алады да өзі турауга кіріседі. Бірақ босаған сүйекті ешкімге ұсынбай, өзінің жанына жинай береді. Ешкім үндемей отыр дейді. Сонда шыдамсыздау бір кісі:

- Мына сүйектерді мұжуға бермей неге жинап отырсыз? – денті.

Сонда әлгі кісі:

- Бұл сүйектерді әуелі мен мұжымын, одан соң анау мұжиды, - деп бір адамды, -екеуімізден қалса анау мұжиды, - деп тағы бір адамды көрсетінті.

Ел үндемейді, тым-тырыс. Әлгі сұрақ қойған кісі түк түсінбей жан-жағына қарайды. Кейіннен сұрастырып білсе «әуелі мен мұжымын» деген кісінің руы Өлтөбет екен. «Одан соң анау мұжиды» деген кісінің руы Итболды екен. Ал «екеуімізден қалса анау мұжиды» деген кісінің руы Күшік екен.

ИЗЕКЕҢ АЙТҚАН ЕКЕН

Жасы тоқсанға таяп қайтыс болған Изақ ақсақалды Ақтоғай өңірінде көпшілік ел біледі. Сол кісі айтқан қағызпа сөздер ел ішінде көп тараған.

«Аузым тоңып қалды»

Бір күні «Қуаныш» колхозынан ат шанамен шыққан Изекен мен Сәтмағанбет ақсақал жол жүрін келе жа-

тады. Жол бойы Сәтекең әңгімені бірінен соң бірін қоздатып, жанындағы серігіне сөз бермей қояды. Сонда Изекең:

- Әй, Сәтмағанбет, тоқтат! Енді мен еөйлейін, аузым тоңын қалды! – деген екен.

«Арақ байлап жіберіндер»

Бірде аудан басшыларының бірі Изекеңнің үйінде түстенін отырып:

- Қасқыр көбейіп кетті. Ешкім ауламайды. Малды қырып бара жатыр, - деп сөз бастайды.

- Оның түк те қиындығы жоқ, - дейді сонда Изекең жұлып алғандай. – Қасқырды жоюдың ең оңай жолын мен айтайын...

Үлкен кісінің мына сөзіне отырған елдің барлығы «Бірдеңе айтатын шығар» деген оймен қарап қалады.

- Сендер, - дейді сонда Изекең. – Бір арланды ұстап алып, мойнына бір жарты арақ байлап жіберіндер. Сол арақты тауып ішкенше біздің ауылдың жігіттері бүкіл қасқырды қырып шығады.

«Кешке дейін бітіріп тастасын»

Шабындық басталған күні пішеншілер арасынан келген бір жігіт есік алдында отырған Изекеңді көріп бұрылады. Жігіт қызулау екен, амандықтан соң:

- Биыл шоп шығымды екен. Түске дейін талай жердің шөбін шаптық. Енді қыстақтарға көктей жеткізіп аламыз, - деп леніре сөйлейді.

Тегі, ана жігіт жайшылықта көп сөйлемейтін біртоға адам болса керек.

- Жұмыртқаға тіл бітірген қайран арақ-ай, ә, - деп Изекең басын шайқап біраз отырады да бір кезде: - Әй, мынаған тағы бір жүз грамм беріндерші, қалған шөпті кешке дейін шауып бітіріп тастасын, - деп айқай салыпты келініне.

«КӘКЕҢ АЙТҚАН ЕКЕН»

«Кәкең» деп отырғанымыз – Константин Петрович Ботов. Ол кісі көп жыл комсомол, одан соң партия, шаруашылық қызметтерін атқарған, кезінде коллективтендіру ісіне белсене араласқан адам. Қазақ тіліне жетік, әзіл-қалжыңға жүйрін Константин Петровичті Қараганды халқы «Кәкең» деп құрмет тұтады. Сол кісі айтты деген әңгіме ел арасында көп.

«Төбем тесік болса»

Сонау отызыншы жылдардың бае кезі болса керек. Кәкең бір тон кісімен бірге ел аралан келе жатып, бір үйге түседі. Үйде қызы мен шешесі ғана бар екен. Дастархан жасап, қымыз әкелін жүрғен қызға қарай берсе керек.

- Мына сары орыстың көзінің тұздайын қарашы,- дейді қызы.

- Ақырын, қызым, төбесі тесік болын жүрмесін, - дейді шешесі.

Мұны естін қалған Константин Петрович:

- Төбем тесік болса, айран құйып ішейін деп пе едіңіз, - деген екен.

Шешесінің қымыз сапырын отырған ожауы қолынан түсіп кетіпті. Қызы далаға қарай ата жөнеліпті.

«Атып жеймін»

Бұрын көп жыл «Зағотскотты» басқарған Константин Петрович облыстық аңшылар инспекциясына бастық болып ауысады. Сол кезде бұрыннан сыйлас, облыстағы лауазымды басшының бірі:

- Кәке, хал-жағдайыңыз қалай? – ден кездескеі сайын қайта-қайта сұрай берсе керек.

Сонда Кәкең:

- Менің хал-жағдайымды несін сұрай бересіз? Бұрын жатып жесем, енді атып жейтін болдым. Құдайға шүкір, қарын тоқ, - деген екен.

«Жігіттің ұялғаны-ай»

Бірде Константин Петрович кабинетінде отырса, бір жігіт кіріп келеді де, «Здрасьте!» - деп амандаса салып, келген шаруасын ағыза жөнеледі. Өзінің шала орысына-сымен үсті-үстіне төпелеп, аузын аштырмайды. Енді не де болса айтып бітпей тоқтамасын білген Кәкең оның сөзінің соңын күтеді. Бір кезде ол орысша сайрап бергеніне масаттанғандай орындыққа шалқая маңғаздана отырады.

- Ал, енді осының барлығын қазақша айтып берші, - дейді ғой Кәкең сонда.

Ол Константин Петровичтің бетіне қарап таңданып, үн шығармай отырып қалады да, екі беті қып-қызыл болып, шығып кетеді.

- Сол жігіттің ұялғаны-ай. Содан қайтып көрінген емес, - деп есіне алады Кәкең.

«Секіретін мен кекіретін»

Константин Петровичтің үйіне бір күні замандасы Әкім Серіков қонаққа келінті. Стол басына отырған соң Кәкең қонағына коньяк пен шампанды нұсқап:

- Қайсысын құяйын – секіретінін бе, әлде кекіретінін бе? – деп сұраған екен.

«Не деп атайды?»

Бір жігіт «қазақтың тілін жақсы білемін» деп мақтана берсе керек. Сонда Константин Петрович одан:

- Мынау не? – деп сұрайды.

- Бұл кәдімгі құрт қой, - денті анау саснай.

- Соқ, - дейді сонда Кәкең, - Мұны қазақ «сықна» ден атайды...

- Ал киіз үйдің үзігін айналдыра жансырған оюды не деп атайды?

- Оюдың аты – «ою» емес пе!

- Білмәйді екенсің ғой. Оны «дөдеге» дейді... Енді түйенің мұрнына тағатын қыл мұрындықтың атын білесің бе?

- Жоқ, - ден мойындайды әлгі жігіт.

- Әй, сен өзің қазақ емес екенсің ғой. Оны «бұйда» деп атайды, - деп Константин Петровнч оған қатты ренжітті.

ТҮРСЕКЕҢНІҢ АЙТҚАНЫ

Тұрсын Төреғожин Қарағанды облысының біраз аудандарында жауапты басшылық қызмет атқарған, беделді адам еді. Сол кісінің дуалы аузынан шығып, ел арасына тарап кеткен талай әңгіме бар. Соның бірі төмендегідей.

«Орын бар еді ғой...»

Тұрсекеңнің Ақтоғай аудандық ауыл шаруашылығы басқармасында бастық болып жүрген кезі екеи. Бір күні таңертеңгілікте аппаратты жинан алып ілездеме өткізін жатады. Дәетүр бойынша орынбасары мән-жайды баяндайды да, сөзін:

- Кеше Тукоденің даласында Балқаштан бензин әкеле жатқан бір мәшине қарсы келе жатқан мәшинеге соғылысып қалып, жанып кетіпті. Жүргізушілері аман көрнеді, - деп аяқтайды.

Ол кезде Балқаш нен Ақтоғайдың арасында қазіргідей асфальт түгілі тас жол да жоқ. Тукөде десе

дегендей көде ғана осстін ту далада мәшине атаулы жайдақ жолмен ағыза беретін.

Сонда сәл ойланын отырып қалған Тұрсекең кішке-неден сон:

- Япырай, ә! Түкөденің даласында екі мәшине сиятын орын бар еді ғой, - деген екен.

ӘУЕҢНІҢ ӘҢГІМЕЛЕРІ

Қаура Әбдіразақов марқұм «Қызыларай» совхозында әртүрлі қызметтер атқарды. Ақжарқын, ақкөңіл, аққау адам еді. Ол кісінің «Әуең айтқан» деген сөздері ел арасында бірталай.

«Дайындалдық қой»

Бірде облыс басшыларының бірі келмекші болғанын естіп, совхоз басшылары күні бұрын дайындалынты. Орталық мекенді жөнге келтіріп, әдейі көрсетуге дайындап, бір қыстақтың басын мұнтаздай етін тазалап қояды. Облыс басшысы бәрін көріп, риза болса керек әлгі қыстақ басына келгенде:

- Қыстақтарың жақсы екен, таза екеи, - дейді.

Сонда Әуең елдің алдына суырылып шыға келіп:

- Енді қалай, сіз келеді дегенді естігеннен бері жан-тәніміз қалмай тазаладық қой, - деген екен.

«Астарыңыздағы жүннің әр талы»

Совхозда жұмысшы комитетінің төрағасы болып істен жүрген кезінде Әуең қой қырқып жатқан жерге келіп, жиналыс өткізіпті. Жұмыс уақыты болғандықтан қырықтықтарын өшіре салған қыз-келіншектер жүн салынған қантарға отыра-отыра кетеді.

Сонда Әуең үкімет пен партияның сол кездегі міндеттерін айта келіп:

- Мына сіздердің астарыңыздағы жүннің әр талы алтынмен тең екендігін естеріңізден шығармаңыздар, жолдастар, - деп аяқтапты сөзін.

«Өлмегенім жақсы болды»

Бірде ішінде Әуең бар, Қызыларайға келе жатқан көп адам мінген машина жолдың бір қия жерінде аударылып қалыпты. Абырой болғанда елдің бәрі аман, жарақатқа не ауыр жағдайға ұшыраған ешкім жоқ екен.

Бір кезде Әуең тұрып, үсті-басын қағып-сілкіп жатып:

- Бәрінен де менің өлмегенім жақсы болды, - деген екен.

- Е, неге? – деп таңдана қарапты басқалар.

- Менің бала-шағам бар ғой.

Сонда жанындағы кісілер:

- Не, басқамызда бала-шаға жоқ па? – деп жатып тұрып ашуланыпты.

ЕСКЕҢНІҢ АЙТҚАНДАРЫ

Ақтоғай ауданында Есенбай Таханов ақсақал көп жыл ел басқарған, совхоз директоры болған құрметті азамат еді. Сол кісінің өткір де тапқыр сөздері ел ішінде көп таралған.

«Миғұлалар үшін айтады»

Бірде Ескең көп адаммен бірге әуе бекетінде ұшақ күтіп отырады. Сол кезде ұшып-қонып жатқан ұшақтар туралы хабарландыру әуелі қазақ тілінде бір рет, артынша орыс тілінде екі немесе үш рет беріледі. Мұны байқап тұрған бір орыс келін:

- Көрдіндер ме – қазақтар үшін бір-ақ рет айтады, біз үшін бірнеше қайталайды, - деп мақтанады.

Сол кезде Ескең:

- Е, оған несің мақтанасың. Біз қазақтар бір айтқанда ұғып аламыз. Олар бір айтқанда түсінбейтін миғұлалар үшін бірнеше рет қайталап тұр, - деп әлгіні тойтарын тастапты.

«Қос қоржынның бірі»

Бірде Ескең қалаға келін, қонақ үйіне орналасса, екі орындық бөлме екен, шалжиып жанында біреу жатыр. Амандықтан соң:

- Кім боласың? – деп сұрайды ол.

- Совхоз директоры боламын, - деп жауап береді Ескең қашанғы қарапайым әдетімен.

- Е-е, - деп күледі анау. – Қойшымын десеңші.

- Ал, өзің кім боласың?

- Мен аудандағы үштін бірімін.

Аудандағы райкомның үш хатшысын мезгеп отырғанын түсінген Ескең:

- Ал, оның қайсысың? - деп сұрайды.

- Екіншісімін.

- Түу, - дейді сонда Ескең. – Ана сабаздың өзі ме десем, қос қоржынның бірі екенсің ғой.

«Ұйқысы неге қанбайды»

Ескеңнің Анарбек деген құрдасы болған екен. Ол кісінің бір көзі кем болыпты. Ылғи Ескең оны таң қараңғысымен оятады екен.

Бір күні ұйқысы қанбағандықтан, көзін аша алмай ренжіген құрдасына:

- Ей, екі көздің ұйқысы қанғанда сенің жалғыз көзіңнің ұйқысы қалай қанбайды, ей!? – деп дүрсе қоя беріпті Ескең.

«Помидорды сорып жейді»

Ескең совхоз директоры болып істеп жүрген кезінде Қарағандыға келіп, көп адамдармен ресторанға барады. Сонда жанындағы бір жас жігітке дастархандағы асты көрсетіп:

- Мыналарды қалай жеуді айта отыр. Әйтпесе, ауылдан келген адамбыз ғой, бір нәрсені бүлдіріп алып, ұятқа қалып жүрмейік, - деп ескертеді.

Содан ана жігіт қай тағамды қалай жеуді тәрекілеп қоймайды. Тұздалған помидорға қолын соза берсе:

- Оны сорып жейсіз. Тістеуге болмайды. Онда үстіңізге суы шашырап кетеді, - деп түсіндіреді.

Ескең қолын тарта қояды.

Біраздан соң тағы да қолын соза берсе, әлгі жігіт:

- Оны сорып жейді, - дейді тағы да.

Сонда Ескең:

- Ей, қойшы, қарағым. Бүкіл бір совхозды сорып жеп отырғанда бір помидорды жей алмайды ғой дейсің бе? – деп кішілеу біреуін аузына бір-ақ тығыпты.

ӘБЖЕКЕҢНІҢ ӘЗІЛДЕРІ

Жазушы Әбжан Омарбаев облыстың «Орталық Қазақстан» газетінің көп жыл Қарқаралы ауданындағы меншікті тілшісі болып қызмет атқарды. Марқұмның уытты әжуаға толы сын-сықақ әңімелері кезінде баспасөз бетінде жиі жарияланатын. Сонымен бірге ол кісінің өзінің де алаңғасарлығы бар, ақкөңіл адам еді. Әбжекең туралы Балқаш қаласында тұрған Кәукербек Сүйімбеков ақсақал мынадай әңгімелер айтып берген.

«Қалпағым екен ғой»

Әбжекең Балқашта да көп жыл тұрды. Қалалық «Балқаш жұмысшысы» газетінде істеді. Қарқаралыға көшер алдында қалалық радиода қызметтес болдық. Ақкөңіл ағамыздың үйінде сол кезде жиі болушы едім.

Бір күні түскі асқа келдік. Жаздың күні. Есік ашық тұр. Жеңгеміз үшеуіміз әңгімелесіп шай ішіп отырғанбыз. Кенет Әбжекең есікке қарады да, айтып отырған сөзін кілт тоқтатып:

- Әй, кір, - деді.

Жеңгеміз екеуіміз де есікке қарадық, ешкім көріпбейді.

- Кір дедім ғой, мен саған, - деп Әбжекең дауысын кішкене қаттырақ шығарды.

Ешкім кірген жоқ.

- Ей, кіресің бе, жоқ па?! – деп айқай салған Әбжекең орнынан атып тұрды да, есікке жетін барды. Содан соң өзі аңырап тұрып қалды да:

- Е, өзімнің қалпағым екен ғой, - деп есіктің тұтқасында ілулі тұрған қалпақты босағадағы орындықтың үстіне тастай салып, орнына келіп отырды.

Жеңгей екеуіміз күлкіге кенелдік те қалдық. Сойтсек, Әбжекең үйге кірерде қалпағын есіктің тұтқасына іле салыпты. Енді соны есіктен сығалап тұрған біреудің қалпағы екен деп қалған ғой.

«Қыздырынып отырмын»

Бір күні Әбжекең жұмысқа келмей қалды. «Сірә, ауырып қалған шығар» деп ойлап, қайтар жолда үйіне соқтым. Үйге кірсем – төр алдындағы есікке қарсы қойылған үстел басында Әбжекең бірдеңе жазып отыр. Үй салқындау екен. Соған қарамастан ағамыздың үстінде жалғыз мәйке ғана. Бұл түріне таң қалып, амандықтан соң:

- Үй салқын ғой, жеңіл отырғаныңыз қалай? – ден сұрадым.

- Е, кешеден бері арқамда бір шаншу қадалып, бүгін дәрігер шақырып едім, дәрі жазын беріп: «Ыстық басыңыз» деді, - деи Әбжекең қаламы үетелге қойды.

- Онда неге қымтанып, емделмейсіз?

- Дәріеін ішкем. Міне, енді арқама ыстық су басып, қыздырынып отырмын, - деді Әбжекең бір қырындан, арқасындағы ыстық су құйылған резеңке торсықшаны көрсетіп.

Мойнында байлаулы тұрған шуда жіпті кірген бетте-ақ байқағанмын. «Мына кісі мойнына тұмар тағып алған ба?» деп ойлағанмын да қойғанмын. Сойтсем, еол жіпке резеңке торсықшаны байлап, арқасына салбыратып қойыпты ғой. Ол кісінің мына Қожанасыр қылығына ішегім түйілгенше күлдім.

- Әбежеке-ау, жылы киінін алып, ыстық басып жатнайсыз ба? – деймін.

- Қарағым-ау, өлгенше күліп не болды саған?! Шаншу қадалған екен деп оқ тнгендей қалай серейін жатпақың, - ден ренжісін Әбжекең.

«Орнына салып отырмын»

Әбжекең біздің Балқаштағы үйде қонақта отырған. Бір кезде оның сол қолын артына жіні апарып, орнынан қозғалақтап, қипақтап кеткеніні байқадым. Басында жай қозғалып отырған шығар деп ойлағанмын. Енді бір қарағанымда тағы сөйтіп отыр. Содан соң «Мына кісінің астына бірдеңе батып отырған шығар» деген оймен:

- Әбжекең, ыңғайсыз отырған жоқсыз ба? – деп сұрадым.

- Жоқ, - деді ол кісі жұлып алғандай. – Ыңғайсыз емес. Тек «геморрой» деген бір пәлем бар. Сол арақ ішкенде шығып кете береді. Соны орнына сала алмай әуре болып отырмын...

Стол басындағы барлығымыз тым-тырыс болып, не дерімізді білмей қалдық.

«Қонағыңның бәрі шыжың ба?»

Бірде Әбжекеңді Қарқаралыға жаңада ғана көшіп келген прокурордың үйі қонаққа шақырыпты. Әбжекең келіп, төрге жайғасады. Қараса – диванынан бастан орыдықтарына дейін су жаңа, әлі сыртындағы қаптап қойған салафаны да алынбаған ғой.

Соған қарап отырған Әбжекең бір кезде прокурорға:

- Немене, бүгінгі шақырған қонақтарыңның бәрі шыжың ба, күлиеңке қаптап қойыпсың, - деген екен.

Сасқалақтап қалған прокурор не дерін білмей қалынты да, артынан барлық салафанын сыдыртып алғызып тастанты.

«Аузымнан қағынып»

Қарқаралы қаласында тұрған марқұм Сұңғат Нығметжанов ағамыз айтқан әңгіме.

Әбжекең біздің үйге жиі соғып, шай ішіп кетіп жүретін. Бір күні түе кезінде келе қалды. Қашанғы әңгімешіл әдегімен шай үстінде қалжыңдап отырды да, «жүз грамм» ішіп алған соң:

- Япыр-ай, - деп таңдайын қағып, таңданып қалды.

Не айтар екен деп бикеміз екеуіміз аузына қарап отырмыз.

- Япыр-ай, осы заман не болып барады? – деді Әбжекең әлден уақытта кішкене ток самауырдың үстінде тұрған үлкен аққұманды көрсетіп. - Әйелі – семіз, ері – арық, құманы – үлкен, самауыры – кішкентай...

Мына теңеу бикеміз екеуімізді меңзегені ғой. Мен оған мәз болып күліп жатырмын. Бұрқан-талқан болған бикем үстел үстіндегінің бәрін жинап әкетті.

Сол кезде Әбжекең:

- Ой-бу, қарап отырмай аузымнан қағынған екем ғой, - деп санын соғып өкінді де қалды.

Содан көпке дейін Әбжекең біздің үйге келмей жүрді...

МАЙДА ҚҰРАЛ

Қарқаралы ауданындағы Нүркен атындағы совхозда Майда Құрал деген кісі болыпты. Ол кісі өте майда, үлкен болсын, кіші болсын «сіз» деп сойлейтін биязы адам екен.

«Сыймаса – зорламаңыз...»

Бірде көп адам қонақтан тарқайды. Солардың ішінде қызыңқырап қалған біреу өзінікі екен деп Құрекеңнің калошын кие алмай, соқталап жатады. Мұны қарап тұрған Құрекең болса, басқалар сияқты «Бұл менікі еді» деп жармаса кетпей:

- Сыймаса – зорламаңыз, сыймаса – зорламаңыз, - деп екі-үш рет жай ғана қайталаған екен.

Әлгі адам басқа біреудің колошын киіп жатқанын сонда ғана біліп, иесіне қайтарыпты.

ҚАЛЕКЕҢНІҢ ӘҢГІМЕЛЕРІ

Журналист Қали Садықов «Советтік Қарағанды» (кейіннен «Орталық Қазақстан») газетінде көп жыл қызмет істеген адам еді. Сол кісінің артына тастап кеткен сөздері журналистер арасында жиі айтылады.

«Өзімдей іш»

Қалекеннің жиі айтылатын «өсиеттерінің» бірі мынадай:

«Жігіттер арақ ішсең өзімдсі іш,
Көзіңс бастықтардың көрінбей іш.
Осы жұрт бұл Қалиды «кедей» дейді,
Ішімде екі «Волга», төрт «Москвич».

«Қанша ішу керек»

Қалекеннің арақты қанша ішу керектігін білмейтін сары уыз жастарға айтқан мынадай «кеңестері» де бар:

«Бір жарты бір адамға – оқ,
Екі адамға – көп.
Үш адамға – дөп,
Төрт адамға – боқ,
Бес адамға - жоқ».

Мақаңмен кездескенде

Бір күні ақын Мақсұт Байсейітов күндегі әдетімен таңертеңгілік парктен серуендеп шығып келе жатқанда Қалекен кездесін қалыпты. Сонда Мақаң:

- Ей, карт б...,

Қайдан жүрсің шапқылап? – деп сұрайды.

Сонда Қалекен табан аузында:

- Қалтаң тесік болса да,

Бір жартыны тап бірақ, - деген екен.

Сөйтсе, түнімен қонақта болған Қалекеннің «басы ауырып» келе жатыпты.

Қораптағы жазу

Қалекен өзінен көп кіші болса да журналист Қағазбек Сәденовпен қалжыңдасып ойнай береді екен. Бір күні Қалекен таңертеңгілік Қағазекеннің кабинетіне кіреді. Кірсе – ешкім жоқ, үстелдің үстінде жатқан бір қорап «Бокс» темекісін көреді де, оның сыртына:

«Бокстың» өлең жаздым қақпағына.

Бір талыи бере ме деп тақпағыма», - деп жазады да, шығып кетеді.

Кабинетіне қайта оралғанда темекінің сыртындағы жазуды көрген Қағазкең:

«Бере берсем шылымым шақ келе ме,

Қалндың әрбір жазған шатпағына», - деп жалғастырыпты.

Ақ бәтенкенің әлегі

Ол кезде редакция Ленин даңғылының бойында екен. Жұмыстан шыққан Қалекен мен Қағазкең көшемен келе жатады. Кенет жандарынан бір топ сары бас қыз өте шыққанда Қағазкеңнің аяғындағы тіс жуатын ұнтақпен әппақ етіп тазалап қойған кенеп бәтенкесіне балшық шашырап кетеді. Сонда тиісерге қара таба алмай келе жатқан Қалекен:

«- Батыстың сұлулары қаптап кетті,

Қағаздың бәтенкесін таптап кетті», - дейді.

Сонда Қағазкең:

«- Қалидың өлеңінде ұйқас жоқ » деп,

Сұлулар саған к... саптап кетті», - деп жауап беріпті.

Сурет туралы

Бірде Қалекен «Лениншіл жас» газетінің бетіне шыққан әдемі жас келіншектің суретіне қарай отырады да:

«Қара көз қайнаңдаған қарашығы,

Қара шаш ақ жүзіне жарасады», - деп газеттің шетіндегі ақ жеріне жазып қояды.

Қағазкең мұны көрісімен іле-шала:

«Газеттегі суретті көре салып,

Есінен кәрі Қали адасады», - деп жалғастырып жіберген екен.

Бага

Енді бірде редакциядағы жас жігіттердің бірі кішкентайлы болып, соның шілдеханасында отырғанда ортасындағы жасы үлкен Қалекен былай деп бата беріпті:

Жас бастықтай сөзге ергіш болма,
Қүрекендей өзгергіш болма,
Құрдасымдай қорқақ болма,
Сартаубайдай шорқақ болма,
Шәймердендей ептеші болма,
Кәртайдай өкпеші болма,
Құрмандай арам болма,
Құлтайдай сараң болма,
Мұхамбеттей батыр бол,
Хайридендей бақұл бол,
Аллоһу-әкбар...- депті.

Отырған жұрт қыран күлкіге кенеледі.

Осындағы аты аталған редакция қызметкерлерінің мінездemesіне ешкім де дау айта алмай, Қалекеннің тапқырлығына дән риза болыпты.

«ШОЙКЕҢ ЕТ ЖЕМЕЙДІ»

Ақтоғайда Шойынбай деген кісі болды. Сол кісі қонаққа барғанда кейбір ойнайтын адамдар:

- Шойкең ет жемейді,-дейді екен.

Сонда Шойкең:

- Мен ет жемеймін, сорпа ішемін, - деп жеп отырған етін тастай салып, сорпа алдырып ішеді екен.

Сол кісінің бір үйде қонақ болып отырғанда біреу:

- Шойкең бауырсақ жемейді, - ден еді:

- Иә, мен майға піекен тамақ жемеймін, - деп нан алғызып жегенін өзім көргенім бар.

ЖЫНДЫ ЫСҚАҚТЫҢ БАЛАҒАТТАРЫ

Ақтоғай өңірінде Жынды Ысқақты білмейтін жан жоқ. Ол кісі орнын тауып, өз ретімен, өте әдемі теңеумен балағаттайтын адам еді. Сондай бөқтампаз адам болғандықтан жұрт ол кісіні «Жынды Ысқақ» деп атап кеткен ғой. Ысекеңнің теңеуі өте дәл болатындығы сондай, балағат естіген адамның өзі ашуланудың орнына күлкіге бір кенеліп, риза болып қалады. Сол кезде азуын айға білеген аупартком хатшыларының өзі Ысекеңнің алдында сөз естіп қалмау үшін құрдай жорғалайды. Бірақ бұлардың мұндай мінездерін байқаған Ысекең ақсақал аузынан шыққан сөзін нысанаға дәл тигізіп, масқарасын шығаратын. Басқа адам болса, өздерін балағаттатпақ бұлай тұрсын, аузынан «жаман» сөз шыққаны үшін «екі көзі жылтыратын» қоятын олар, Ысекеңе ештеңе дей алмайды. Тіпті, кейбір басышлар ел еркесінің сондай «батасын» алу үшін өздері келеді екен.

Ақселеудің айтқаны

- «Лениншіл жастың» (қазіргі «Жас алаш») Қарағанды және Целиноград облыстары бойынша меншікті тілшісі бөлып істеп жүрген кезім еді,- дейді жазушы, ғалым Ақселеу Сейдімбеков. – Ақтоғай ауданында Жынды Ысқақ деген кісі бар дегенді естідім. «Қоңырат» совхозында тұратын Ысекеңнің үйіне келіп түстім. Кішкене ғана домаланған қарт екен. Сәлемімді алған соң төрге шығарып, жөн сұрады. Қарағанды қаласында тұратынымды, Жаңаарқа ауданында туғанымды, қазір газет тілшісі екенімді айтып бердім. Содан соң ақсақал үнсіз қалды. Мен де үнсізбін. Бірте-бірте әлгі үйге ауыл адамдары жинала бастады.

Алдына барған адамды Ысекең ретіп тауып қайтсе балағаттайды. Соны естуге жиналады екен. Әрі ол кісі бір адамға айтқан теңеуін екінші адамға өмірі қайталамайды екен. Ысекеңнің алдынан балағат естімей кеткендер де бар. Ондай адамдарды ел құрмет тұтады.

Бір кезде шай келді. Оны-мұны айтып отырып шай ішілді. Бірақ бір арнаға тоғысқан жүйелі әңгіме болған жоқ. Бәрі ақсақалдың аузын бағулы сияқты. Соған қарап мен де шешіле алмай отырмын. Қайткен күнде балағат естімей аттанбақ ойдамын.

Мен келісімен қазан көтерілген екен. Біраздан соң үйме табақ ет те келіп қалды. Сол үйдің келіні болуы керек, бір жас келіншек ет турайтын пышақ пен табақ әкеліп қойып еді, ауыл адамдары төрде, менің жанымда отырған Ысекеңнің алдына жылжытты. Ысекең табақты менің алдыма сырғытып қойды. «Масқара болдым-ау» деп ойладым. Турамайын десем, табан астында балағат естуім мүмкін. Ысекеңнің күтіп отырғанының өзі сол. Сондықтан да табақты алдыма ыңғайлап қойып, етті турауға кірістім. Барынша мипаздап, бар өнерімді салып, жұқалап-ақ турадым. Үйеме табақ етті жалғыз өзім турап болып, тұздық құйылды да жеуге кірістік қой. Бір кезде қайдан қалып қойғанын білмеймін, Ысекең алдынан туралмаған бір кесек етті суырып алып шыққаны. «Құрыған жерім осы болды-ау» деп ойлауға шамам да келген жоқ, Ысекең әлгі етті табақтың үстінде салбырата ұстаған беті:

- Ей, селеудей болып сорайған бойыңның әкесінің аузын... Жасым тоқсанға тақалғанда мына етке қақалып өлсіп дедің бе? – деп «сорғалатып» жібергені.

Сол-ақ екен «Қай жерден шиі шығар екен?» деп бағанадан күтіп отырған жұрт қыран-топан болды да қалды. Содан кейін-ақ ақсақал көңілденіп, жұрт та желпініп сала берді.

Бір сөз арасында Ысекеңнен:

- Ақсақал, боқтауды қалай үйрендіңіз? Оған қандай себеп болды? – деп сұрадым.

- Япыр-ай, карағым-ай, бұрын маған ешкім мұндай сұрақ қоймаған еді, - деп біраз үнсіз отырып қалды.

- Сұраған екенсің – айтайын... Балаң жігіт кезімде бір байдың жалшысы болдым. Әлгі бай мені қайда барса да жанынан тастамай алып жүретін. Өзінің ептеген моллалығы бар еді. Бір жолы көп ел жиналған үлкен асқа барып, қонып жаттық. Кешке қарай бай дәрет алуға үйдің сыртына қарай беттеді. Мен ошақ басындағы қыз-келіншектермен қалжыңдасып жүріп, шәугімге жылы су құйғызып алдым. Сөйтін жүріп бір келіншекпен сөз байласып кеткем. Дәрет су әкеле жатқанымда әлгі шәугімнің түбі күйе екен, жаңада ғана әппақ етін илеп киген тері шалбарыма үйкелін-ақ кеткені. Қап-кара болды қалды. Енді қайтып шыдайын:

- Қап, әкеңнің аузын... былғағанын қарашы, - деп боқтап жібергенімді өзім де байқамай қалдым.

Мұнымды бай естіп қалып, өзімді жерден алып, жерге салсын.

- Харам болған суға қалай дәрет аламын? Бар, оңбаған, андағыны төк те, «біссімилдә» деп басқа су құйғызып әкел, - дегені.

Әлгі келіншекке енді қайтып барамын? Оған не демекпін? «Төгіп алдым» деймін бе? «Оған қайта су сұрап барғанша өлгенім артық» деп намысқа бастым да:

- Өлсең де осы сумен дәрет аласың. Мен енді қайтып су сұрауға бармаймын, - дедім.

- Жоқ, мен харам болған суға дәрет алмаймын, - деп қитықты анау.

- Мә, ендеше, суыңның әкесінің аузын... Өсы ауылдағы су біткеннің, бұлағындағы суының, өзені мен көліндегі суының әкесінің аузын... Бүкіл жер жүзіндегі су атаулының әкесінің аузын... Ал, бүкіл су атаулы түгел харам болды, енді өмір бойы дәрет алмаймысың? – деп шәугімді өзіне қарай лақтырып тастап, кеттім де қалдым.

Мұны естіген екінші бір байдың бұл қылығыма қыбы қанып, мені шақыртып алды да, астыма ат мін-

гізіп, үстіме киім беріп, өзіне қызметші етіп алды. Бұл бай мені өзіне жақпаған адамды боқтап келу-ге жұмсайды. Мен барамын да опы жақсылап сыбап, қожайынымның өшін алып беремін. Одан соң келесі бір адамға жұмсайды. Оны да боқтап келемін. Міне, сөйтіп жүріп әдет болып кетті, - ден аяқтады сөзін Ысекең.

... – Иә, бұл Жынды Ыеқақ ақсақалдың балағаты қазақ әдебнетіндегі зерттелмеген, өте қызық, ерекше жанр, - дейді Ақселеу Сейдімбеков. – Ол кісінің айтқандарын жинастыру керек.

Әбекеңе айтқаны

Бірде ішінде Ысекең бар бір тон адам Әбекең деген кісінің жүк машинасының үстінде келе жатады. Ол кезде автобус жоқ болғандықтан жүк машинасының қорабына мініп жүре беретін еді ғой. Бір уақытта шұңқырды байқамай қалған Әбекең машинасын секіртіп алады да, үстінде отырған адамдар бір жерге ұйлығын қалады.

Сонда Ысекең ақсақал:

- Жауыннан ыққан жаман текенің умасындай мыжырайып, қатпар-қатпар болған бетіңнің әкесінің аузын... Әкең олғендей зымыратпасаң не әкетін барады? Байқап жүрмейсің бе? - деген екен.

Бір жазушыға айтқаны

Ол кезде “Қоңырат” колхозының орталығында тұратындар жаз бойы ауыл сыртына жайлауға шығып, киіз үй тігіп отыратын. Колхоздың кеңсесіне де жеке бір киіз үй тігіп беруші еді. (Сол әдет бертін келгенше, өткен ғаеырдың 80-інші жылдарына дейін жалғасып жүрді).

Сол ауылға астанадан бір жазушы келе қалады. Бірақ ол кеңсе үйімен қатар тігілген колхоз басқармасының

үйіне түседі. “Ауылға жазушы келді” дегенді естіген Ысекең өзіне келіп сөлем беріп, кіріп шығатын шығар деген оймен бір қойды алдырып, дайын отырады. Бірақ әлгі жазушы үйіне келмейді.

Біраздан соң бір бала жіберіп, басқарманың үйіне Ысекеңді шақырады. Мына қылыққа қитыққан Ысекең бармай жатып алады. Ауыл адамдары бір “сұмдықтың” боларын біле қояды, Ысекең келмеген соң жазушы әлгі баланы қайта жұмсайды.

Содан бір кезде Ысекең келеді ғой. Жазушы оған келген шаруасын айтып:

- Өткендегі байлар туралы бір шығарма жазып жүр едім. Сіз байларға көп қызмет етіпсіз. Солар туралы білетіндеріңізді айтсаңыз, - деп өтінеді.

- Иә, ол рас, - дейді жұлып алғандай, жылдам сөйлейтін Ысекең. – Бір байдың қызметшісі болып жүрғенімде дәрет шәйнегін тасыдым. Бір жолы бай дәрет алып отыр екен, борбайына көзім түсіп кетіп еді, құдайым сақтасын, анаусының үлкендігі тура сенің мына қалпағыңдай екен, - деп үстел үстінде жазушының папкасының жанында тұрған шляпасын нұсқапты.

Бұдан соң жақсы тенеумен шенеп тұрып бір “жіберіп” алған Ысекең:

- Ал, жаз енді – жазғыш болсаң! Сол бетінде өзгертпей жаз! Керегі сол ма еді? Жазушы болсаң қайтейін! Үйге келіп түспейсің бе? Бір қойдың басын жемейсің бе? Асықпай отырып әңгімелесіп, бай туралы болсын, басқа туралы болсын содан кейін жазып алмайсың ба? - деп жерден алып, жерге салады.

Ысекең жүрген жерде оның сөзін естуге жұрттың жинала қалатын әдеті. Сол екі ортада үй іші лық толған екен. Мына сөзді естіген соң олар күлкіге кенелінті де қалыпты.

Аупартком хатшысына айтқаны

Ысекең үйіне сөлемдесуге жұрт ағылып келіп жатады. Солардың кейбіреуі өзін қалай балағаттағанын есту үшін келсе, кейбіреуі өзіне шаң жұқтырмай, Ысекеңнің алдынан балағат естімей кетіп, бүкіл елге мақтану үшін де келеді екен.

Бір жолы ауданның бір хатшысы келе қалыпты. Келгеннен Ысекеңнің ығын тауып, сөзіне ілікпей қояды. Содан ертеңне аттанып бара жатып, әлгі хатшы тым масаттанып кетсе керек:

- Ақсақал, алдыңыздан боқтау естімей кеткен мен сияқты адам жоқ шығар, сірә? - деп сұрайды.

Сонда Ысекең ғалстуғын тағып, жып-жылмағай кырынып, машинаға мінейін деп тұрған хатшыға:

- Е-е, бет-ауызын су ынайып, өзен табанындағы малта тастай жылтыратқан әкеңнің аузын... Сені боқтамайтынымды қайдан білдің? - деген екен.

АҚТОҒАЙДЫҢ АҚ ЖЕҢІСІ

«Төре тұқымы тік тұрады»

Ағыбай батырдың Ақадыр ауданында откен 190 жылдық торқалы тойында ақын Жеңіс Қашқынов ағамыз өлең оқи бастағанда залда отырған белгілі сәулеткер Шота Уәлиханов орнынан тік тұрыпты.

- Шөке, отырып та тыңдауға болады ғой, - дегендерге:

- Қазақтың хас ақыны өлең оқығанда, төре тұқымы тік тұрып тыңдайды, - деген екен.

«Ақындардың еерісі»

Ықылас күйшінің мерейлі мерекесін өткізуге Жаңаарқа ауданына баруға бір топ ақын-жазушы

вокзалға жиналыпты. Бір кезде қастарына Жеңіс Қашқынов келгенде:

- Ақтоғайдың Жеңісі,
Өлең-жырдың кеніші, - ден Тарақты Ақселеу
таппақтай жөнеледі. Сонда Гафу Қайырбеков:
- Адал жүрек, дархан жан,
Ақындардың серісі, - деп іліп әкетіпті.

«Түсіп кете жаздады-ау...»

Ақтоғайда Алаш көсемдері Әлихан Бөкейханов, Әлімхан Ермеков, Жақын Ақбасқа орнатылған ескерткіштің ашылу салтанатынан кейінгі отырыста ақын Жеңіс Қашқыновтың бұрынғы дос-жолдаетары «ащы судан» ішуге өтініш жасапты.

Жекең бас тартын:

- Мен қажымын, - ден қалтасындағы тәбиғын алып көрсетіпті.

Оған да болмай, қатарластары рюмканы қайта-қайта ұсынып, қинай берген соң Жеңіс ақын:

- Еске түсіп жас күнім,
Арақ ішкен мае күйім.
Рюмканы көргенде,
Түсіп кете жаздады-ау,
Қолымдағы тәбиғым, - деп отырғандарды ду күлдіріпті.

АТАМНЫҢ АЙТҚАНЫ

Үлкен әкем Жаманбаланы ауыл адамдары “Жәмекеш” деп атап, “Жәмекең” деп құрмет тұтатын. Сөл кісінің “Жөн-ақ” деген сөз мәтелі еді. Қуанса да, ренжісе де “Жөн-ақ” деп отыратын. Кейде қисынсыз жерде “Жөн-ақ” дегені үшін кейбіреулер ренжіп те қалатыны бар.

“Жөн-ақ...”

Сондай бір әңгімесіні ауыл адамдары жиі айтып, «Жәмекең айтқандай – «жөн-ақ» деп жүреді.

Бір күні атам тау басында қойын жайып тұрса, Сәркеннің Қойшыбегі деген жігіт келіп сәлем береді. Одан атам:

- Иә, Қойшыбек, қай жақтан жүрсің? - деп сұрайды, сәлемін алған соң.

- Мына жақтан келемін, - дейді Қойшыбек Өгізтау жақты нұсқап. - Жылқыға барып едім. Бием құлындаған екен - құлынын қаеқыр жеп кетіпті.

- Жөн-ақ! -дейді атам.

Мұндай сөз күтпеген Қойшыбек:

- Ақсақал-ау, менің құлынымды қаеқыр жегенінің несі жөн? - деп жатып тұрып ашуланыпты.

“...ТРЕЛЯЮ”

Облыстық баспаханада көп жыл бас инженер, кейін директор болған, қазір зейнеткер Марк Яковлевич Кириевскийді қарагандылықтар жақсы біледі.

Ол кісі кекеш адам. Кейде қарсы кездесіп қалып, сәлем берген кезде:

- 3-3-3... - деп тұрып қалады.

Оған қашанғы қарап тұрасың, аяндап әрі қарай кете бересің ғой, сол кезде арт жағыңнан:

- ...дравствуй, - деген дауыс естисің.

Сол Марк Яковлевич соғыс жылдарында баспахана бастығы болыпты. Ол кезде баспахана қызметкерлеріне тапанша береді екен. Бір күні Марк Яковлевич түнде жұмыстан шығып, үйіне қайтып келе жатады. Өны подъезде жете бергенде қолында пышағы бар екі қарақшы тоқтатып, шешіндіріп алмақ болады. Сол кезде бұл тапаншасын суырып алады да:

- С-с-с,.. - дейді ғой, онсыз да кекеш адам тұтығып.

Қанша айтқанмен жан тәтті, тапаншаны көрген соң ана екеуі тұра қашынты. Марк Яковлевич болса төртінші қабаттағы үйіне келген соң киімін шешін жатып:

- ...треляю! – деген екен.

ЗАҚАҢНЫҢ АЙТҚАНДАРЫ

Белгілі журналист, филология ғылымдарының кандидаты, қазір Сөлтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің профессоры Зарқын Тайшыбай Қарағанды облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде көп жыл еңбек етті. Сол Зақаңның ел арасында тараған көптеген әңгімелері бар.

«Не деп ойлар екен?»

Бір жылы Қарағандыға гастрольдік сапармен келген “Отырар сазы” оркестрі Кеншілердің мәдениет сарайында шахтерлерге арнап концерт берді.

Бір кезде сахнаға қазақша киінген 6-7 жастардағы кішкентай ұл бала шығып, оркестрге дирижерлік етіп тұрғай Нұрғиса Тілендиевке гүл шоғын ұсынды. Нүрекең оған риза болып кетсе керек, баланы көтеріп алды да, шалбарын түсіріп, “мәмпәсінен” бір иіскеп қоя берді.

Ертеңіне осыны еске алып тұрып облыстық газетте істейтін Зарқын Тайшыбаев:

- Масқара болдық қой, - дегені.

- Неге? - деп біз бәріміз шу ете қалдық.

- Енді ғой бүкіл баеқа халық: “Қазақтар гүл берген адамның бәрінің борбайынан иіскейтін шығар,” - ден ойламай ма?

«Ондатр шәпке»

Бірде мереке қарсаңында ғазеттің айқарма бетіне екі жолдық ұйқасы бар тақырып қажет болады. Мұны ғазетшілер тілінде «шапка» деи атайды. Сондай бір «шапка» таба алмай, біреу анадай ұйқас, біреу мынадай ұйқас іздеп жанталасып жатса, марқұм Шайхан Жандаев келіп:

- Қандай шапкеге таласып жатырсындар? – дейді ғой.

Оның тура мағынада сұрап тұрғанын біле қойған Зақанның ойына бір қулық келе қалады да:

- Кәсіподақ комитеті арқылы бес-алты ондатр шапке алғыздық. Соны болған болатынбыз. Саған жетпей қалды, - дейді.

Сол кезде кәсіподақ комитетінің төрағасы Кәртай Ермекбаев ақсақал екен. Шәкең жүгірін сол кісіге барады.

- Кәке, анау құлақшынның бірін маған неге бермегенсіздер?

Онсыз да бірдеңеге ренжін отырған Кәкең:

- Қайдағы құлақшын? Не оттап отырсың? Кет, басымды қатырмай, - деп қуып жібереді.

Енді Шәкең редакторға кіреді.

- Құлақшыным тозып жүр еді, - деп Шәкең әңгімені алыстан бастайды.

Ол кездегі редактор Рамазан Сағымбеков марқұм түк түсінбей қарап отырып қалады. Шәкең әңгіменің соңын «тарап кеткен ондатр шәпкеге» әкеліп тіреді ғой. Редакцияда болып жатқан оқиғадан хабарсыз қалғанына ренжіген Рақан кәсіподақ комитетінің төрағасын шақырады. Ол кісі де түк білмейді. Ақыры сұрай-сұрай келе әңгіменің ұшығы Зақаннан шыққаны, бәрі қалжың екені белгілі болады ғой. Шәкең өзінің алданғанын сонда ғана біліп, ұялғанынан қызарақтап күле беріпті.

«Бұйра шаш»

Бір күні қарт журналист Қағазбек Сәденов (ол кісі де марқұм) Зақаңа келін, бір шаруасын айтады. Зақаң Қағазекенге мұндай шаруамен облаткомда кімнің айналысатынын түсіндіре бастайды.

Сонда Қағазекен:

- Ол қандай кісі? – деп сұрайды.

Қағазекеннің ол кісіні танымайтындығын біле қойған Зақаң:

- Ол бәлен кабинетте отыратын, қою бұйра шашты, бәлен деген кісі, - деп жөн сілтеп жібереді.

Қағазекен майысып қана жүретін, биязы адам. Әлгі айтқан кабинеттің есігін еппен ашып қараса – кабинетте жалтыр бас бір адам отыр екен, есікті жып-жылдам жаба қояды. Қағазекен бір айналып келін, есікті тағы да ашып қараса, әлгі тақырбас адамнан басқа ешкім жоқ. Ана кісінің «Кіріңіз» дегеніне де қарамастан есікті тағы да жаба қояды.

Содан коридорда өтін бара жатқан бір кісі Қағазекенді танып:

- Кімді күтіп тұрсыз? – деп сұрайды ғой.

Қағазекен өзінің күтін тұрған кісісінің аты-жөнін айтады. Анау есікті ашып қарайды да:

- Озінде отыр ғой, неге кірмей тұрсыз? – дейді таңданыспен.

Зақаңның «қою бұйра шаш» деген қалжыңын сонда ғана түсінген Қағазекен санын бір-ақ соққан екен.

«Сөзін түсінбедім»

Зақаң газетте әдебиет және мәдениет бөлімінің меңгерушісі болып жүрген кезінде сол бөлімнің әдеби қызметкері, шымкенттік Гүлсім Оразалиевамен бір кабинетте отырды.

Бірде Гүлсім ауылымен телефон арқылы сөйлесін жатқан кезде, Зақаң еркін сөйлессіп деген ниетпен кабинеттен шығып кетеді ғой. Оған кездесіп қалған машбюроның келіншектерінің бірі:

- Зақа, коридорда неге жүрсің? – деп сұраса:

- Гүлсім ел жағымен сөйлесіп жатыр. Сөздерін түсінбеген соң шығып кеттім, - депті.

«Медаль алдым»

Бірде қарт журналист Мәди Сәрсембаев редакцияға келіп, жаңада алған медалін көрсетеді. Су жаңа медальға қызығып кеткен Зақаң сұрап алады да, омырауына тағып, столының басында шанып отырады. Дәл сол кезде осы кабинетте отыратын тағы бір қызметкер кіріп келеді де, Зақаңның омырауындағы медальды көрін, көзі бақырайып тұрып қалады.

- Ей, мынаны қашан алғансың? – дейді амандық жоқ, саулық жоқ.

Ананың іштарлық жасап тұрғанын бірден байқаған Зақаң:

- Жаңа ғана алдым. Обкомнан келіп отырғаным осы, - дейді былш етпестен.

Мұны естіп отырған Мәкең мен Қағазкең (Қағазбек Сәденов) екеуі тып-тыныш отыра қалады.

Анау қайтадан шығып кетеді. Сол кезде барлығы ду күледі ғой. Көп ұзамай Зақаңа «Ескең (редактордың бірінші орынбасары Есімбек Бәйтенев) шақырады» деген хабар келеді.

Әлгінің ісі екенін біле қойған Зақаң медальды қалтасына салып алып, орынбасарға кіреді.

Ол кісі Зақаңа бастан-аяқ қарап шығады да, оны мұны сұрап қоя береді.

Артынан білсе, әлгі жігіт редактор орнында болмаған соң жүгірін орынбасарға барып:

- Анау Тайшыбаевқа неге медаль бересіңдер? Ол не бітіріп еді соншама? Біздің еңбегімізді неге бағаламайсыңдар? – деген сияқты сөздер айтқан екен.

Ақырында Зақанның әзілі осындай әңгіме туғызып, аяғы әзіл-күлкімен аяқталынты.

ТОҚТАРДЫҢ СӨЗДЕРІ

Бұл Тоқтар деп отырғанымыз Зарқын Тайшыбайдың кіші ұлы. Қазір ол да әкесі сияқты ел аузына ілігіп, әр нәрсені айтып қалып жүр. Бұл әңгімелер оның 6-7 жастар кезіндегі айтқандары.

«Отыз теңгенің қайшысы»

Бірде Зақаң базардан қайшы сатып әкеліп, баласының шашын қырқып жатса, әлгі қайшы бір-екі рет шашын жұлып кетеді.

Сонда Тоқтар:

- Мынауыңыз неше теңгенің қайшысы? – деп сұрайды ғой.

Ойында ештеңе жоқ әкесі:

- Отыз теңгенің қайшысы, - деп жауап береді.

- Қап, - дейді сонда Тоқтар. – Жүз теңгенің қайшысын алғанда ғой, бүйтіп жұлмайтын еді.

«Салдыр-гүлдір сары «Моеквич»

Бірде Зақаң баласымен екеуі такси ұстамақ болады. Бірақ қол котергенімен, машиналар тоқтай қоймайды. Сонда Тоқтар тұрып:

- Пана, салдыр-гүлдір сары «Москвичті» ұстай салайық та, - дейді.

Баланың сөзін түсіне алмай:

- Е, неге? – дейді ғой.

Сонда Тоқтар тұры:

- Иномарка қымбаттау алады, әрі тоқтай қоймайды дегенім ғой, - денті байсалды дауыспен.

СӘБЕҢНІҢ ШӨШЫҒАНЫ-АЙ

1967 жылдың күзі болатын. Сол жылы Қарағанды облыстық С. Сейфуллин атындағы драма театры маусым шымылдығын С.Мұқановтың “Сәкен Сейфуллин” спектаклімен ашқан болатын. Спектакль премьерасына автордың өзі арнайы шақырылды. Сол сапарында Сәбең педагогикалық институттың филология факультеті студенттерімен кездесу өткізді.

Кездесу Гафарин атындағы алаңдағы педагогика институты ғимаратының екінші қабатындағы көпшілік залында болды. Зал шағын болғанымен кісі көп жиналып, микрофонмен дауыс күшейткіш қойылды.

Мінберге Сәбеңнің өзі шығып, өмір жолы туралы айтып тұрған еді, бір кезде микрофон “дар” ете калғаны. Сонда Сәбең жұлып алғандай:

- Көтек, - деді.

Отырған бүкіл жұрт ду күлді.

“ОЛ КЕЗДЕ БІЛМЕДІК ҚОЙ”

Қарағанды педагогикалық институты университет болып құрылған жылы жазушы, атақты ғалым Зейнолла Қабдолов мемлекеттік емтихан комиссиясының торағасы болып келді. Сол кезде ол студенттермен бірнеше кездесулер өткізген еді.

Сондай кездесулердің бірінде Зекеңді таныетырып тұрып, осында қазақ әдебиеті кафедрасында до-

цент болып істеп жүрген жазушы, ғалым ағамыз Әмен Әзиев:

- Біз студент кезімізден таныспыз. Бірақ ол кезде біз Зекеңнің мұндай үлкен ғалым болатындығын білгеміз жоқ, - дегені.

Сонда студенттердің бірі:

- Білгепде не істер едіңіздер? - деп сұрай қойды.

Жиналған студенттер күліп жатыр.

- Білгенде не істейміз? Түк те істемейміз. Тек онда мен қазір: “Зекеңнің мұндай үлкен ғалым болатынын сонда біліп едім” деп айтып тұратын едім, - деп Әбекең сөз тауып кетті.

“ҚАЛДЫ ОРНЫНАН ТҰРА АЛМАЙ”

Ақын ағамыз Тұманбай Молдағалиевті Қарағанды телестудиясының хабарына арнайы шақырған болатынбыз.

Біздің шақыруымызды құп алған ағамызды “Қарағанды” қонақ үйіне жеке бөлмеге орналастырдық. Кетерде үстел жасап, шығарып салғанбыз. Кеу-кеулеп отырып біраз жерге барып қалсақ керек, бір ағамыз диванға “қисайып” қалды. Содан шығар ауызда жасым кіші маған сөз тиген еді. Сонда мен:

- Келгеннен соң ақын аға Тұманбай,
Дастарқанды жасадық біз мынандай.

Сый-сияпат мол болғаны соншалық,

Кейбіреулер қалды орнынан тұра алмай, - деген едім.

- Бұл өзі сықақшы, - деп марқұм Еркеш Ибраһим ағамыз күліп жіберді.

- Сықақшылардың жүйкесі жұқа болады, - деді Тұмаш ағамыз не жақтырғаны, не жақтырмай айтқаны белгісіз.

“ҚАШАН АДМИРАЛ БОЛАМЫН?”

Жазушы Сейдахмет Бердіқұловтың “Лениншіл жас” газетінде редактор болып жүрген кезі екен.

Сондай бір жиында жас журналистердің бірі:

- Бір үлкен мұхитта бір үлкен кеме жүзіп келе жатса, сол кеме біздің газетіміз, біз оның матростарымыз, Сейдекең ағамыз сол кемеңің капитаны сияқты. Енді сөзді сол кемеңің капитанына береміз, - дейді.

Содан бір-екі жыл откен соң тағы бір отырыста әлгі жігіт тағы да той басқару үстінде:

- Бір үлкен мұхитта бір үлкен кеме жүзін келе жатса, сол кеме біздің газетіміз де, біз оның матростарымыз. Сол кемеңің капитаны... - деп сөз беруге бұрыла бергенде оның бұрынғы айтқанын ұмытпаған Сейдекең:

- Қалқам, осы мен қашан адмирал боламын? - деген екен.

Жас жігіт не дерін білмей ұялып тұрып қалыпты. Стол басындағылар күлкіге бір кенеліпті.

ЕРЕКЕҢНІҢ ӘҢГІМЕЛЕРІ

Қазақ тұтыну одағының Қараганды экономикалық университетінің профессоры, экономика ғылымдарының кандидаты Ермекқали қажы Алмажанов ағамыздың (кейін марқұм болды) айтқан әңгімелері.

«Бір үштік темекі берші»

Біздің ауылда бір шоиан болды. Қойын жайын жүріп, өтіп бара жатқан машинаны шауып барып тоқтатын:

- Ассалаумағалейкум. Халыңыз жақсы, деніңіз сау ма? Не жаңалық бар? Деректір ауылда ма? – деп бастырмалатып барып, жауабын күтпестен сөзін: - Бір үштік темскі берші, - деп аяқтайды екен.

Бір күні осы әдетімен өтіп бара жатқан бір машинаны тоқтатады ғой. Сонда мұның сырын білетін жүргізуші машинасынан түсе салып:

- Ассалаумағалейкум. Халымыз жақсы, деніміз сау. Ештеңе жаңалық жоқ. Деректор ауылда, - деп шопанның өзі құсап бастырмалатып барып, сөзінің аяғын: - Бір үштік темекім жоқ, - деп аяқтапты.

Әлгі кісі ұялғанынан атын бұрып алып, қойына қарай шаба жөнеліпті.

«Тұңғышым да, туғышым да...»

Біздің ауылда бір ақсақалдың жалғыз қызы болыпты. Ол тұрмысқа шыққан жерінен бір бала туысымен қайтып келіп, баласын үйіне тастайды да, тағы біреуге еріп кете береді екен.

Қызы үйіне қайтып келген бір жолы шай құйып беріп отырса, қонақтардың бірі сөз бастамаққа:

- Ақсақал, мына бала тұңғышыңыз ба? – деп сұрайды.

Онсыз да булығып отырған қария:

- Иә, қарағым. Тұңғышым да, туғышым да осы, - депті жұлып алғандай.

ПЕРІНІҢ АЙТҚАНЫ

Баяғыда қазіргі Шет ауданына қарасты Бұғылы-Тағылы жерін мекендеген бір тентек кісі болынты. Оны жұрт мінезіне, қылығына қарай “Пері” деп атап кеткен екен.

“Қойына қасқыр шанса...”

Сол тентек жігіт елге сыймаған соң біраз жыл басқа жақта жүрін, жасы ұлғайған шағында ғана оралыпты.

Сонда да ел не болса соны Періден көреді екен. Содан ақындығы бар ол былай депті:

- Бидайды жұмсартатын келі дейді,
Жылқының басын қосқан желі дейді.
Ешкімге тарыдай да қиянатым жоқ,
Қойға қасқыр шапса да: “Пері!” - дейді.

Бұғылы басы биік желдетеді,
Жайлаудан жайсыз болса, ел кетеді.
Біраз жыл басқа жақта салдым сайран,
Ағайын, ортанда өлсем нең кетеді?

“ВЕДРО, ЧАШКА, СТАКАН...”

Әзір Әмірханов ақсақал біздің ауылда көп жыл бригадир, ферма меңгерушісі сияқты қызметтер атқарды. Әзекең ақкөңіл, бүкіл ауыл құрмет тұтқан сыйлы адам болып еді.

Әзекең бригадир болып жүрген кезінде Балқаштан орыс жұмысшылары келіп, егін салуға, шөп шабуға көмектесетін.

- Ведро, чашка, стакан, все иди к сюда, - деп Әзекең оларды жинап алып, шала орысшасымен тапсырма беріп, жұмсап жатушы еді.

“Мұнысы қалай?” деп ойлайтынбыз. Сөйтсек, “Ведросы” - Петро, “Чашкесі” - Сашка, “Стаканы” - Степан екен ғой.

“КҮРЕСТЕН АБЫРОЙ ЖАЗБАҒАН”

Бір мерекеде халық көп жиналып, палуан күрестіріп, ат шаптырып, жаяу жарысқа шығып, мәре-сәре болып жатса керек. Сол кезде балалар күресі, палуандар

күресі, иналдар күресі, әйелдер күресі дегендер болатын. Кезек шалдар күресіне келген кезде жұрт кеу-кеулеп ортаға Маяуыз ақсақал мен Нұрбай ақсақалды шығарыпты.

Екі ақсақал күресіп кеп кетеді. Жасында палуан болған Нүрекең қойсын ба, Майкеңді алып ұрады ғой. Содан үсті-бастарын қағып, тұрғызып жатса, Майкең жұдырықпен Нүрекеңді жаққа бір қойыпты.

- Оу, Майке, мұныңыз қалай? - деп жұрт шу ете қалады ғой.

Сонда Майкең:

- Біздің тұқымға төбелестен болмаса күрестен абырой жазбаған, - деген екен.

«МАЙ АУЫЗ ТИЕЙІН»

Майкеңнің ұлы Өскембек ку тілді, әзілден отырғанды жақсы көретін адам еді. Бірде таңғы шайларын алдарына ала бергенде Өскеңнің ауылдағы жеңгелерінің бірі бір шаруамен кіріп келіпті. Келген кісіге бәрі:

- Жоғары шық, шайға кел, - дейді ғой.

- Жоқ, асығыспын, - дейді ана кісі. – Май ауыз тиейін.

Сол кезде Өскең жұлып алғандай:

- Тиетін Маяуызың мына отыр, - дейді төр алдында отырған әкесін көрсетіп.

- Ой-бу, бүлдірген екем ғой, - деп атасының атын айтып қойған келін келген шаруасын да айтпастан шыға жөнеліпті.

ҚАПЕКЕҢНІҢ ӨЛЕҢДЕРІ

Біздің ауылда Қапан Әдепбаев деген ағамыз бар. Ол кісі сөзге шешен, ауызы дуалы, жанынан суы-

рып өлең шығара салатын әдеті бар адам. Сондай өлеңдерін ауылға барғанда өз аузынан сан рет естігенім бар. Сіздер де тыңдаңыздар.

- Бір кезде совхоздың қырылған малы үшін қой жинайтын әдет болды ғой. Мен елден қой жинаймын да, 40 килоға квитанция жазын беремін. Елдің берген қойын алып кетуға мүмкіндік болмайды да, күзге қарай келемін. Ол кезде қойын қимай қалады да, орнына 20 кило ғана салмақ басатын тоқты-торым бірдеңесін бере салады. Содан мал басы түгел болғанымен салмақтан мойныма ет мінеді. Сонда ауылкеңес төрағасы Көген Бекмолдин: “Еттің салмағы неге толмай қалды?” - ден сұрағанда айтқаным:

“Ұсақтан салмағы кемі болды,
Көбісі қызыл ауыздың жемі болды.
Ауылдағы кейбір қу
Қой орнына қозы берін,
Көжектің ғана теңі болды.
Ешкі орнына лақ берді,
Оның өзін жылап берді,
Оспай берген жаман лақ,
Баз алдында құлап олді”.

* * *

- Бір жылдары “Ақши” совхозында салт жүріп жұмыс істедім. Сонда жергілікті жігіттердің біреуі “үйге жүр” демейді. Кешке жақын тым-тырыс кетін қалады. Сонда ертеңіне ел жиналып отырған жерде:

“Жігіттер осы ма еді мезет деген,
Дүние азаматқа кезек деген.
Кей жігіт шай беруға жарамай жүр,
Жағдайын жолаушының сездед деген.

Алда-жалда бір үйге бара қалсаң,
Қатыны “Отын жоқ” ден безектеген, -
деп бір ұялтқаным бар.

* * *

- Бір кезде автодүкенде сатушы болып жүргенімде Егінбай Жамнейісов деген нағашым ауданда қойма меңгерушісі болды. Обалы қанша, қолында барды беріп тұрды. Соны көре алмаған біреулер: “Сен Қапаннан жылқы, сиыр алып жүрсің”, - деп, менен түк алмаса да, сөз қылыпты. Оларға нағашым; “Сиыр емес, бұқа алып жүрмін”, - дейді ғой. Содан кездескен сайын: “Бұқан қайда?” - деп соңымнан қалмай қойды. Сол кезде мен:

“Ой, Еге.
Соңыма түетің неге?!
Сол мүйізі құрғырдан
Қажыман па едің, жармаға жеге-жеге.
Мүйізі қарағайдай бұқадан,
Ертең мен де мұқалам.
Тайынша, торнақ, ешкі, лақ,
Ала бермейсің де жұқалап», -

дегенімде: “Мұның айтарлық-ақ болды”, - деп күлін жіберді нағашым.

* * *

- Ақтоғайдың аудандық газетінде істеген Рымбек Мәмбетов деген құрдасым бар. Қалжыңдап ойнай береміз. Өзі ақкөңіл, адал жігіт. Соған бір күні былай дедім:

“Рымбек жаның сірі, темір ме едің?
Неше жыл газет қана кеміргенің.

Томпиып тостағандай қарның шығып,
Балпып басқалардай семірмедің.
Бір жерге ертелі-кеш кіріп-шыққан,
Өзіңсің осындағы өмір діңі...”

Сонда ол айтқан сөзіме риза болып құшақтай алды.

* * *

- Ақтоғайда Рымбек Жүнісов аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы болып тұрған кезінде бір жолдастарым: “Осыған бір олең шығаршы”, - ден болмады. “Қойыңдар, қасқа сиыр мен көк биенің жалына жармасып жүрер. Керегі не?” - деген едім, олар қолқалай берді. Сонда мен оларға:

“Әкесі мұның әлгі Жүніс деген,
Кісі емес естуімше дым істеген.
Қарадан Рымбегі хан бон шықты,
Әнеки, Алла оңғарған жұмыс деген”, -
деп едім, олар сөзіме риза болып қалды.

* * *

- Өзіміздің ініміз Қуаныш Изақов біздің бөлімшеге басқарушы болып келді. Содан жазғытұрымға қарай шөбім таусылып, не істерімді білмей отыр едім, ойыма бір шумақтар оралды да:

“Қойшыбек неше жыл ел ұстаған,
Халықты маңыидағы қыспаған.
Изекең аштық жылы жалғыз қалып,
Баеына Ақбұлақтың қыстаған.

Сұраушыны кім бар сді жақтырған,
Балаларын бір кемнiрге бақтырған.
Сәлем саған, Қуаныш, бауырым,
Малының жемі таусылған бір автордан”, -

ден хат жазып, беріп жіберсем, ізінше бір машина шөп әкеліп қорама төкті де тастады.

“ҚАТЫН ҚАЙРАҒАН БАЛТА”

Сарытеректе Мұқаметжан деген жұмысқа қырсыз, өзі аңғал кісі болыпты. Оның есесіне әйелі шебер, үйдегі жұмыстың барлығын өзі атқарады екен.

Бірде Мұқаң әйелі қайрап әкелген балтаны алып, сабын ұңғының теріс жағынан сұғып отырса, өтіп бара жатқан бір кісі:

- Теріс саптап отырсыз, - дейді.

Сонда Мұқаң шімірікпестен:

- Қатын қайраған балтаны теріс саптайды, - деп жұмысын одан әрі жалғастыра беріпті.

“БІР ТҮЙЕМ ЖОҚ”

Қараталда Есекен деген аңқау түйеші кісі болыпты.

Бір күні ол бағып жүрген түйесін санаға, біреуі жоқ дейді. Содан күнде санайды, бір түйесі жоқ болын шығады.

Бір күні үйінс колхоздың басшылары келсе, әлгілерді болмай қондырып, әбден тамақ ішін болған соң:

- Мен еорладым. Бір түйем жоқ. Бірдеңе істеп акті жасан, түйені есентен шығарыңдар. Әйтпесе оның орнына төлейтін малым жоқ, - деп жалынады.

- Жарайды, таң атсын, түйені санайық. Содан соң көреміз, - дейді басшылар.

Таңертең түйелерін санаса - бәрі түгел. Есіктің алдында байлаулы тұрған сары атанды көрген Еесең:

- Ой-бу, мені құдай ұрған екен ғой, - ден санын бірақ соғыпты.

Сөйтсе, күнде үстіне мініп жүрін санайтын сары атанды қосуды ұмытып кетеді екен.

“ПОЛКОВНИКТИ ДЕ АУДАРҒАМ”

Ақтоғайда Ерлан деген жігіт еовхоз директорының машиннасын жүргізінті.

Бір күні жанында бастығы бар Ерлан көтерме жолмен зымыратын келе жатқанда апалаңдап отырып, машиннаны жолдан тайдырып алынты.

Абырой болғанда машина жол шетіндегі қалың қарға кіріп кетіп, қнеайын тұрып қалады.

Сонда реніш білдірген бастығына Ерлан:

- Бәле, Жәке, сіз ерундасыз ғой. Мен әскерде жүргенде нолковниктің өзін аударып тастағам, - деген екен.

“ЛАҚ-ТЕКЕ АНАЛЫҚ ПА?”

Бір жылдары қыс қатты болып, біраз мал өлім-жітімге ұшырапты да колхозда аудан басшылары күн құрғатнай жиналыс өткізетін кездері болады.

Ферма меңгерушісі Шайбек ақсақал шаршап келсе керек, сондай бір жиналыс үстінде қалғып кетінті.

Мұны байқаған қалжыңбас біреу түрте қойып:

- Сізге сөйлесін деп жатыр, - депті.

Сол кезде Шәкең орнынан атын тұрын:

- Лақ-теке аналыққа жата ма? - депті абдырап.

“ҚОСҚАНЫМ, ҚОСҚАНЫМ...”

Соиау жылдары біздің ауданда елдің малын жинап, артығын милициямен алатын әдет қалыптасқан еді.

Бір ауылда сондай жағдайда бір ақсақалдың атын күшиен алмақ болады. Иесі атын бермейді.

- Ақсақал, атыңызды бермесеніз, үйіңізге барып, таза киімдеріңізді киін келіңіз. Қазір бізбен бірге кетесіз, - ден сөзге милицияның бастығы араласады.

- Сен осы нешіншісі едің? - ден сұрайды одан ақсақал.

- Мен біріншісімін.

- А-а, не дейді, - ден зәресі ұшқан ақсақал атын тағтай салып, үйіне қарай ойысады.

- Тоқтаңыз, ақсақал. Қағазын алып кетіңіз.

- Жоқ, керегі жоқ. Өкіметке қосқаным, қосқап-ым, қосқан-ы-ым, - ден зыта жөнеліпті.

МҰСАНЫҢ ҚАҒЫТПАЛАРЫ

Бұл әңгімелерді бұрын Сарытеректе тұрған, қазір Балқаш қаласының тұрғыны Әбен Айтжанов әңгімелеп берген еді.

“Көңілім босап кеткені”

Біздің Ақтоғайдағы Сарытеректе өмір бойы совхозда жүргізуші болған Мұса деген кісі болды. Қазір өзі осы Балқашта тұрады. Сол Мүсекеннің дуалы аузынан шыққан сөздер ел арасына көп тараған.

Орталықтағы гаражда баяғы тоқырау заманынан қалған тақта ілулі тұрады. Әсемдеп салынған Кремльдің суретінің бір жағында озат жүргізушілердің суреті ілініпті де, екінші жағына екінділердің тізімі

жазылыпты. Бірде Мүсекең еол тақтаның алдына тұрып алын солқ-солқ жылайды.

- Ей, не болды? - ден гараж ішіндегілер үрпиісіп қалады.

- Мына тақтадағы «соғыста ерлікпен қаза тапқандардың» суретін көріп, «хабарсыз кеткендердің тізімін оқып», көңілім босап кеткені, - дейді ғой Мүсекең.

Гараж меңгерушісі ұялғанынан ескі тақтаны сол күні-ақ алғызын тастапты.

“Енді бір айырылысқанда...”

Мүсекеңнің жастау кезінде үй ішінде бір келіспеушілік туып, әйелі Балқаш жақта тұратын төркініпе кетін қалыпты. Мүсекең де көнке дейін соңынан бармай қояды. Сол кезде әйелі босқа жүрмей сатушылық курс бітіріп алынды. Кейіннен ауылда ұзақ жыл еатушы болып істейді. Қазір тату-тәтті тұрып жатқан Мүсекең:

- Қап, әйеліммен енді бір айырылысқанда институт бітіріп келетін еді, - ден өкінеді екен.

“Алдын қосайын”

Мүсекең Абзалбек деген ферма меңгерушісінің машинасын жүргізінті. Қыстың бір күні келе жатса, машинасы қарға малтығын қала береді. Мұсаның не күрек, не болат арқан салып жүру әдетінде жоқ екен. Олардың жоқ екенін білсе, Абзекең жерден алып, жерге салады. Сонда тапқан айласы:

- Сіз түспеңіз, мен алдын қосын келейін, - ден машинадан түсе қалын, доңғалақтардың астындағы қарды теуін-теуіп босатын келеді екен.

Енді біраз жүрген соң тағы да қар кентеліп, машина тоқтап қалады.

- Алдын қосып келейін, - деп шығып бара жатқан Мұсадан Абзекең:

- Ей, әлгінде қоспап па едің? - деп сұраса:
- Ескі машина ғой, ағытылын кете береді, - дейтін көрінеді Мұса саспай.

“Бойымыз жетпей жүр”

Бір күні Мүсекең гаражға келсе, жиналып алған біраз жүргізуші шекілдеуік шаққандай бір-бір-леп қуырылған бидай жеп, әңгімелесіп отыр екен. Мүсекеңнің алақанына да бір уыс бидай салады.

Соған қарап тұрып:

- Біздің үйде де бір тегене қуырылған бидай бар. Екі ай болды пештің мойнында әлі тұр, - дейді.

- Е, оны неге жемей сақтап жүрсіндер? - дейді шыдамсыздау біреуі.

- Соны алып жейік десек, бойымыз жетпей жүргені, - дейді Мұса.

Отырғандар қыран құлкіге кенеліп қалыпты. Сөйтсе, оның өзі де, шешесі де, әйелі де аласа бойлы адамдар екен.

“Бірдене қылармыз”

Апатқа ұшыраған су жаңа машина күрделі жөндеуден оралады.

- Мына машинаны сізге берсек, жүргізе аласыз ба? - деп сұрайды Мұсадан гараж меңгерушісі.

- Өзінің рөлі қай жағында еді? - деп қарсы сұрақ қояды Мұса.

- “Қай жақта?” дегенің қалай? - деп гараж меңгерушісі түсіпбей қалады.

- Алдында ма, артында ма?

- Әрине, алдында...

- Онда бірдене қылармыз...

Мұсаның кекесінің сонда түсінген гараж меңгерушісі теріс айналып жүріп кетіпті.

“Айта беріндер”

Бірде жиналған жігіттер:

- Мұсске, осы сізге бастық неге ұрыспайды? – деп кеңес сұрайды.

- Оның түк те қиындығы жоқ. Сепдер қарсы келсеңдер. Олай етуге болмайды. Бастық бірдеңе десе, сендер екінші бірдеңені айта беріндер. Сонда шаршан, өзінен өзі қояды, - деп ақыл берінті Мүсекең.

«Шараны маған қолданыңыз»

Бірде тапсырманы орындамағаны үшін бе, әлде бірдеңе бүлдірген бе, Темірғали деген жүргізушіге совхоз директоры қатты ашуланып:

- Шара қолданам, айып салдырам, ақшаңнан ұстатам, - дей келе сөзін «қырамын, жоямынмен» аяқтайды ғой.

Сол кезде Мүсекең:

- Ойбай, бәсеке, шараны маған қолданыңыз, - деп орнынан атып тұрады.

Оған директор таңдана қарайды:

- Е, саған не үшін жаза қолданамыз?

- Темірғалидың бала-шағасы көп қой, ана шиеттей балалары аш қалмай ма,- депті.

Бағанадан ашуланып отырған бастық күлін жіберіпті де, жаймашуақ әңгімеге көшіпті.

«Жұттан кейін жұрт бола ма?»

Жолдан оралған сайын әйелі:

- Әй, сен босқа келгенше жолшыбай ескі жұрттан машинаға отқа жағатын ки-ми бірдеңе сала келсеңші, - деп айта берсе керек.

Содан әбден мезі болған Мүсекең:

- Ойпырым-ай, сен де қоймайды екенсің. Былтыр жұт болып біраз қойдың қырылып қалғанын білесің ғой...

- Иә...

- Енді жұттан кейін жұрт бол ма? Әйтпесе әкелмейін деп жүр дейсің бе.

«Жердің шеті – Жәмші»

Жазғытұрымғы уақыт болса керек. Бір топ адам Сарытеректен Жәмші өзенінің арғы жағындағы егістік алқапқа жол тартады. Жер лайсаң, күні бойы жүріп, кешке қарай зорға жетеді. Сол кезде машиннадан түскен Мұса:

- «Жердің шеті жоқ» деп жүрген кім екен? Жердің шеті Жәмші екен ғой, - депті.

«Бәрі оқыған»

Бірде Мұсаның машинасының карттері тесіліп, майы ағып кетеді. Оны байқамай жүргізе беріп, моторын істен шығарып алады. Содан өзінің кінәсін білдірмес үшін гаражға сүйреп әкелген машинаның моторына жаңа май құйып қояды ғой.

Машинаның ақауын қарап жүрген гараж меңгерушісі түп-тұнық болып тұрған майды көріп:

- Оу, Мүсеке, майды жаңа құйып қойыпсың ғой, - дейді.

Сонда Мұса:

- Астапыр-Алла! Осы күнгінің бәрі оқыған. Майдың қашан құйылғанына дейін біледі, - деп жағасын ұстапты.

«Оеылар апан қаза ма?»

Бірде гаражда әңгімелесіп отырғанда жүргізуші жігіттердің бірі өзінің Бесапан, Алтыапан, Тасапан деген жерлердегі шонан ауылдарын аралап келгенін айтады.

Сонда Мұса:

- Мәссағап! Баяғыда Абзекен екеуміз жүрғепде бір-ақ апан болушы еді, оеы біздің шопандар қой бақнай, апан қаза бере ме? – деп танданыпты.

«Ақылды ұрылар екен»

Мүсекең Балқашқа көшін келген жылдары балалар бақшасын күзетіпті. Бір күні терезеден ұры түсіп, теледидар, радио, төсек орын, тағы басқа нәрселерді үштеп кетіпті. Тіпті бүтін бір терезені де алып кетіпті. Содан сол маңайды қарап жүрсе, бір жерде терезе жатыр дейді.

Сонда Мүсекең:

- Бұл бір ақылды ұрылар екен. Терезені тастап кетпегенде ғой жел соғып, балалар тоңып қалатын еді, - ден қатты қуаныпты.

НАУРЫЗБАЙ МЕН СҮЙГЕНБАЙ

Сарытеректе Наурызбай мен Сүйгенбай атты ағайынды екі кісі болыпты. Ағасы Наурызбай шүңірек көз, қарасұр, сөзге шешен, қиястау кісі болса, інісі шикіл сары, аз сөзді, момын адам болған екен.

«Кісі таңдамайды екен ғой...»

Бірде Сүйгенбай бір топ адаммен бірге Қарағандының ет комбинатына мал айдап келеді. Сүйекең қаланы білмей, өздерінің аяқтарына оралғы бола берген соң жанындағылар самолетке мінгізін, Ақтоғайға қайтарып жібереді.

Сүйекең Сарытерекке келген соң өз үйінен бұрын ағасынікіне барып, өзінің қалай ұшып келгенін айта бастайды. Сонда ағасы оған ажырая қарап:

- Япырай-ә! Сонда бұл самолет дегеннің өзі кісі таңдамайтын болды ғой, - деген екен.

«Енді кімнің балтасын алсын?»

Енді бірде Тоқырауын бойынан тал шауын жүрген Сүйекең ағасының үйіне келді.

- Қалай, отып көбейді ме? – деп сұрайды ағасы.

- Жоға, - дейді інісі ренжіп. – Қайдан көбейсін. «Бұл жердің ағашын шабуға болмайды» деп орманшылар балтамды тартып әкетті.

Сонда Наукең:

- Өзіңнен де бар. Егер өзің қарасұр, көзің шүнірек болғанда ғой, саған кім тиісер еді. Сары майға кім қол салмайды, сары ірімшікті кім жемейді. Сенің балтанды алмағанда орманшы енді кімнің балтасын алсын, - деп інісін жерден алып, жерге салыпты.

* * *

«АУЫЗЫ АУЫР КЕЛІН ОСЫ МА?»

Нұркен атындағы ауылда болған Әшкең мен Қаскең ақсақалдар қартайған шағының өзіпде ептеп «қышқылдап» жүреді екен. Бір күні екеуі төргі бөлмеге кіріп алып, енді ішейін деп жатқанда Қаскеңнің келіні кіріп келіпті. Екі ақсақалдың мына қылығын көрген келіні не дерін білмей, босағада тұрып қалыпты. Сол кезде Әшкең:

- Ей, Қасеке, әлгі «ауызы ауыр, сшкімге сыр шашпайтын келінім бар» деуші едің. Сол осы бала емес пе? – депті.

Содан әлгі келіні екі қарт дүниеден өткенше жақ ашпай, бұл сырды ешкімге айтпаған екен.

* * *

ДӘУ БОЛАТТЫҢ ӘҢГІМЕЛЕРІ

Біздің ауданда Болат деген еңгезердей жігіт болды. Оны жұрт Дәу Болат деп атайтын. «Батыр аңғал болады» дегендей, сол аққоңіл, аңқау жігіттің біраз әңгімелері бар.

«Шошак бейіт көрмеп пе едің?»

Бірде Болат Қайыркұл деген кісі екеуі Мәскеуге барыпты. Бұрын Мәскеуде бір-екі рет болған Қайыркұл Болатты аралатып, астананы көреетін жүр дейді.

Қызыл алаңға келін, Мәскеу Кремльдерін тамашалап жүрсе Бөкең:

- Е, соған таң қалатын не бар? Мұндай шошак бейіт көрмеді деп не едің? – денті.

«Таныса – сені таниды»

Содан екеуі ресторанға барады ғой. Бір-екі порция тағамды місе тұтпайтын Бөкең екі-үшеуден алып, бәрін бір үлкендеу табакқа салып араластырып, соғып алатын әдеті екен. Бұл жолы да солай істеп отырғанына намыстанған Қайрекең:

- Ей, мұпың не? Ұят болады ғой, - десе:

- Е, несі ұят. Таныса жиі келетін сені таниды. Мені мұнда ешкім білмейді, - деп аеын қасықтап-қасықтап жеп алыпты.

«ҰРҒАШЫ МА ЕДІ, ЕРКЕК ПЕ ЕДІ»

Төлеухан деген бір кісі жылқы іздеп келе жатып, бір ауылдасына кездеседі де, жылқысының, оның ішінде бір байталдың түр-түсін айтады. Анау көрмегенін білдірін, басын шайқаған соң өз жөнімен кетіп бара жатады ғой.

Бірталай жерге барып қалған кезде артынан дауыс шыққанға жалт қараса, әлгі ауылдасы тымағын бұлғап, шақырып тұр екен. Көңіліне бір үміт үйірілген Төлеухан жан-тәні қалмай шауып келсе,

- Әй, Төлеухан, байталың ұрғашы ма еді, еркек пе еді? – деп сұрапты.

Ананың осындай қалжағы бар екендігі сонда ғана есіне түскен бұл жақсылап тұрып бір сыбап алып, өз жөнімен жылқысын іздеп жүре беріпті.

«АРЫЗ ӘКЕЛДІМ»

- Мен сізге арыз әкелдім, - дейді Бөлекбай трест бастығына жай ғана, төмен қараған беті.

- Кімнің үстінен жазылған?

- Басқарма бастығының үстінен. Өйткені ол жиналысқұмар біреу екен. Күнде жиналыс өткізін, әбден титықтатып бітірді, - дейді баяу ғана.

- Жарайды, тексереміз.

* * *

- Мен сізге арыз әкелдім, - дейді Бөлекбай трест бастығының бетіне тура қарап.

- Кімнің үстінен жазылған?

- Басқарма бастығының үстінен...

- Оны жұмыстан босатып едік қой...

- Жоқ, мына жаңа бастықтың үстінен. Бұл жиналыс дегенді білмейтін біреу болып шықты. Ел бетімен кетті.

- Жарайды тексереміз.

* * *

- Не, тағы да арыз әкелдің бе? – дейді трест бастығы есіктен кірген Бөлекбайға.

- Иә, - деп жауап береді ол батыл сөйлеп.

- Жана бастығыңның үстінен бе? Бұл не «бүлдірін» жатыр?

- Бұл аптасына бір жиналыс өткізбесе көңілі көншімейді.

- ...

“ШЕГІНДІРУДІ ОҚЫТҚАН ЖОҚ”

Біздің ауданда бір жігіт жүргізушілер даярлайтын курста оқып, куәлік алып шыққан соң машинаға отырады ғой.

Коп ұзамай бір шопанның үйін көшіруге жайлауға жіберіпті. Киіз үйді тиіп болған соң анадай жерде жатқан тағы біраз заттарды салу үшін машинаны шегіндіру қажет болады. Бірақ, әлгі жігіт машинаны шегіндірмей, басын шайқап тұрып алыпты. Ана кісілер:

- Ей, неге шегіндірмейсің? - деп жан алқымға алғанда ғана ол:

- Бізге машинаны шегіндіруді оқытқан жоқ еді, - деп мойындаған екен.

“БІР АЙТУЫ КЕМ БОЛДЫ”

Баяғыда біздің ауылда Қарекен деген кісі жазғытұрым егін жыртып жүрсе, инженер мен агроном екеуі мотоциклмен келіп түсе қалады.

Жай-жапсар сұрап білген соң көғалға отырады да, әкелген бір жартылары бар екен соны ашады. Стақанға құйылған арақты Қарекенге ұсынып:

- Ішіңіз, Қарекен? - дейді инженер.

- Ішпеймін, - деп бас тартады Қарекен.

- Ішіңіз, - дейді агроном.

Қарекен тағы да бас тартады.

Содан соң ана екеуі бір жартыны екі бөліп тартып алған екен.

- Япыр-ай, ең болмаса тағы бір рет ұсынбадыңдар-ау... Бір айтуы кем болды ғөй... – деп Қарекен сылқ етіп жаға кетіпті дейді.

Содан бері біздің ауылда “Қарекен айтқандай бір айтуы кем болын жүрмесің” деген мәтел найда болды.

Ә Д Е Т

Қала сыртына шығып қыдырып, қайтып келе жатырмыз. Қара «Волга» асфальт бетінде құсша қалықтайды. Жүргізушіден баеқамыз түгел даурығын әңгіме соғып келеміз.

- Тұяқ, Тұяқ... деймін, сағат қанша? – дейді Қармыс қырылдап.

- Алты болды, оны қайтейін деп едің?!

- «Алты болды» дейсің бе? – Сартай көзің ашын алды. Тырмысып ееекті ашнаққа әуре болып жатыр. Қармыс екеуміз екі жақтап зорға ұстап қалдық.

- Ауру қалса да әдет қалмайды деген ғой, сағат алты болар-болмастан кеңсені тастай қашатын сабаз мас болса да әдетін ұмытпапты.

- Жіберіңдер! Сағат алты болды, жұмыс аяқталды. Үйге қайтамын... Босатындар.. – ден ол біраз бұлқынып жатып ұйықтап кетті.

ЕКІ ДОС

Санар мен Құрмет достары Жанбатырдың үйінде қонақ болып отырған. Әңгімеден-әңгіме шығып, сөз кітан және кітапхана жайына көшті де достарын сыйлайтындығын білдірін, Жанбатыр шағын кітапхана-

сы жиналған сөреден жазушы достарының екі жинағын алып шықты.

Санардың кітабы сол қалпы баснадан жаңа шыққандай, ал Құрмсттің кітабы көн ұсталып, көнеленіп қалыпты.

Кітабының жаңалығына қуанған Сапар сезімін жасыра алмай:

- Міне, көрдің бе, Құрмет! Менің жинағымды елдің бәрі күтін ұстайды, - деп еді мақтанышпен.

- Иә, досым, - деді Құрмет, кітабыңның жаңа қалпында сақталғаны жақсы-ақ екен. Бірақ, келесі жинақтарың мына түрінде мағазинде тұрын-ақ тозып қалама деи қорқамын. Осы кітабыңның өзін, Жанбатырдың, сені мен менің үйімнен басқа еш жерден әлі күнге дейін көрген емеспін.

Д Ә М Е

Шалшық судың ортасында ұзын аяғы сиднын, маңғаз тұрған тырнаны көргенде келе жатқан жолаушылар тоқтаған машиннадан түсе-түсе қалысты.

- Мергенмін, - деп жолшыбай сан рет мақтанған Дөдеге мылтығын ыңғайлағанша артқы орындықта отырған Сәмежан қуанышын жасыра алмай:

- Тырнаның етін бірінші рет жейін ден отырмын, - деп сілекейі шұбара машиннадан түсе бөрген.

Осыны андын тұрғандай, әлгі тырна қанатын бірекі қағып, әрмен қарай қалықтай жөнелді. Дөң аса беріп, «Хош болындар!» дегендей жалғыз рет «Тырау» ден кетті.

- Жедің атаңның басын!

Ашуға булыққан Дөдеге қап-қара болын түтігіп, тұрған жеріне отыра кетті.

«КӨЗІР КІМ?...»

Алаңғасарлығы ма, әлде аңқаулығы ма, Сәлімнің қылықтарын әркім аңыз етіп айтып жүреді. Осыдан біраз жыл бұрын мұғалімдер институтын жеті жыл оқып тауысып, алыс совхоздың біріне жолдамамен аттаныпты. Басқа қызығы да толып жатқан болар-ау, әйтеуір бір жыл істемей жатып қалаға қайта оралды ғой. Сондағы бір оқиға әлі күнге ел аузында.

...Бірде түнімен қарта ойнап, ұйқысы қанбай таңертең бірінші сабаққа келеді. Ішкен арақтан басы мең-зең болып отырып байқамай:

- Қане, көзір кім? – деп қалады, «Кезекші кім?» дегеннің орнына. Сол кезде оқушылардың бірі тұрып.

- Көзір – қарғаның мәткесі, - депті.

Сәлім көзія ашып, есін кішкене жиыңқырап қараса – түндегі өздері қарта ойнаған үйдің баласы екен.

«ҚАТТЫ-ҚАТТЫ СӨЙЛЕСЕ...»

Бірде әдебиет сабағында профессор Сәлімнен емтихан алып отырып:

- Қазақтың мақал-мәтелдері туралы не білесің? – деп сұрайды.

- Қазақта мақал-мәтел деген өте көп қой, - дейді де тұрып қалады Сәлім.

- Жарайды, бір-екі мысал келтірші.

- Мысалы, мысалы... «Жылы-жылы сөйлесе жылан ішінен шығады»...

- Тағы қандай мақал білесің?

Сәлім ойланып тұрып-тұрып:

- «Жылы-жылы сөйлесе – жылан інінен шығады», - деді тағы да.

- Одан басқа қандай мақал білесің?! –

Профессордың даусы қаттырақ шығып кетті.

- «Қатты-қатты сөйлесе – жылан ініне қайта кіріп кетеді», - депті сасып қалған Сәлім.

“ҮЙГЕ СЫЙМАЙСЫҢДАР”

Біздің ауылда Төртеу деген кісі болды.

Сол кісі бірде Балқашқа барған екен. Түнделетіп жеткен Төкең біреудің есігін қағады.

- Бұл кім? - дейді іштегі адам.

- Төртеу, - дейді Төкең.

- Төртеу болсаңдар үйге сыймайсыңдар, - деп анау есікті ашпай қойыпты.

“ОРЫНШАМЫЗ”

Ертеректе біздің бір ағайымызды әкесі оқу жылы аяқталған соң мектептен артына мінгестіріп алып келе жатады да:

- Балам, халың қалай? - деп сұрайды.

- Орыншамыз, әке, - дейді сонда баласы.

- “Япырау, мынау не деп кетті?” деп ойлаған әкесі мектепке барып білсе, баласы класында қалып қойған екен.

“БЕС ДАМБАЛЫМ БАР”

Баяғыда біздің ауылда Жетібай деген бір кісі жол жүріп келе жатып, бір үйге қонады ғой. Жоқшылық кез. Жатар кезде тері шалбарын шешіп жіберсе, ішкімі жоқ екен. Сонда әлгі кісі ұялғанынан:

- Қап, үйде бес дамбалым бар еді, кемпірім соның бірін де кигізбепті ғой, - деп шалбарын қайта киіп алыпты дейді.

«САҒАН ДА БЕС ЖЫЛ...»

Баяғыда біздің ауданда бір сот болыпты. Ол кісі заңнан онша хабары жоқ адам болған ғой.

- Айыпкер - саған да бес жыл, талапкер - саған да бес жыл, - деп шетінен соттай беретін болса керек.

Бірде бірнеше адамды қатар соттапты. Бәріне бес-бес жылдан беріп болған кезде куә болып келген біреуі қалып қойыпты. Сонда ол:

- Мен не істейін? - депті сасқалақтап.

- Саған да бес жыл, - депті сот оған.

Егер үндемей қоя салса, ештеңе жоқ екен.

“БАСЫМДЫ ЖАЗЫП ЖҮРМІН”

Бір күні қарт ақын қыдырып жүрсе, бір жас ақын жолығып:

- Жақа, қазір не жазып жүрсіз? - деп қайта-қайта сұрап қоймапты. Сонда оған ренжіген Жақаң:

- Не жазайын, басымды жазып жүрмін де, - деп жауап берген екен.

“МУЗЫКА ДА БӨГЕТ ЖАСАЙДЫ ЕКЕН-АУ”

Осыдан біраз жыл бұрын бір домбыраны ағамыздың елу жылдық тойы астанадағы “Алматы” ресторанының бір банкет залында өтті.

Сонда асаба сөз берген соң орнынан тұрған композитор ағамыз тілек айтайын десе пүліш перденің арғы жағындағы көпшілік залында тұрған оркестр ғүрсілдете ойнап, түк естіртпей қойды. Сол кезде әбден қынжылған композитор ағамыз:

- Музыканың да бөгет жасайтын жері бар екен ғой, - дегені.

Ол кісінің сөзін естіген жұрт күліп жатыр.

“ҚОЙМА ДЕШЕМ БОЛМАЙШЫҢДАР”

Ертеректе, ауылға техниканың жаңа келе бастаған шағында біздің ауылда бір жүргізуші кісі болды.

Ол кісі машинасын онша көп бұра бермейтін болса керек. Үйдің жанында тұрған қазан-ошақ сияқты заттардың бәрін басып жүре береді екен. Содан кейін:

- Қойма дешем болмайшыңдар, неге қояшыңдар? – деп өздеріне ұрсатын көрішеді.

“ЧТО ТАКОЙ САРЫ ДОМАЛАҚ?”

Баяғыда біздің ауылда бір жігіт үш жыл әскерге барып келген соң қазақшаны “ұмытып” қалған екен. Шешесі әкеліп столға төккен бауырсақты көрсетіп:

- Апа, что такой сары домалак? - деп сұрайды дейді.

- Бауырсақ қой, балам, - дейді шешесі алғашқыда онша мән бермей.

Содан әлгі осы сұрақты бірнеше рет қайталаса керек. Мұны естіген әкесі, ашушаң кісі еді, “Сары домалақты мен саған корсетейін”, - деп қамшымен жауырын ортадан тартыпты келіп. Сол-ақ екен орысша араластырып былдырап отырған баласы қазақша сайрай жөнеліпті.

“ЖҮЗДЕН АЛПЫСЫ КЕМ”

Біздің ауылда бір шопанның әйелі “р” әрпіне тілі кслмейтін еді.

Сонысын білдірмес үшін “р” әрпі келмейтін сөздерді тауып сөйлегенде бүкіл елді таң қалдыратын.

Қайындары болса ол кісіні жаңылдырмақ үшін неше түрлі сөздерді айтқызбақ болғанымен жол тауып кететін. Бірде қой санап тұрыпты. Жеңгелерінің жаңылмай санайтынын білетін қайындары қырық болған кезде:

- Нешеу болды? - деп сұрай қойған екен:
- Жүзден алнысы кем, - денті де, жеңгесі әрі қарай санай беріпті.

КӨЙЛЕКТЕГІ ЖАЗУ

- Япыр-ай, мынаның көйлегінің жазуы наған көп, - дейді екі адамның бірі жандарында тұрған алабажалақ жазуы бар біреуге қарап.

- Е, қайтсын бейшара, - депті екіншісі анаған мүсіркей қаран. - Ұғымы нашар біреу де. Ішіне түк кірмеген соң сыртына жазын қойған ғой.

“ҚАЖЕТІ НЕ?”

Бір күні екі жас ақын кездесіп қалынты. Әңгіме үстінде бірі екіншісінен:

- Достым-ау, көнтей өлең жазбай жүргенің не? - ден сұрайды.

- Өлеңді ме?.. Қойғанмын... .

- Е, неге? - деп ентелей түседі әлгі. - Махаббат туралы лирикаларың үзілін тұрушы еді ғой.

- Үйлендім ғой. Енді ондай лирикалардың қандай қажеті бар?

- ...

“ҚАЙ ЖЕРДІ БАСАМЫН?”

Баяғыда бір сот жұмыстан соң үйіне келсе, үйінің төбесінде біреу шоқиын отыр дейді.

Сөйтсе, ол өзінің осыдан біраз жыл бұрын соттап жіберген адамы екен.

- Ей, мұнда не істеп отырсың? - ден сұрайды сот одан, көңіліне әлдебір қауін оралын.

- Не істерімді білмей отырмын, - дейді анау. - Ана жылы мені соттағанда: “Енді саған жер басқызып жүргізсем бе!” -деген едіңіз. Содан қорқын, түрмеден шыққан бетімде әдейі сізден енді қай жерді басатынымды сұрайын деп келдім...

Көңіліндегі күдігі айыққан сот күліп жіберіпті де, үйіне кіріп кетінті.

“ЕЛУ СОМ АЛЫҢДАР”

Баяғыда біреуді милицияға алып келеді де:

- Айып төле! - дейді.
- Не үшін?
- Прокурордың әкесін балағаттағаның үшін.
- Е, сол ма? Қайша төлейін?
- Жиырма бее сом.
- Мә, онда елу сом алыңдар да, босатыңдар.
- Жоқ, болмайды. Прокурор жиырма бес сом ғана

ал деген.

- Е, онда әкесінің құнын біледі екен. Соны ала берсеңдерші. Кейін тағы бір балағаттап жіберуім мүмкін ғой.

“АУЫРАЙЫН ДЕП ОТЫРМЫН”

Үш көрші дорігерге кірер жерде кездесін қалыпты да, бір-біріне:

- Науқастанып қалғанбысың? - деп сұрап жатыр дейді.

Сонда:

- Ойбай, науқастанғаның не, өлейін деп отырмын, - дейді Бейсенбай зорға сөйлеп.

- Иә, мен ауырып отырмын, - дейді Иван қинала.

- Ал, мен ауырайын деп отырмын, - депті Авраам қабағын шытып.

“ЕҢ ЖАҚСЫ БАЛЫҚ...”

Екі адам дауласып отырыпты.

Біріншісі:

- Балықтың ең жақсысы - шортан, - десе:

- Жоқ. Балықтың ең жақсысы - бекіре. Жегенде қылтық сүйегі аз болады, - деп екіншісі жеңістік бермепті.

Сонда оларды сыртынан тыңдап тұрған үшінші біреу:

- Екеуің де оттаған екенсің! Балықтың ең жақсысы - колбаса. Қылтық түгілі қылшығы да болмайды, - деген екен.

“НЕГЕ ТІРІ ЖҮР?”

- Тиынды аузыңа салма, балам. Жұтып қоясың.

- Мама, тиын жеген адамның іші ауырады, ә? Соқырішек болады ғой?..

- Оны жұтқан адам соқырішек болмақ тұрсын жарылып өлер.

- Иә, өтірік айтасың. Тиын түгілі ақша жейтін біздің Дүкенбай сатушы неге тірі жүр?

“ӨЗІМ ДЕ КӨРМЕЙМІН”

Көрші екі әйел мұңдасып отыр.

- Менің күйеуім ішкіш болып алды. Соңғы кезде күнде мас болады.

- Қойшы, сен де соғады екенсің. Мен оның бірде-бір рет мас болғанын көрген смеспін.

- Е-е, көршім, соны өзім де көрмей жүрмін ғой. Ол пәле ішіп-ішіп далада қонып қалып жүр емес пе!

«... АРАЛАСТЫРА САЛ»

Әйелі күйеуіне:

- Мен мына көршінің үйіне бес минутқа кіріп шығайын. Сен ана қазанда пісіп жатқан палауды ұмытпай әрбір жарты сағат сайын араластыра сал.

“БИЛІГІ ҚОЛЫҢДА”

- Менің бір түеінбейтінім - сіздің үйдегі жеңгейдің отбасындағы бар ауыртпалықты жалғыз өзі көтеріп, бүкіл жұмысты өзі істейтіні қалай?

- Өйткені, мен оған барлық билікті беріп қойғанмын...

“ТҮК ҚИЫНДЫҒЫ ЖОҚ”

- Апа, айтыңызшы, “бесбармақтың” дәмді болып шығуы үшін не істеу керек? - деп сұрады ресторанның даяшысы тамақтанып отырған әжейден.

- Шырағым, оның түк те қиындығы жоқ, - дейді әжей табақтағы етті көрсетіп. - Тек етті мынадан гөрі екі еее коп салсаңдар болғаны.

“ЖАҢА ҚЫЗ КЕЛГЕН”

- Жүр, мына кітапханаға кіре шығайық, - дейді көшеде келе жатқан жігіттердің бірі жанындағы жолдасына.

- Немене, жаңа кітап келін пе?

- Жоға, тәйірі. Жаңа кітапханашы қыз келген.

«КҮШІГІҢ-АУ...», «ИТІҢ-АУ...»

Көптен кездеспеген екі дос ұзақ шүйіркелесіпті. Кенет есіне бірдене түсіп кеткендей:

- Ей, бұл не тұрыс? Жүр, бір-бір саптыаяқтан сыра жұтайық, - дейді бірі.

- Ене...е... ей, күшігің-ай жүр кеттік, - дейді екіншісі.

Біраз сыра сімірген соң екіншісі:

- Бұл болмайды. Не де болса, “ақаңның” өзімен айкасайық, - дейді ғой.

Сонда оның әлгіндегі сөзі есіне түскен алғашқы жігіт:

- Оһо...о...ой, итің-ау, айда тарттық, - деген екен.

“КЕЙІПКЕРІММЕН КЕЗДЕСНЕКШІМІН”

Әуежай басында бір ақын ұшпақ болып тұрыпты.

- Қайда жүріп барасың? - деп сұрайды бір танысы.

- Былтырғы жабық бәйгеде жүлде алған поэмамның, кейіпкерімен кездесуге бармақпын.

- Сірә, жаңа деректер жинап жүрген боларсың?

- Жоға, тәйірі, өмірі бір көрмеген адамыммен таныспақпын. Әрі кейіпкерімнің өзі де: “Мен туралы жырлап жүрген ақынды бір көрсем-ау...” деп армандайды екен. Әйтпесе ит өлген жерде нем бар.

“УАҚЫТЫМ ЖОҚ”

- Алло, алло... Маған Сәкең керек еді.

- Ол кісі жоқ, ауырып жатыр.

- Онда үйінің адресін айтып жіберіңізші, барып шығайын, өте тығыз шаруам бар еді.

- Сәкең үйінде емес, ауруханада.

- Ә, онда жарайды... Қыдырып жүруге уақытым жоқ...

- ...

“ӘЙЕЛІММЕН АҚЫЛДАСАЙЫН”

- Алло, алло... Бұл редакциядан еді, - деп телефон соқтым.

- Иә, тыңдан тұрмын.

- Мен еіз туралы газетке жазайын деп едім.

- Онда біраздан соң хабарлаеыңыз, мен әйсліммсн ақылдасып алайын, - деді әлгі байғұс.

«МЕН ҮШІН БІР АТШЫ»

Өзен тасып жатқан уақыт екен. Екі жолаушы өзеннің екі жағында тұр дейді. Өтейін десе асау өзен өткел бермейді. Алыстан шаршап келе жатқан біреуі өзеннің арғы қабағындағыдан:

- Ей, насыбайың бар ма? – деп сұрайды.

- Бар, - дейді анау.

- Онда мен үшін бір атшы.

Анау шақшасын етіктің өкшесіне қағып-қағып, қайқайта келіп ерінге салған кезде мына жақтағы:

- Паһ! – деп «елітіп» аттан құлап түсіпті.

«БОСҚА ҚОР ҚЫЛЫП»

- Наеыбайыңнан бір атқызшы, - ден сұранты біреу өтіп бара жатқан бір жігіттен.

- Наеыбайым жоқ, ағасы, - ден анау жүре бсреді.

- Ей, әкел дедім ғой. Бір атымнан түгің кетпейді, - ден мынау жатып жармасады.

- Жоқ, ағасы. Мен насыбай атнаймын.

Сонда ана кісі:

- Қап, мынаның істен тұрғанын-ай! Насыбай атнағаны несі-ей, анадай ерінді босқа қор қылын, - деп жатып ренжіпті.

“ҚАЗАҚШАҒА ДА СУДАЙ ЕКЕН ҒОЙ...”

Ауылда тұратын бір жеңгеміз келін, қонақ болын отырған. Теледидарды қосып сдік, Ленин туралы бір қазақша кино көрсетін жатыр екен. Жеңгеміз тесіле қаран, таңдапып отырды да:

- Шіркін-ай, Ленин жарықтық қазақшаға да еудай екен ғой, - дегені.

“ҚИЫН БОЛҒАН ЕКЕН”

- Алло, алло... Мен ғой..., - деп телефон соғады бір туыстың қалада институтта оқитын баласы.

- А-а, ұлым сенбісің? Хал қалай? Қалада не жаңалық бар?

- Ештеңе жаңалық жоқ, әке. Тек ресторандарда жүз грамнан артық арақ бермейтін болды.

- Қап, қиын болған екен. Онда ауылға қайт... Мұнда бөшкелеп ішсең де, ешкім қой демейді.

“АҚЫМАҚ!”

- Папа, бүгін мені кондуктор тиын төлемедің ден автобустан түсіріп тастады, - дейді баласы.

- Ақымақ! Байқан тұрып кондукторсыз автобуска отырмадың ба?! - деп ақыл беріпті папасы.

“ЕСЕҢДІ ЖІБЕРМЕ”

- Папа, бүгін біздің мұғалім: “Ертең оқын келмесең - екі қоям” деді, - дейді баласы.

- Балам, ешқашан да есеңді жіберме. Ол екі қойса - сен үш қой, - деп ақыл беріпті папасы.

“ӨМІР - КҮРЕС”

- Өмір дегеніміз - күрес, - деп қайталап отырады бір ағамыз.

- Е, сіз осы кіммен күресіп жүресіз? - деп сұрадым.

- Түске дейін қарным ашып, аштықпен күресемін. Түстен кейін ұйқым келіп, ұйқымен күресемін, - деді ағамыз.

“НЕГЕ ҚҰР ҚАЛАЙЫН?”

- Менен басқалардың бір-бірден согісі бар, - деді бір досым.

- Е, сен неге құр қалып жүрсің? - дедім таңданып.

- Неге құр қалайын? Менде екеуі бар, - деп мақтанды ол.

«ҚИҚАР ШАЛ БОЛАМ»

Атасы:

- Өскенде кім боласың, балам?

Немересі:

- Сіз сияқты қиқар шал болам...

“КӨРМЕЙ ТҰРМЫСЫЗ?”

Бір дүкенге кіріп едім, бір жейдеге козім түсті де:

- Мына тоқыма жейде әйелдердікі ме, әлде ерлердікі ме? - деп сұрадым сатушыдан.

- Немене, ерлердікі екенін көрмей тұрмысыз?! – деп сыздады ол.

- Қап, әйелім «осындай бір киім қажет» деп еді...

- Түуу, әуелде солай демейсіз бе. Бұл дегеніңіз әйелдердің қолына түсе бермейтін киім ғой. Алыңыз,

әйеліңізге... Өкінбейсіз... - деп жалбақтады да қалды әлгі. Түк түсіпбей мен қалдым.

“КҮМӘНІМ ЖОҚ”

- Менің үш жастағы ұлымның редактор болатынына күмәнім жоқ, - дедім бірде.

- Оны қайдан білдің? - деп таң қалды мұны естіген достарым.

- Қолжазбам қолына түесе болды, сызып-еызып тастайды.

“ӨЛЕҢ ТАСТАП КЕТІП ЕДІМ”

- Алло, алло... Редакция ма екен? – деген дауыс естідім, шырылдаған телефон құлағын көтерген кезімде.

- Иә, иә... .

- Бұл мен ғой... Кеше сізге бір ұзақ өлең тастап кетіп едім. Оқыған шығарыыз?

- Оқыдым.

- Қалай екеи? Басуға жарай ма?

- Бір бетте бір ұйқасы жоқ өлең қайдан жарасын...

- Сіз байқамаған екенсіз ғой. Бірінші беттегіні екінші беттегімен ұйқастырып, әдейі алыс ұйқае әдісімен жазып едім... Бірдеңе етіп басып жіберіңіздер...

“ӨЗІМ ЖАЗҒАМ”

- Мына дәйексөзді (цитата) қай кітаптан алдыңыз? - деп сұрадым.

- “Өмірдің өзекті мәселесі” деген кітаптан, - деп жауап берді ол.

- Оның авторы кім еді?
- Оның авторы “Өзекті мәселе өмірдің өзінде” деген кітапты жазған адам.
- Апырай-а! Ол кітапты кім жазды екен?
- Оны өзім жазғанмын.
- ???

«ЕСКІ АҚШАМЕН»

- Балам, айлығың қанша?
- Екі жүз сом, ата.
- Жақсы екен.
- Қайдағы жақсы?! Түк емес, Ауыз шаюға келмейді.
- Балам, талай ақша ғой. Ескі ақшамен екі мың сом.

«ЕСКІ УАҚЫТПЕН»

- Балам, уақыт қанша?
- Тоғыз болды, ата.
- Ескі уақытпен бе?
- Жоқ жаңа уақытпен. Ескіше – он.
- Е, балам-ай, бірден солай демейсің бе!...

«ЕСКІШЕ АЙТҚАНДА»

- Балам, қай класта оқисың?
- Он бірінші класта, ата.
- Ондай да класс бар ма еді?
- Бар ғой, ата. Ескіше оныншы класс.
- Е-е, жөн-ақ....

«АЛДАДЫМ» (Ел аузынан)

Баяғыда біреу жол жүріп келе жатып, бір өзектен өте бере атын батпаққа батырып алыпты.

Не істерін білмей, дағдарған жолаушы Құдайға жалбарына бастайды:

- Ей, Құдайым, босат менің атымды, елге жетіп алған соң осы атымды сойып, саған құдайы берейін...

Біраз жалбарынып отырған кезде, бағанадан тыныққан аты батпақтан бір-ақ ырғып шығыпты.

Сол кезде жалғыз атын құрбандық етуге қимаған жолаушы:

- Алдадым, Құдай, алдадым, - деп қырға қарай шаба жөнелген екен.

БАЛАНЫҢ ТІЛІ – БАЛ

- Шешем мені «Жалғыз тауығым» деуші еді, - ден еске алады шешесі бір күні.

Соны естіп отырған Ләззат:

- Е, бізді ылғи «балапаным, балапаным» дейтініңіз сол екен ғой, - деді қулана жымың-жымың етіп.

* * *

Қызының ісіне риза болған шешесі бірде:

- Балам, қатырдың ғой, әкелші «бесті», - ден қолын созған еді.

- Ой, мама, мен сізден не аяйын, «онды» берейін, - деп Ләззат қос қолын бірдей ұсынды.

* * *

Шешесімен бірге әжесінікіне келіп шешініп жатқан Ермұрат үстел үстінде тұрған сағатқа көзі түсіп:

- Апа, ана сағатты жоғары алып қойыңызшы. - деп өтінді.

- Неге, құлыным-ау!?

- Өйткені, оған менің соқтығып, қиратуым мүмкін ғой...

* * *

Шешееі кішкене Қайратқа:

- Сен неге мұз жейсің? Ол суық қой, тамағың ауырады, - деп ренжіді.

- Жоқ, мама, мұз жегенім жоқ. Тек оның суын сордым ғой, - деп ақталады Қайрат.

* * *

Әкесі баласына:

- Сен соңғы кезде сабақты нашар оқитын болып жүрсің.

Мектептен әрдайым «екілік» арқалап келесің, - деі ұрысты.

- Жоқ, папа мен бүгін «екілік» арқалап келгенім жоқ, мұғалім апай журналға қойды да, өзі қолтықтап кетті, - деі жауап берді балаеы.

* * *

Шешесі есіктен кіре бергенде:

- Мама, бөнем жылады, - деді Сәуле кішкентай сіндісін көрсетін.

- Сен неге жұбатнадың?

- Мен қоса жыладым ғой. Мені де ешкім жұбатқан жоқ.

* * *

Тоқал сиырды көрген Болат:

- Ата, үлкен бұзауды қара, - деп таңданды.
- Жоқ, ол еиыр, Болатжан, - деді атасы.
- Неге? Ол бұзау ғой. Өткені, оның мүйізі әлі шыққап жоқ, - деп таласты Болат.

* * *

Төрт жасар Марат пен бірінші класта оқитын Жақып кітан суреттерін карап отырды. Бір суретке көзі түскеи Марат Жақыптан:

- Мынау не? – ден сұрады.
- Элебатор.
- Нені елеп жатыр? – деді түсінбей, таңданған Марат.
- Бндайды, - деді сасын қалған Жақып.

* * *

- Мама, мен бәрін де тазалап қойдым, - деді Сәуле жұмыстан оралған шешесіне.

- Нені, айналайын-ау?!
- Қант салғышты, кәмпит пен варенье салғышты және...
- Құлыным-ау, оларды қалай тазаладың?
- Ішіндегілерін түгел жеп қойдым... Енді тек жуа салу керек.

* * *

Көшеде үшеуі келе жатқанда Сәкен балмұздақ сұрап мазалай берген соң:

- Қыста балмұздақ жеуге болмайды ғой. Тамақтарың ауырады. Солай емес не? – деп шешесі Сәбитке қарайды ғой.

Сол-ақ екен Сәбит ойланбастан:

- Иә, мама, екеуін бірден жеуге болмайды, бір-бірімен болмаса, - ден Сәкенге қарайды.

* * *

Наурыздың бірі күні Қайрат ерте тұрды. Таңертеңгі асын шала-шарпы іше сала сыртқа ұмтылған. Іле-шала еңтігіп қайта оралды. Өзі жыламсырап тұр.

- Не болды, балам?

- Папа, сен неге алдадың? Кеше: «Наурыз – көктем айы» деп едің ғой. Көктем айы болса, жердегі қар неге кетпеген? Әлі сол беті жатыр...

МАЗМҰНЫ

ӘЗІЛ-СЫҚАҚ ӘНГІМЕЛЕР

Ішпей-жемей тойдырған	4
Ақабайдың ала қабы	8
Туысқан екенбіз	11
Теледидар хикаясы	13
Қайнағам келеді	21
Әсем суретші	25
«Қыз қашты»	27
Қымыздың «қызығы»	31
Көршісінің көмегі	33
«Қисық түс»	37
«Дәрігер парызы»	39
«Оң көзім тартып еді...»	41
Сыйлық	44
Телефонның қырсығы	47
Қуанғаным-ай	51
Есеп	53
Шүбә	57
Тұтылу	61
Төребектің танысы	66
«Емін айтыңызшы...»	71
Ашылған сыр	78
Солай, бала	80
Жақан ағай	82
Қызғаныш	83
Суайттардың сазайы	84
Балық келді	85
Көбектің көргендері	88
Автобустағы оқиға	90
Ұқсастық	94
«Нешауа» десең	95
Осындай да болады	96
Жарықтықтың жазасы	97
Тәуіктің шошынғаны-ай	98
Қойыртпақ	99
Бір жартының әлегі	101
Торыбайдың сөзіне сенем деп...	102
Сәлилан	106
«Сынадым»	107
«Диагнөз»	108
«Түгел алып қойындар...»	109
«Жанымды да беремін...»	110

ФЕЛЬЕТОНДАР

«Тәлімі» мол тәжірибе	111
Өгіз терісін жамылған «батырлар»	113
Үй бөлуді үйрену	114

«Менің меншікті мекенім»	117
Тасбаканың аяғы	120
Оқушылар ариясы	121
Алтын балықтың әмірі	123
Өмірде не болмайды	125
Нағыз шындық	127
Ай даладағы «Айда»	129
Бейнебаевтың бет-пердесі	131
Ұзақ жол	134
Кеңсе мен клубтың айтысы	137
«Араққа шіркін жетпейді»	138

ОЙДАН ШЫҒАРЫЛМАҒАН ӘНГІМЕЛЕР

Өрт	141
«Руынды айтшы»	142
Күйтақандай құрт	144
«Купонымды бермейміш...»	146
Жалаңаш әйел	147
«Қазақстанның наны»	149
«Аруақтармен сөйлесші...»	150
«Не советский человек»	152

БІЗДІҢ АУЫЛДЫҢ ҚОЖАНАСЫРЛАРЫ

Баукең жайлы әңгімелер	155
Жақанның айтқандары	158
Изекең айтқан екен	160
Кәкең айтқан екен	162
Түрсекеңнің айтқаны	164
Әуеңнің әңгімелері	165
Ескеңнің айтқандары	166
Әбжекеңнің әзілдері	168
Майда Құрал	172
Қалекеннің әңгімелері	172
«Шойкең ет жемейді»	175
Жынды Ысқақтың балағаттары	176
Ақтоғайдың Ақ Жеңісі	181
Атамның айтқаны	182
Зақанның айтқандары	184
Токтардың сөздері	188
Сәбеңнің шошығаны-ай	189
«Ол кезде білмедік қой»	189
«Қалды орнынан тұра алмай»	190
«Қашан адмирал боламын»	191
Ерекеңнің әңгімелері	191
Перінің айтқаны	192
Қапекеннің өлеңдері	194
Мұсаның қағытпалары	200
Наурызбай мен Сүйгенбай	205
Дәу Болаттың сөздері	207
Баланың тілі – бал	226

Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ

**АҚАБАЙДЫҢ АЛА
ҚАБЫ**

Редакторы *Ахметжанова Г.Б.*
Техникалық редакторы *Жүсіпова Н.К.*
Корректоры *Айдын Жұматаева*

Басуға 03.02.09. ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 $\frac{1}{32}$. Офсеттік
басылым, қағазы офсеттік. Әріп түрі «Таймс». Көлемі 14,5 баспа
табақ. Таралымы 500 дана. Тапсырыс 2539.

Қазақстан Республикасы, Полиграфкомбинат ЖШС-і.
050002, Алматы, М.Мақатаев көшесі, 41 үй.